

TİHV
Türkiye İnsan Hakları Vakfı

**Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın Türkiye'nin Üçüncü
Dönemsel Raporu'nun Değerlendirilmesi için BM
İşkenceye Karşı Komite'ye İlettiği Görüşleri ve
Önerileri - 15 Ekim 2010**

ve

**İşkenceye Karşı Komite'nin Sonuç Gözlemleri
*Türkiye – 19 Kasım 2010***

Ankara, Haziran 2011

Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları 72

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI

Akbař Mah. Sarıca Sok. No: 7 Altındağ, 06080 Ankara

Tel: (312) 310 66 36 • Faks: (312) 310 64 63

E-posta: tihv@tihv.org.tr

<http://www.tihv.org.tr>

ISBN: 978-975-7217-80-0

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türk Medeni Yasası'na göre kurulmuş,
hükümet dışı ve bağımsız bir kuruluştur.
Statüsü 30 Aralık 1990 tarihli ve 20741 sayılı Resmi Gazete'de
yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

BULUŐ Tasarım ve Matbaacılık, Ankara

Tel: (312) 222 44 06 • Faks: (312) 222 44 07

Bu yayın Avrupa Komisyonu'nun maddi desteğiyle hazırlanmış ve bastırılmıştır.

İşkence ve Kötü-Muameleye Karşı Mücadelede Bütüncül Yaklaşımı Güçlendirmek adlı proje diğer kuruluşların yanı sıra Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa Aracı kapsamında Avrupa Komisyonu (EIDHR) tarafından da desteklenmektedir.

"Bu belgenin içeriği yalnızca Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın sorumluluğundadır; hiçbir şekilde Avrupa Komisyonu'nun duruşunu yansıttığı addedilemez."

English version of
this volume is available at the HRFT

Giriş

Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Komite (Committee Against Torture) (CAT) İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezalara Karşı Sözleşme'nin taraf devletler tarafından uygulanmasını izlemekle görevli bağımsız uzmanlardan oluşan bir BM organıdır.

Tüm taraf devletler komiteye sözleşmede tanımlanan hakların nasıl uygulandığına dair düzenli raporlar sunmakla yükümlüdür. Komite her raporu değerlendirir ve taraf devlete kaygılarını ve tavsiyelerini "sonuç gözlemleri" biçiminde iletir.

İşkenceye Karşı Komite'nin, Türkiye'nin İkinci Dönemsel Raporu'nun üzerine hazırladığı 27 Mayıs 2003 tarihli Sonuç Gözlemleri'nde de belirttiği gibi, Türkiye Üçüncü Dönemsel Raporu'nu 31 Ağustos 2005'te teslim etmesi gerekirken, son teslim tarihinden neredeyse dört yıl sonra komiteye sunmuştur.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı da, başta İnsan Hakları Derneği olmak üzere ilgili kurumların ve kişilerin katkılarıyla, Türkiye'nin Üçüncü Dönemsel Raporu üzerine görüşlerini ve önerilerini, İngilizce olarak, 15 Ekim 2010'da komiteye sunmuştur. Komite, Türkiye'nin raporunu 2-3 Kasım 2010 tarihli 45. Oturumu'nda ele almış ve vakfımız da bu oturuma bizzat katkıda bulunmuştur. Komite "Sonuç Gözlemleri"ni 19 Kasım 2010'da kamuoyuna sunmuştur.

Bu kitap "TİHV'in Raporu"nu (s. 1-110) ve İşkenceye Karşı Komite'nin "Sonuç Gözlemleri"ni (s. 111-126) içermektedir.

Kısaltmalar

ATK: Adli Tıp Kurumu

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

CAT: *Committee Against Torture/İşkenceye Karşı Komite*

CGTİK: Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun

ÇIKYCGTİHT: Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük

CMK: Ceza Muhakemesi Kanunu

CTGM: Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü

TUHAK: Herhangi Bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü

HTZEY: Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik

İP: (*Istanbul Protocol/İstanbul Protokolü*) İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu (*The Manual on Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*)

OÇG: Ortak Çalışma Grubu

SB: Sağlık Bakanlığı

TCK: Türk Ceza Kanunu

YGAIAY: Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği

1. Komitenin¹ önceki sonuçlarını ve tavsiyelerini göz önünde bulundurarak, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yargı alanında suçlardan dolayı tutulanlarda dahil, gözaltına alınanların, uygulamada eksiksiz olarak yararlandıkları, işkence ve kötü muameleye karşı, özellikle sağlık, hukukî yardım ve aileleriyle görüşme haklarını güvence altına alan, halihazırdaki önlemler hakkında lütfen bilgi verin.

I. 2005 Yılında Yapılan Yasa Değişikliklerine Dair Genel Değerlendirme:

2005 yılında Türk Ceza Kanunu (TCK), Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGTİK) tamamen değiştirildi. Bu değişiklikler hükümet tarafından "hukuk reformu" olarak sunuldu ve gerek Türkiye kamuoyunda, gerek uluslararası platformlarda ciddi bir beklentilere yol açtı.

Özellikle CMK'da yapılacak değişiklikler, koruma haklarını güçlendirirken diğer yandan kolluk güçlerinin ve yargının yetkilerini daraltmaktaydı. Buna karşılık kolluk güçlerinin üst düzey yetkilileri başta olmak üzere statükocu kesimler tarafından "kolluk güçlerinin görev yapamaz hale geleceği ve suçla mücadelenin imkânsızlaşacağı" gerekçesiyle değişikliklere yönelik yoğun eleştiriler yapılmaya başlandı. Bu eleştiriler kısa sürede etkili oldu ve yeni yasa daha yürürlüğe girmeden CMK da tekrar yapılan değişikliklerle önceki iyileştirmeler geri alındı².

İnsan hakları alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının itirazlarına karşın, bu geri adımların neden atıldığı kamuoyuna anlatılmamış ve tartışılmamıştır. Hükümetin komisyonunuza vermiş olduğu yanıtlarda da mevzuatta yapılan değişiklikler anlatılırken neden daha iyi bir ceza yargılaması sistemi kurmaktan vazgeçildiğine dair bir açıklamaya da rastlanmamaktır.

II. Avukata Erişim Hakkı/Hukukî Yardımın Kapsamı, Sınırları ve Sorun Alanları

Genel olarak

İç hukukta avukata erişim hakkının kapsamı, uluslararası standartlara oranla daha dardır. Ancak, asıl sorun mevzuattan çok kolluk görevlilerinin ve yargı mercilerinin

¹ Para. 7 (a) of CAT/C/CR/30/5.

² Örneğin, kolluk tarafından yakalanmış kişilere, haklarının bildirilmesini düzenleyen madde "yakalanan kişiye hakları derhal bildirilir" şeklinde iken, CMK'nın yürürlüğe girmesine beş gün kala 5353 sayılı yasayla yapılan değişiklik sonucu "kişiyi hakları kaçmasını, kendisine veya başkasına zarar vermesini önleyecek tedbirlerin alınmasından sonra bildirilir" şekline getirildi (CMK, m.90/4).

Yine yakalanan kişinin derhal cumhuriyet savcılığına sevk edileceği, ancak bundan sonra savcı tarafından gözaltına alma kararı verebileceğine ilişkin hüküm ise, yakalama hakkında savcıya bilgi verilmesinin yeterli sayıldığı bir düzenleme ile değiştirildi (CMK, m.90/5). Böylece gözaltı kararı vermek için şüphelinin/saniğin savcı huzuruna çıkarılmasının ve dinlenmesinin gerekli olmadığı sonucuna varılarak işkencenin/kötü muamelenin tespitini sağlayacak ya da işkenceyle karşılaşma riskini azaltacak bir olanaktan vazgeçilmiş olundu.

Yasanın ilk halinde gözaltı süresi yirmi dört saat olarak belirlenmişken, 5353 sayılı yasa ile bu süreye azami on iki saatlik "hâkim önüne çıkarılması için gerekli" yol süresi eklenmiştir (CMK, m.91/1).

hukuka aykırı ve keyfi uygulamaları nedeniyle şüpheli ve sanıkların bu hakkı hiç ya da gereği gibi kullanamamasıdır.

CMK ve Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği (YGAİAY) gereğince şüpheli ya da sanık soruşturma ve kovuşturmanın her aşamasında avukatın hukukî yardımından faydalanabilecektir³. Hukuksal yardım; *görüşme, ifade alma veya sorgu süresince yanında olma ve hukukî yardımda bulunma* olarak tanımlanmıştır⁴. Ayrıca görüşme ve yazışmaların gizliliği esastır⁵. Kişiyi hukuksal yardımda bulunacak avukat sayısında *kural olarak* bir sınırlama bulunmamakla birlikte, yasanın 149/2. maddesi soruşturma evresinde *ifade alma sırasında bu sayıyı üç avukat* ile sınırlandırmıştır.

Yasal düzenlemeler böyle olmakla birlikte avukata erişim hakkının kullanımı sırasında ciddi aksamalar ve engellerle karşılaşmaktadır.

Örneğin; avukatların şüpheli /sanık ile görüşme sırasında gizliliğin sağlanması ya da görüşmeler için yeterli zaman ve olanakların sunulması gibi konularda çoğunlukla sorunlar yaşanmaktadır. Nitekim 2008 yılında TİHV tarafından yapılan bir anket çalışmasında “görüşmelerin gizliliğinin sağlanıp sağlanmadığı” sorulan avukatların ancak %12’si görüşmelerin gizliliğine “her zaman” uyulduğunu belirtmiştir. Görüşmeler için *yeterli zaman ve olanakların* sunulup sunulmadığı sorusuna ise avukatların ancak %8’si “her zaman” yanıtı vermiştir.

Uygulamada işkence ve kötü muamele vakalarının yaşandığı durumlarda kişinin avukata erişim talebi kolluk tarafından çoğunlukla reddedilmektedir. Yine bu tür vakalarda avukatın gözaltındaki müvekkiline ulaşması fiilen engellenebilmekte veya görüşme çeşitli gerekçeler öne sürülerek geciktirilmeye çalışılmaktadır. Kolluğun bu tür davranışlarıyla özellikle siyasi suçlara ilişkin soruşturmalarda çok sık karşılaşmaktadır. Bu tür keyfi kısıtlamalara itiraz ederek, görüşme talebinde ısrarcı olan avukatlar fizikî saldırıya uğramakta ve/veya suç atımlarına maruz kalmaktadırlar⁶.

Uygulamada karşılaşılan bir başka ihlal biçimi ise avukat “seçme” hakkının kısıtlanmasıdır. Özellikle terörle mücadele kapsamındaki suçlarda, kişinin ve yakınlarının seçtiği avukatın görev yapması engellenmekte, bunun yerine kolluk görevlilerinin veya savcının inisiyatifli ile barodan avukat talep edilmektedir. Kişilerin kendi avukatıyla görüşmekten vazgeçmesine yönelik olarak baskı ve tehditle karşılaştığı durumlar da mevcuttur.

³ CMK, m. 149/1, YGAİAY, m.20/1.

⁴ CMK, m. 149/3, YGAİAY, m.20/3.

⁵ CMK, m.154, YGAİAY, m.21.

⁶ TİHV tarafından takip edilen Avukat M.R. davası bu konuda çarpıcı bir örnektir: M.R. gözaltında bulunan müvekkilleri ile görüşmeye gittiğinde müvekkilleriyle görüştürülmeyeceği kendisine söylenmiştir. Mevzuata aykırı uygulamaya karşı çıkması ve görüşme talebinde ısrar etmesi üzerine M.R. darp edilmiş, hakarete uğramış ve suç niteliğinde bir davranışı olmadığı halde yakalama ve gözaltı işlemine maruz kalmıştır.

Mevcut yasa ve yönetmeliğe göre, avukat *soruşturma evresinde dosya içeriğini kural olarak inceleyebilmeli ve istediği belgelerin bir örneğini harçsız olarak alabilmelidir*⁷. Ne var ki, yasa ve yönetmelik buna bir istisna getirmektedir. Buna göre, avukatın dosya inceleme ve örnek alma yetkisi *soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebilecek ise cumhuriyet savcısının istemi ve sulh ceza hâkimin kararı ile kısıtlanabilecektir*⁸. Ancak kısıtlama kararı, şüphelinin/sanığın ifadesini içeren tutanak ve bilirkişi raporları ile adı geçenlerin hazır bulunmaya yetkili oldukları diğer adli işlemlere ilişkin tutanakları kapsamaz⁹.

Uygulamada ise özellikle özel yetkili mahkemelerin (devlet güvenlik mahkemeleri) görev alanına giren suçlarda gizlilik kararı alınması neredeyse kural haline gelmiştir. Gizlilik kararlarında soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebilecek somut durumun ne olduğu ise açıklanmamaktadır. Ayrıca zaman zaman uygulamada mevzuatın gizlilik kararı kapsamı dışında tuttuğu belgelere dahi ulaşamadığı, kolluk veya savcılık tarafından bu tür belgelerin hukuka aykırı bir şekilde vermediği gözlemlenmektedir. Gizlilik kararlarının kaldırılması amacıyla yapılan itirazların neredeyse tamamının reddedildiği; denetim mekanizmasının etkili olarak işletilemediği bilinmektedir.

Olaya tanık olanların bildirmesi üzerine iki meslektaşı bu kez kendisiyle görüşmek için aynı emniyet binasına gittiklerinde, kendilerine önce böyle birisinin gözaltına alınmadığı söylenmiştir. Tesadüfen M.R.'nin koridorda elleri arkadan kelepçeli olarak bekletildiğini görmeleri üzerine binadan çıkarılmışlardır. Tekrar binaya girmek istemeleri nedeniyle fiziksel engelleme ve hakaretlere maruz kalmışlardır.

Binaya girdiklerinde ise M.R. ile görüşmeyi koridorda ve elleri kelepçeli olarak, iki kolluk görevlisi arasında yapmaları istenmiştir. Bu koşullarda görüşmeyi kabul etmeyince M.R. bu emniyet biriminden, başka bir emniyet birimine götürülmüştür. Avukatlar ancak götürüldüğü karakolda M.R. ile görüşebilmişlerdir.

M.R.'nin kayıtlı olduğu Baro görevlileri de telefonla kendisinin gözaltında olduğu bilgisini doğrulamak için emniyet birimini aramışlardır. Kendilerine söz konusu emniyet biriminde M.R.'de dâhil hiç kimsenin alıkonulmadığı bilgisi verilmiştir. Devam eden süreçte, M.R. dışında görüşme yapmak için gittiği iki müvekkilinin de söz konusu emniyet biriminde tutulduğu anlaşılmıştır.

M.R. hakkında kolluk görevlilerince bir yakalama tutanağı düzenlenmiş ve kamu görevlisine görevini yaptırılmak için direndiği ve hakaret ettiği iddia edilmiştir.

M.R.'nin avukatlarının düzenlemiş olduğu tutanağa göre, karakola gelen il ve ilçe emniyet müdürlüğünde görevli iki üst düzey amir, "M.R.'nin şikâyetçi olmamasını; aksi takdirde arkadaşlarının da şikâyetleri bulunduğunu; karşılıklı olarak şikâyetinde bulunmamalarının daha iyi olacağını" beyan etmişlerdir. Avukatların şikâyetçi olmama teklifini reddetmeleri üzerine görüşmeye sona ermiştir.

Sonuçta amir ve polis memurlarının şikâyeti üzerine M.R. hakkında *görevi yaptırılmamak için direnme ve hakaret* suçlamasıyla dava açılırken (İzmir 5. Sulh Ceza Mahkemesi 2008/1649 E), biri amir olmak üzere dört polis memuru hakkında M.R.'yi zor kullanma sınırını aşmak suretiyle yaraladıkları iddiasıyla dava açılmıştır (İzmir 6. Asliye Ceza Mahkemesi 2008/887 E.)

⁷ CMK, m.153, YGAİAY, m.22/1.

⁸ CMK, m.153/2, YGAİAY, m.22/2.

⁹ CMK, m.153/3 ve YGAİAY, m.22/3.

Terörle Mücadele Kanunu Kapsamındaki Sınırlamalar

2006 yılında yürürlüğe giren 5532 sayılı Kanunla Terörle Mücadele Kanunu'nda (TMK)¹⁰ yapılan bazı değişikliklerle pek çok hak kısıtlanmıştır.

Terörle Mücadele Kanunu kapsamında yürütülen suç soruşturmalarında şüpheli, gözaltı süresince *yalnız bir avukatın* hukukî yardımından yararlanabilir. Gözaltındaki şüphelinin *avukat ile görüşme hakkı*, cumhuriyet savcısının istemi üzerine, hâkim kararıyla *yirmi dört saat süreyle kısıtlanabilir*. Şüphelinin kolluk tarafından *ifadesi alınırken ancak bir avukat hazır bulunabilir*¹¹.

Maddede avukatla görüşmenin hangi hal ve koşullarda kısıtlanabileceği belirtilmediğinden, uygulamada somut bir nedene dayanmayan, gerekçesi olmayan kısıtlama kararları verilmektedir. Görüşmenin engellenmesi genel düzenlemenin istisnası niteliğinde olmasına rağmen, uygulamada neredeyse “kural” haline gelmiştir. Nitekim BM Keyfi Alıkoymalara Karşı Çalışma Grubu, 2007 yılındaki raporunda, avukat sınırlamasına ilişkin bu düzenlemenin, savunma hakkına ağır bir müdahale oluşturma riskinden söz etmektedir¹².

Yine TMK kapsamındaki suçlarda *dava dosyasının incelenmesi ve dosyadan örnek alınması* “soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebileceği” gerekçesiyle Cumhuriyet savcısının istemi ve hâkim kararıyla kısıtlanabilir¹³.

TMK'da yapılan değişiklikler sonrasında BM Keyfi Alıkoymalara Karşı Çalışma Grubu, 20.10.2006 tarihinde yapmış olduğu basın açıklamasında “terör suçlarında uzmanlaşmış özel ağır ceza mahkemelerinin neredeyse sistematik olarak ve bazen altı ayı aşan sürelerle gizlilik kararları almak suretiyle sanık avukatlarının dava dosyasındaki delilleri incelemelerine engel olduğunu” belirtmiştir¹⁴.

Yine TMK kapsamında yer alan suçlardan dolayı yapılan soruşturmalarda, avukatın terör örgütü mensuplarının örgütsel amaçlı haberleşmelerine aracılık ettiğine ilişkin bulgu veya belge elde edilmesi halinde, Cumhuriyet savcısının istemi ve hâkim kararıyla, *bir görevli görüşmede hazır bulundurulabilir*. Ayrıca şüphelinin/sanığın avukatına verdiği veya avukatın şüpheliye/saniğe verdiği *belgeler hâkim tarafından incelenebilir*¹⁵.

¹⁰ TMK, sayı: 3713 - tarih: 12.04.1991.

¹¹ TMK, m. 10/b-c.

¹² BM Keyfi Alıkoymalar Çalışma Grubu Raporu, A/HRC/4/40/Add. 5, para.73 (Rapor BM Genel Kurulu tarafından 07.02.2007 tarihinde kabul edilmiştir.)

¹³ TMK, m.10/d.

¹⁴ BM Keyfi Alıkoymalara Karşı Çalışma Grubu Başkanı Leila Zerrougui'nin Türkiye raporuna ilişkin 30 Ekim 2006 tarihinde yaptığı basın açıklamasından; <http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet/87066/turkiyede-keyfi-tutukluluk-yaygin>.

¹⁵ TMK, m. 10/e.

Bu düzenleme, avukat-müvekkil ilişkisinin gizliliği kuralını açıkça ihlal etmektedir ve uygulamada “somut bulgu ve belgeye dayanmayan”, “keyfi” kısıtlamalara yol açmaktadır.

2007 yılında CMK kapsamında müdafî ve vekil görevlendirmesine ilişkin bir yönetmelik¹⁶ yayınlanmıştır. Bu yönetmelikle şüpheli/sanık talebi üzerine yapılacak avukat görevlendirmelerinde ihtar yapılması şartı getirilmiştir. İlgili maddeye göre¹⁷ şüphelilere/sanıklara “müdafîe ödenecek ücretin yargılama giderlerinden sayılacağı ve mahkûm olması halinde kendisinden tahsil edileceği” ihtar edilecektir. Bu uyarı, alıkonulan kişilerin, özellikle ekonomik durumu iyi olmayanların avukat talep etmemesine neden olmaktadır.

Aynı yönetmelikle, baroların avukat görevlendirme ve ücretlerin ödenmesi konusundaki yetkileri daraltılmıştır. Avukat talep etme yetkisi, kolluk, savcı, sorgu hâkimi ve mahkemeye verilmiştir¹⁸.

2007 öncesinde yakalanan veya gözaltına alınan şüpheli/sanıkların yakınlarının barolara başvurarak avukat talep edebilmeleri mümkündür. Özellikle işkence/kötü muamele suçlarının işlendiği durumlarda, kolluğun avukat talep etmeme şeklindeki pratiğini kırmak için baroların geliştirdiği bu yöntem yeni yönetmelikle uygulanamaz hale gelmiştir.

Yönetmelikle avukatın yaptığı görevin denetlenmesi ve ücret ödenip ödenmeyeceğine karar verme yetkisi cumhuriyet başsavcılarının idarî işleri arasına alınmıştır. Bu durum avukatların bağımsız hareket etmesini kısıtlayan dolaylı bir idarî denetim altına girmelerine neden olmuştur.

3. Avukat Görevlendirmelerine İlişkin Sistem ve Olumsuz Değişiklikler

2005 yılında yürürlüğe giren CMK'nun ilk halinde zorunlu müdafîlik kapsamı genişletilmişken, 5560 sayılı Kanun'la¹⁹ yapılan değişikliklerle bu kapsam daraltılmıştır. Yasanın ilk halinde, kişinin talebi olmasa dahi “üst sınırı beş yıldan fazla hapis cezası” gerektiren suçlarda kendisine avukat atanacağı kabul edilmişken, bu durum yasanın yeni halinde “alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren” suçlarla sınırlandırılmıştır²⁰.

2005 yılında kabul edilen CMK, herhangi bir koşul aramaksızın, avukat tutamayan *mağdurun* kendisi için avukat görevlendirilmesini isteme hakkını düzenlemiştir. CMK'da 2008 yılında 5793 sayılı Kanun'la²¹ ile yapılan değişiklikle, mağdurun avukat

¹⁶ Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî Ve Vekillerin Görevlendirilmeleri İle Yapılacak Ödemelerin Usul Ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik, *Resmî Gazete*: 02.03.2007, 26450.

¹⁷ Yönetmelik m.5/1-3.

¹⁸ Yönetmelik m.5/son.

¹⁹ 5560 sayılı yasa 19.12.2006 tarihinde kabul edilmiştir.

²⁰ CMK, m.150/2-3, m.91/6, m.74/2; Ayrıca bkz. YGAIAY, m. 20/4-5-6.

²¹ 5793 sayılı yasa 24.07.2008 tarihinde kabul edilmiştir.

isteyebilmesi için iki şart öngörülmüştür: Mağdur ancak “cinsel saldırı suçu” ile “alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda” baro tarafından kendisine bir avukat görevlendirilmesini isteyebilecektir²².

4. Diğer Sorun Alanları

Kolluk görevlileri, alıkonulan kişilere hakları konusunda *derhal ve ayrıntılı* bilgilendirme yapmamaktadır. Genellikle ifade alma ve sorgu sırasında hak kişilere hatırlatılmaktadır. Yine çoğunlukla kişinin savcılık ya da mahkeme önünde ifadesi alınırken, yasal zorunluluk nedeniyle ifade tutanaklarına (matbu bir şekilde) haklarının hatırlatıldığı yazıldığı halde, hakları ayrıntılı bir şekilde açıklanmamaktadır.

Hükümetin verdiği yanıtların 20. paragrafında, avukat talep etmeyen kişilerin, bu beyanlarını kendi el yazılarıyla yazarak imza ettikleri ayrı bir tutanak düzenlendiğinden bahsedilmektedir. *Bu bilgi gerçek değildir.* Çünkü uygulamada alıkonulan kişiler ifadelerini imzaladıklarında ifade tutanaklarının başındaki maktu bölümde yer alan “avukat talep etti”, “avukat talep etmedi” şeklindeki beyanı da imzalamış sayılmaktadırlar. Kişiden ayrıca el yazısıyla bir belge alınmamakta, avukat talebiyle ilgili maktu bölüm ifade alan tarafından doldurularak, kişiler avukat talebi konusunda herhangi bir beyanda bulunmadığı halde beyanda bulunmuşçasına işlem yapılabilmektedir.

Bu belirtilenlerin yanı sıra CMK gereğince görevlendirilen avukatlara ödenen avukatlık ücreti de çok düşüktür. 2007 yılında yapılan yönetmelik değişikliğiyle görev gereği yapılan masraflar yalnızca belli bir miktara kadar yol gideriyle sınırlandırılmış; dosya fotokopisi için gerekli harcamalar bile masraf kaleminden çıkarılmıştır. Ücretlerin ödemesinde ise bazen bir yıla varan gecikmeler yaşanmaktadır. Bu durum avukatlarda yeterli emek ve zaman ayırma konusunda genel bir isteksizliğe yol açmaktadır. Görevlendirildiği bir dosyada işkence vakasıyla karşılaşması halinde, bunun takibinin ayrı ve zor bir iş olması nedeniyle avukatlar işkence suçunun üzerine gitmekten çekinir hale gelmişlerdir.

5. Cezaevlerinde avukata erişim:

Cezaevlerinde tutuklu ve hükümlülerin avukata erişimi hakkı esas olarak İnfaz Kanunu²³ ve İnfaz Tüzüğü²⁴nde düzenlenmiştir.

Mevzuata göre hükümlüler avukatları ile çalışma saatleri içinde görüşme yapabilir. Tutuklular ise her zaman avukatlarıyla görüşme yapabilir²⁵. Oysa cezaevi görevlilerinin mesai saatleri dışında tutuklu müvekkiliyle görüşme yapmak için cezaevine giden avukatları cezaevine almadığı pek çok olay mevcuttur.

²² CMK, m.234/a(3),b(5).

²³ 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun.

²⁴ Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük (*Resmî Gazete*: 06.04.2006-26131).

²⁵ Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik, m. 19/1.

Mevzuatta hükümlü ve tutukluların avukatıyla konuşulanların duyulamayacağı ve bu iş için ayrılan mekânlarda görüşme yapılması gerektiği düzenlenmiştir²⁶.

Buna karşın bazı cezaevlerinde -özellikle açık cezaevleri ve ilçe cezaevlerinde- hiç avukat görüş odası bulunmadığı bilinmektedir. Bazı cezaevlerindeyse yeterli fiziksel koşullar olmadığından tüm görüşmeler aynı mekânda gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle kişiler, mahremiyet ortamının sağlanmadığı, diğer mahpusların ve avukatların bulunduğu bir ortamda görüşme yapmak zorunda kalmaktadır.

Tutuklularla görüşmede, yönetmelik kanunda olmayan bir kısıtlama getirmektedir²⁷. Tutukluların soruşturma aşamasında aynı anda en çok üç avukatla görüşebileceğine ilişkin düzenleme, bu anlamda kanuna aykırıdır. Hükümlüler hakkında böyle bir görüşme kısıtlaması olmadığı halde, madde onlar yönünden de uygulanmaktadır.

İnfaz Kanunu m. 59/4, özel yetkili mahkemelerin (DGM) görev alanına giren belli suçlardan tutuklu/hükümlü olan kişilerle avukatları arasındaki ilişkide mahremiyet ilkesini daraltmaktadır. Söz konusu maddeye göre, belli hallerde cumhuriyet başsavcılığının istemi ve infaz hâkiminin kararıyla, *bir görevli görüşmede hazır bulundurulabileceği gibi bu kişilerin avukatlarına verdiği veya avukatlarının bu kişilere verilen belgeler infaz hâkimince incelenebilir*. Ayrıca İnfaz Tüzüğü'nün 84/2-c maddesi bu kısıtlamayı genişletmiş, avukatların *görüşme sırasında tutmuş oldukları kayıtlar* hakkında denetim getirmiştir.

Yine İnfaz Tüzüğü'nde mahremiyet ilkesini ihlal için kullanılan bir madde mevcuttur. Tüzükte özel yetkili mahkemelerin görev alanındaki belli suçlarda avukatların belge ve dosyalarının "fizikî olarak" aranabileceği belirtilmektedir²⁸. Arama cezaevi görevlilerince yapılacaktır. Fizikî aramanın ne olduğu ise tanımlanmamıştır. Bu nedenle, cezaevinde işkence/kötü muameleye uğramış kişilerin avukatları ile yaptığı görüşmelere, görevlilerce özel olarak izlendiği ve "fizikî arama" adı altında görüşme notlarının okunmak istediğine ilişkin örnekler mevcuttur²⁹.

Cezaevlerinde avukata erişimi engelleyen önemli bir kısıtlama da vekâletname ibraz etme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. *Hükümlüler avukatları ile vekâletname*

²⁶ CGTİHK m. 59/2, CİKYGCTİHT m. 84/3.

²⁷ HTZEY m. 19/2.

²⁸ CİKYGCTİHT m. 84/2-c(2).

²⁹ İzmir'de yaşanan bir örnekte, avukatlar cezaevinde işkence görmüş bir tutuklunun dosyasının AİHM'e götürülmesi konusunda görüşme yapmıştır. Cezaevinden çıkışta, kapıda kendilerini beklemekte olan müdür yardımcısı tarafından görüşme notları okunmak istenmiştir. Uygulanan kanuna aykırı olduğunu belirten avukatlara, tüzüğün "fizikî arama" maddesi hatırlatılmıştır. Görüşme notlarının okunmasının fizikî aramayı aşan bir durum olduğunu belirten avukatlara fizikî müdahalede bulunulmuş ve "memura hakaret", "tehdit" ve "görevi kötüye kullanma" suçu işledikleri şeklinde tutanak tutulmuştur. Avukatlar hakkında bu nedenle dava açılmıştır (İzmir 11. Sulh Ceza Mah. 2009/692 E).

*olmaksızın en fazla üç kez görüşme yapma hakkına sahiptir*³⁰. Bu madde uygulamada zaman zaman kötüye kullanılmaktadır³¹.

Öte yandan Türk Medenî Kanunu³², en az bir yıl hapis cezasına mahkûm olanlara vasi atanacağına ilişkin bir düzenleme bulunmaktadır. Bu halde, vekâletname düzenleme yetkisi kişinin mahkemece atanan vasisine aittir. Vasi atamalarında ve vasiye ulaşmada yaşanan sıkıntılar nedeniyle hükümlü olan kişinin bir avukatla görüşmesi uzun süre mümkün olmamakta ya da imkânsızlaşmaktadır.

Öneriler:

- Avukatla görüşmeyi geciktiren veya görüşülecek avukat sayısını kısıtlayan,
- TMK, m. 10/b-c; CMK, m. 49/2; CGTİK, m. 59/1 ve HTZEY, m. 19/2 değiştirilmelidir.
- Avukatların dosya inceleme ve örnek alma yetkisinin kısıtlayan;
- CMK, m. 153/2; YGAİAY, m. 22/2; TMK, m. 10/d ve Kalem Yönetmeliği, m. 45'deki kısıtlamalar kaldırılmalıdır.
- Avukat-müvekkil ilişkisinin mahremiyetini ortadan kaldıran-sınırlayan;
- TMK, m. 10/e; CGTİK, m. 59/4 ve ÇIKYCGTİHT, m. 84/2 değiştirilmelidir.
- Şüphelileri/sanıkları avukat talep etmeme noktasına getiren; cumhuriyet başsavcılarına avukatları denetleme olanağı sunan; baroların avukatları denetlemesini ve avukat görevlendirme yetkisini ortadan kaldıran CMK kapsamında avukat görevlendirmelerine ilişkin yönetmelik revize edilmelidir.
- Şüpheli ve sanıklara haklarının "derhal" bildirilmesi ilkesine geri dönülmeli; avukat talep edip etmeme konusunda ifade tutanaklarından ayrı bir tutanakla beyanlarının alınmasını sağlayacak düzenleme yapılmalıdır.
- Zorunlu müdafiliğin kapsamını daraltan düzenlemeler değiştirilmeli; mağdurların avukat görevlendirilmesini istemesi önündeki engeller kaldırılmalıdır. Mağdurlar avukat seçemiyorlarsa, istemleri halinde baro tarafından avukat görevlendirmesi uygulamasına geri dönülmelidir.

³⁰ CGTİHK, m.59/1.

³¹ Ayrıca İzmir Kırklar 1 Nolu F Tipi Cezaevi'nde yaşanan bir olay buna çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Cuma günü cezaevinde H.E.'yle, tutuklu olması nedeniyle vekâletnamesiz görüşme yapan avukatlar, kişinin yakınlarından, pazartesi günü aynı kişiye işkence yapıldığını ve özel müşahede odasına kapatıldığını öğrenir. Cezaevine gittiklerinde görüşülmek istenen kişinin isminin telefonla idareye bildirilmesinden sonra, "kendisinin hükümlü olduğu ve üç görüşme hakkının dolduğunu" gerekçesiyle cezaevine alınmazlar. Avukatlar idarenin bu tutum ve tasarrufunun düzeltilmesi için infaz hâkimliğine başvuru yaparlar, ancak herhangi bir inceleme yapılmadan başvuruları reddedilir (İzmir Infaz Hâkimliği, 22.01.2007, 2007/14 E. 2007/14 K). Kısa bir süre sonra kişi başka şehirdeki bir cezaevine gönderilerek kendisine ulaşılması tamamen engellenir.

³² Türk Medenî Kanunu, m.403, 407.

- Bütün bu mevzuat değişiklikleri yanında uygulamada kolluk, savcı ve hâkimlerin, hukuka aykırı ve keyfî davranış veya kararlarına karşı önlemler alınmalıdır. Özellikle adlî ve idarî soruşturmalarda kamu görevlilerini koruyan tavırdan vazgeçilmelidir. Yapılan şikâyetlerin hızlı ve tarafsız olarak değerlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Bütün alıkonma yerlerinde avukatla görüşme için ayrı ve uygun mekânlar yapılmalıdır.

III. Yakınlara Haber Verme Hakkı

Yakalanan kişinin yakınlarına ya da kendi seçeceği üçüncü bir kişiye yakalandığını haber verme hakkının kullanılmasının, işkenceye karşı bir güvence sağlayabilmesi için gözaltı süresi içinde herhangi bir zamanda değil, "derhal" kullanılabilmesi gerekmektedir^{33, 34}.

Yakınlarına haber verme hakkı, Anayasa³⁵ ve CMK'da düzenlenmiştir. Ancak hakkın nasıl kullanılacağı Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nde (YGAİAY) yer aldığından bu konuda yasal güvence bulunmamaktadır³⁶.

Yasaya göre kişinin yakalanması, gözaltına alınması, gözaltı süresinin uzatılması, tutuklanması veya tutuklamanın uzatılması hallerinde yakınlarına veya belirlediği bir kişiye "gecikmeksizin" haber verilir³⁷.

Anayasa yakınlarına "derhal" bildirim yapılmasını öngördüğü halde, yasa ve yönetmelikte muğlak bir kavram olan "gecikmeksizin" ifadesi yer almaktadır. Bu da kolluğun hakkın kullanımını keyfi olarak geciktirmesine neden olmaktadır³⁸.

Yine uygulamada sıkça karşılaşılan bir sorun da kişinin yakını sıfatıyla avukata bildirim yapılmak istenmesidir. Böylece şüpheli veya sanığın farklı yararları düşünülerek ayrı ayrı düzenlenmiş olan iki hak, fiili olarak tek bir hakka indirgenmektedir.

Yakınlara haber verme hakkına dair genel kuralın istisnası TMK'da yer almaktadır. Yasaya göre "soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebilecek bir hal" varsa

³³ TUHAK, m. 16.

³⁴ Birleşmiş Milletler İşkence Özel Raportörü'nün 23 Aralık 2003 tarihli raporu, E/CN.4/2004/56, para.31.

³⁵ Anayasa, m. 19/6, CMK.

³⁶ YGAİAY, m. 8.

³⁷ CMK, m. 9 5/1, 107/1-2.

³⁸ TİHV tarafından 2008 yılında yapılan ankette müvekkillerine, "yakınlarına haber verme" hakkının tanınıp tanınmadığı sorusu yöneltilen avukatların %17'si "her zaman", %45'i ise "genellikle" cevabını vermiştir. Bu hakkın müvekkillerine "hiçbir zaman" kullanılmadığını ya da "nadiren" kullanıldığını belirten avukatların oranı ise %22'dir. Yakınlarına haber verme hakkının, müvekkillerine *gecikmeksizin bildirilip bildirilmediği* sorulduğunda ise "genellikle" veya "her zaman" yanıtını veren avukatların oranı %35'de kalmıştır. Soruya "hiçbir zaman" ya da "nadiren" yanıtını veren avukatların oranı ise %42'dir.

bildirim cumhuriyet savcısının emriyle sadece bir yakınına yapılmaktadır³⁹. Ancak uygulamada bu madde, TMK kapsamında yürütülen suç soruşturmalarında neredeyse otomatik olarak hakkın etkili bir şekilde kullanımı önünde büyük bir engel oluşturmaktadır⁴⁰.

Yakınlarına haber verme hakkının kullanılmasından sonra alıkonulan kişi ile yakının görüşebilmesine ya da başka bir yolla iletişim kurabilmesine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. İşkencenin önlenbilmesi için, alıkonulan kişilerin yakınlarıyla görüşme yapmasının sağlanması yerinde olacaktır.

Öneriler:

- Haber verilecek yakınların sayısını kısıtlayan TMK, m. 10/a kaldırılmalıdır.
- Alıkonulan kişilerle yakınlarının iletişim kurabilmesine, görüşme yapabilmeleri olanak sağlanmalı ve konuda yasal güvence oluşturulmalıdır.

IV. Hekime Erişim Hakkı, Kapsamı ve Sorunları

Genel Olarak

İşkencenin tıbbi olarak değerlendirilmesi ve raporlandırılmasının önemi ve esasları da pek çok uluslararası sözleşme ve belgeye konu olmuştur. İstanbul Protokolü⁴¹, Herhangi Bir Biçimde Tutulan veya Hapsedilen Kişilerin Korunması İçin Prensipler Bütünü (TUHAK), BM Mahpusların Islahı için Asgarî Standart Kurallar (SAK), Tıbbî Etik İlkeler⁴², BM İşkenceye Karşı Komite kararları⁴³, BM İşkence Özel Raportörü'nce hazırlanmış raporlar⁴⁴, Biyotıp Sözleşmesi⁴⁵, Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi⁴⁶ bunların başlıcalarıdır.

³⁹ TMK, m. 10/a.

⁴⁰ TİHV'in avukatlarla yaptığı anket çalışması sonucu elde edilen veriler de bu tespiti doğrular niteliktedir. Çalışmada, avukatlara TMK kapsamında yürütülen suç soruşturmalarında, kişinin yakınlarına haber verme hakkının bir kişiyle sınırlandırılıp sınırlandırılmadığı sorulmuştur. Soruya avukatların %80'i "her zaman" veya "genellikle" yanıtını verirken, "hiçbir zaman", "nadiren" ve "bazen" yanıtını veren avukatların toplam oranı ise %5'le sınırlı kalmıştır.

⁴¹ İstanbul Prensipleri (İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesine Kılavuzluk Eden İlkeler).

⁴² Mahpusların ve Alıkonulan Kişilerin İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Korunmasında Özellikle Hekimler Olmak Üzere Sağlık Personelinin Rolüne Dair Tıbbî Etik İlkeler (BM Genel Kurulu'nun 18 Aralık 1982 tarih ve 37/194 sayılı Kararıyla kabul edilmiştir).

⁴³ Özbekistan, CAT, A/57/44 (2002) 54, para 116 (h).

⁴⁴ Özel Raportörün İşkence Sorunu Raporu, E/CCN.4/1999/61/Add.1, para.113(d), BM İnsan Hakları Komisyonu Özel Raportörü'nün 3 Temmuz 2001 tarih ve A/ 6/156 sayılı raporu.

⁴⁵ Biyoloji ve Tıbbin Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi.

⁴⁶ Dünya Tabipler Birliği Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi, İlke 3.

CMK'da şüpheli/sanıkların hekime erişimi bir hak olarak düzenlenmemiştir. Alıkonulan kişilerin hekim kontrolünden geçirilmesi kolluk için bir görev olarak tanımlanmıştır ve tamamen idarenin tasarrufuna bırakılmıştır. Bunun doğal sonucu olarak kişilere hekime erişim ve kapsamına dair bir bilgilendirme yapma zorunluluğu bulunmamaktadır.

YGAIAY, m. 9'a göre;

- Yakalanan kişinin gözaltına alınacak olması veya zor kullanılarak yakalanması durumunda,
- Gözaltına alınan kişinin herhangi bir nedenle yerinin değiştirilmesi, gözaltı süresinin uzatılması, serbest bırakılması veya adli mercilere sevk edilmesi işlemlerinden önce hekim tarafından muayene edilerek sağlık durumunun tespit edilmesi gerekmektedir.

Burada önemli olan bir nokta, eğer kolluk tarafından yakalama sırasında zor kullanılmışsa, gözaltı kararı beklenmeksizin muayene edilmelidir. Ancak hükümetin yanıtlarının 30. paragrafında belirtilenin aksine uygulamada bu kurala uygulanmamakta, zor kullanma durumunda kişiler derhal değil, emniyet birimine götürüldükten sonra muayeneden geçirilmektedir.

Yakalanan kişinin, gözaltına alınacak olması halinde sağlık kontrolünden geçirilmesi düzenlemesinin olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Yakalanan kişi, sağlık biriminden önce emniyet birimine götürülmekte, savcının gözaltına alma talimatı vermesi halinde hekim muayenesinden geçirilmektedir. Bu durum kişinin gözaltı birimine götürülmeden önceki sağlık durumunu tespit etmeyi engellemektedir. Eğer gözaltına alma talimatı verilmezse serbest bırakılmakta ve bu kez hiç hekim muayenesinden geçirilmemektedir.

Kural olarak kişi zor kullanılarak yakalanmış ise, gözaltına alınmayıp serbest bırakılsa bile sağlık kontrolünden geçirilecektir.

Uluslararası standartlar kişinin talebi halinde, hekime erişim hakkının sağlanması gerektiğinin altını ısrarla çizirken; YGAIAY *kişinin rutin muayeneler dışında hekime erişimini belirli bir şarta bağlamıştır*. Buna göre kişi ancak sağlık durumu bozulduğunda ya da sağlığından şüphe edildiğinde hekim kontrolünden geçirilecektir⁴⁷. Bu duruma kimin karar vereceği konusunda bir açıklık bulunmaması uygulamada sorunlara neden olmakta ve kolluğun geniş bir takdir hakkı kullanmasının yolunu açmaktadır.

Özellikle kişinin tutulduğu birimde maruz kaldığı işkence ya da kötü muamele sonucu rahatsızlanması ya da sağlığından endişe edilmesi durumunda, kolluk bu konudaki takdir yetkisini hekime göndermeme biçiminde kullanmaktadır.

Diğer yandan iç hukuka göre -uluslararası standartlardan farklı olarak- alıkonulan bir kişinin *resmî hekim dışında kendi seçeceği bir hekim tarafından muayene edilebilmesi kural olarak mümkün değildir*. Hekimini seçme hakkı yalnızca sağlığı bozulan ve

⁴⁷ YGAIAY, m.9/3.

kronik rahatsızlığı olanlara, resmî hekim tarafından muayene edilirken kendi hekiminin nezaret etmesine olanak sağlama şeklinde düzenlenmiştir.

Alıkonulan kişilerin tutuldukları süre boyunca ya da sonrasında, tıbbî uzmanlığa sahip bir hekimden *ikinci ya da alternatif bir tıbbî değerlendirme raporu* alma hakkına sahip olmaları gerekmektedir⁴⁸.

İç hukukta resmî anlamda adli muayene/rapor düzenleme görev ve yetkisi ile Adli Tıp Kurumu'na ve buna bağlı birimlere verilmiştir⁴⁹.

Bu kanun uyarınca, Adli Tıp Kurumu ve bu kuruma bağlı şube müdürlükleri, buldukları yerlerde adli tıp hizmetlerini yerine getirmekle yükümlü kılınmışlardır.

Adli Tıp Kurumu idarî anlamda Adalet Bakanlığı'na bağlıdır; kuruluş, personel atanması ve özlük işlerinde özerk/bağımsız değildir ve yürütmeye bağlı olarak görev yapılmaktadır. Bu durum, işkence ve kötü muamele vakalarında, işlenmiş olan suçun belgelenmesi noktasında ciddi bir sorun yaratmaktadır.

2. Tıbbî değerlendirme ve raporlama

Hekim ile alıkonulan kişi arasındaki ilişki ve muayenenin biçimi konusu yönetmelikte düzenlenmemiştir. Bu boşluk Sağlık Bakanlığı Genelgesi ile kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu da farklı uygulamalar doğmasına ve uygulamaların sürekli değişmesine neden olan bir ortam yaratmaktadır⁵⁰.

3. Hekim-hasta ilişkisi (gizlilik ve mahremiyet)

YGAİAY'nda hekim ile muayene edilen kişinin yalnız kalmalarının, muayenenin hekim-hasta ilişkisi çerçevesi içinde yapılmasının esas olduğu vurgulanmaktadır. Ancak; "...hekim kişisel güvenlik endişesini ileri sürerek muayenenin kolluk görevlisinin gözetiminde yapılmasını isteyebilir. Bu istek belgelendirilerek yerine getirilir..."⁵¹

⁴⁸ TUHAK Prensip 25; İstanbul Protokolü, para. 122.

⁴⁹ Adli Tıp Kurumu Kanunu. m. 2.

⁵⁰ TİHV'in sözü edilen anket çalışmasında "*hekimlerin adli muayene sırasında kişilerin şikâyetlerini tam olarak dinleyip dinlemediklerine*" dair yöneltilen soruya, avukatların sadece %11'i "genelde" yanıtını vermiştir. Avukatların %58'i "nadiren", %12'si ise "hiçbir zaman" şeklinde yanıtlar vermiştir. Bu soruya hiçbir avukatın "her zaman" yanıtını vermemiş olması ise düşündürücüdür. Diğer yandan "*hekimlerin kişileri 'genelde' ayrıntılı bir şekilde muayene ettiği*"ni belirten avukatların oranı %6 ile sınırlı kalmıştır. Avukatların hiçbirisi "*hekimlerin kişileri 'her zaman' ayrıntılı bir şekilde muayene ettiği*" yanıtını işaretlememiştir. Soruya "hiçbir zaman" veya "nadiren" yanıtını veren avukatların oranı ise %81'dir.

⁵¹ YGAİAY, m.9/10; Sağlık Bakanlığı, 2005, m.3.2.4.(c).

Ancak uygulamada adli muayeneler sırasında hekim-hasta ilişkisinin mahremiyetine dair ciddi sorunlar yaşandığı bilinmektedir^{52, 53}.

Bu konuda 53. dipnotta yer verilen örnek, konusunda oldukça çarpıcıdır.

4. Tıbbî raporların gizliliği

YGAİAY'nde, uluslararası standartlardan farklı olarak, tıbbî raporun gizliliği konusunda çeşitli kategorilere göre ayırım yapılmıştır⁵⁴.

- Yakalama nedeniyle (zor kullanılarak yakalama yapılması halinde hemen alınması gereken ya da gözaltı kararı verildikten sonra alınan) adli raporların (giriş raporu) bir nüshası *ilgili kolluk görevlisine teslim edilecektir*.
- *Gözaltı süresinin uzatılması, yer değişikliği ya da nezarethaneden çıkış nedeniyle hekim tarafından düzenlenen raporlar kişiyi muayene için getiren kolluk görevlilerine verilmeyecek, kapalı-müdürlü zarf içinde, en seri şekilde savcılığa gönderilecektir.*

⁵² TİHV'in söz konusu anketinde, "adli muayenelerde mahremiyet kuralına uyulup uyulmadığı" sorusuna 'her zaman' diyen avukatların oranı %3 ile sınırlı kalmıştır. "Hiçbir zaman" diyenlerin oranı ise %14'tür. Daha da önemlisi, "muayene sırasında polis memurlarının içeride bulunduğunu" belirten avukatların oranı %59'dur (her zaman diyen %17, genelde diyen %42). Muayene sırasında polis memurlarının "hiçbir zaman" içeride olmadığını belirten avukat oranı sadece %5'tir. Bu oranlar, ancak istisnai durumlarda başvurulması gereken söz konusu düzenlemenin, uygulamada neredeyse *rutin bir uygulama* halini almış olduğunu göstermektedir.

⁵³ 25.03.2008 tarihinde İzmir Adliyesi binası içindeki adli tıp biriminde yaşanan bir olay gizlilik ilkesinin ihlalinin boyutlarını göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır. Bu olaya ilişkin avukatların İzmir Cumhuriyet Başsavcılığı'na yaptığı şikâyet 2008/30885 sayılı soruşturma dosyası üzerinden yürütülmektedir. Söz konusu olaya ilişkin olarak İzmir Barosu Avukat Hakları Merkezi'nde tanzim edilen tutanak şöyledir:

TUTANAKTIR

Av. [...], Av. [...] 25.03.2008 saat 11.15 civarı merkezimize (İzmir Barosu Avukat Hakları Merkezi) gelerek TEM tarafından gözaltına alınan, özel vekilleri oldukları şüphelinin doktor raporunun alınması sırasında içeride polis memurlarının bulunması üzerine müvekkilinin rahatça beyanda bulunamayacağı düşüncesi ile odaya girmek istemiş ancak odada bulunan bayan polis memuru tarafından zor kullanılarak dışarıya çıkarıldığı şikâyeti ile başvuruda bulunmuştur.

Saat 11.34 itibari ile İzmir Barosu Yönetim Kurulu üyesi Av. [...] ve Avukat Hakları Merkezi hukukçu personeli [...] ile birlikte başvuruya konu Adliye Adli Tıp birimine gidildiğinde durum (doktor yanında 3 sivil, 1 resmi olmak üzere 4 polis memurunun içeride olduğu) tespit edildi. Yönetim Kurulu üyesi Av. [...] tarafından kendilerine burada ne yaptıkları sorulduğunda "raporların düzenlenmesine yardımcı oldukları" beyan edildi. Doktora ise bir meslektaşımızın buradan zor kullanılarak dışarı çıkarılıp çıkarılmadığı sorulduğunda, doktor tarafında verilen cevap da "evet ben avukatı polislerle dışarı çıkarttım" oldu...

25.03.2008

İzmir Barosu YK üyesi Av. [...]

İzmir Barosu Avukat Hakları Merkezi
Hukukçu Personeli [...]

Av.[...] Av.[...] Av.[...] Av.[...] Av.[...]

⁵⁴ YGAİAY, m.9.

Uygulamada bu konuda da sıkça sorunlarla karşılaşılmaktadır⁵⁵.

5. Tıbbî raporların kapsamı:

Türkiye’de hekimler tarafından düzenlenen adli raporların kapsamının İstanbul Protokolü’nde yer alan standart ve içerikten oldukça uzak olduğu görülmektedir⁵⁶. Yanı sıra alıkonulan kişilerin hekime erişimi sağlandığında bile, gerek yeterli muayene yapılmaması, gerekse hazırlanan raporlardaki eksiklikler dikkate alındığında, işkencenin ispatlanabilmesinde en önemli delil olan fiziki veya ruhsal iz/bulgular tespit edilememektedir.

6. Tutuklu ve Hükümlüler Açısından Muayene ve Raporlama:

CGTİK tutuklu ve hükümlülerin beden ve ruh sağlığının korunması, hastalıklarının tanısı için muayene ve tedavi olanaklarından yararlanma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Kural olarak tutuklu ve hükümlülerin acil veya olağan muayene ve tedavisi kurum hekimi tarafından yapılır. Ancak kurum revirinde muayene ve tedavinin mümkün olmaması halinde kişilerin devlet ya da üniversite hastanelerine sevk edilmeleri gerekmektedir⁵⁷.

Ancak uluslararası standartlar, iç hukuk ve tüm etik ilkelere rağmen, tutuklu ve hükümlülerin muayene ve tedavilerinde sıklıkla sorun yaşanmaktadır. Uygulamada tutuklu ve hükümlülerin tıbbî bakıma erişim hakkı engellenebildiği gibi, hekim tarafından yapılan muayeneler sırasında kişiler insan onuruna aykırı muamelelere maruz kalabilmekte ya da muayeneler gereği gibi yapılmamaktadır.

Tutuklu ve hükümlülerin muayene ve tedavi için hastaneye sevk taleplerinin karşılanmasının geciktirilmesi sıkça yaşanan sorunlardır.

Cezaevi revirindeki muayenelerde gardiyanların muayene odasında bulunması en çok karşılaşılan şikâyetlerdendir.

⁵⁵ TİHV’in söz konusu anketinde “çıkış raporlarının kolluğa verilip verilmediği” sorusuna avukatların %98’i ‘her zaman’ veya ‘genellikle’ yanıtını vermişlerdir. Çıkış raporlarının ‘hiçbir zaman’ kolluğa verilmediğini söyleyen avukat hiç olmadığı gibi, ‘nadiren’ verildiğini belirten avukatların oranı %2 ile sınırlı kalmıştır.

⁵⁶ TİHV’in söz konusu anketinde İstanbul Protokolü ve Türkiye’de adli raporlandırmaya ilişkin mevzuat uyarınca *bir raporun içermesi gereken bileşenler sıralanmış* ve avukatlara *adli raporların bu bileşenleri hangi oranda ve ne sıklıkta içerdiği sorulmuştur*. Verilen yanıtlardan;

- Muayene odasında bulunan diğer kişilerin kimliklerine raporlarda nadiren yer verildiği,
- Kişiyi muayeneye getiren kişinin kimliğinin genellikle raporlarda yer almadığı,
- Raporlarda kişinin travmatik süreciyle ilgili ayrıntılı öyküye neredeyse hiç yer verilmediği,
- Fiziksel yakınmalara ilişkin bilgilerin çok az oranda raporlara geçtiği, fiziksel bulguların ise %68 oranında raporlara yansdığı,
- Ruhsal yakınmaların yok denecek kadar az oranda raporlarda yer aldığı, ruhsal bulgularında %10 oranında raporlandığı,
- Ek konsültasyonlar, laboratuvar ve radyolojik incelemeler, vücut şemalarının kullanımı konularında ciddi sorunlar olduğu,
- Adli raporlarda, saptanan bulguların yorumlanması ve kişinin öyküsünde belirtilen travma ile uyumluluğun belirtilmesine ilişkin kurala neredeyse hiç uyulmadığı,
- Fotoğraf ve videoya ise adli raporlama süreçlerinde hiç yer verilmediği anlaşılmaktadır.

⁵⁷ Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, m.71, m.78, m.80.

Yine tutuklu/hükümlülerin hastanelerde muayene edilirken kelepçelerinin çözümediği ve muayene odasında jandarma veya infaz koruma memuru bulunduğu bilinmektedir.

Muayenede mahremiyet ilkesinin ihlaline dayanak olarak "Üçlü Protokol"⁵⁸ olarak bilinen bakanlıklar arası bir sözleşmeye gösterilmektedir. Sözleşmenin 61. maddesi tutuklu ve hükümlülerin hastanelerde yapılacak muayeneleri sırasında odada jandarma bulunması düzenlemektedir. Buna göre, terörle ve çıkar amaçlı suç örgütleriyle mücadele kanunlarının kapsamında kalan suçlardan tutuklu ve hükümlü olanların hastanelerde muayeneleri sırasında jandarma muayene odası içinde bulunacaktır.

Yine söz konusu maddeye göre, bu suçların dışında kalanların hastanelerdeki muayenesi sırasında, jandarma odanın muhafazalı olması durumunda muayene odası dışında, muhafazalı olmaması halinde muayene odasında bekleyecektir.

Her iki halde de konuşmaların duyulmayacağı bir uzaklıkta bulunulmasını öngörülmüşse de muayene odalarının küçük olması nedeniyle bu kurala uyulması olanaksızdır.

Adalet, İçişleri ve Sağlık Bakanlıklarının cezaevleri alanında birlikte hizmet üretmesine ilişkin esasları düzenlemek amacıyla yapılmış olan protokol aslında idarî nitelikte bir belgedir. Bu nedenle yasa, tüzük, yönetmelik ve uluslararası sözleşmelere aykırılık ve temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı nitelik taşıyamaz.

Üçlü protokol sadece hekim-hasta ilişkisinin mahremiyetini ihlal eden maddesi anlamında değil, pek çok konuda hak ve özgürlükleri kısıtlayan düzenlemeler içermektedir. Anılan madde ise, Hasta Hakları Yönetmeliği'ni⁵⁹, İstanbul Protokolü'nü⁶⁰, Biyotıp Sözleşmesi'ni⁶¹ ihlal etmektedir. Özellikle cezaevlerindekiyle yönelik işkencenin raporlandırılmasında önemli bir sorun alanıdır.

Çok sayıda kişi onur kırıcı olarak tanımlanan bu koşullarda muayeneyi kabul etmediğinden sağlık hizmeti alamamaktadır.

Mevzuata ve hekimlik etik ilkelerine aykırı bu durum nedeniyle zaman zaman hekimler ile cezaevi görevlileri arasında sorunlar yaşanmaktadır. Muayene sırasında görevlilerin odadan çıkmasını isteyen veya kelepçelerin çözümlenmesini talep eden

⁵⁸ Adalet, İçişleri ve Sağlık Bakanlığınca 06.01.2000 tarihinde imzalanan protokol.

⁵⁹ HHY, m.5, 21, 35.

⁶⁰ İP, para.124.

⁶¹ BS, m.10.

hekimler, hakarete maruz kalabilmekte veya haklarında tutanak tutularak adli-idari soruşturma açlabilmektedir⁶².

Tutuklu/hükümlülerin infaz kurumu dışında sağlık hizmeti alabilmesi, revirde tedavi edilememesi koşuluna bağlıdır. Tutuklu hükümlüler doğrudan istemleri halinde hastaneye sevk edilmemektedir. Bu kural hekimini seçme hakkı ile bağdaşmadığı gibi, uygulamada önemli gecikmelere neden olmaktadır. Kişilerin kurum dışındaki hastanelere gönderilmesi uygun görülse bile, ring araçlarının yetersizliği ve personel bulmadaki zorluklar nedeniyle sevklerin yapılmasında tıkanmalar yaşanmaktadır.

Hastaneye sevklerin nasıl yapıldığı da önemli bir sorundur. Acil ve ciddi bir sağlık sorunu ile karşılaşıldığında bile, 112 Acil Sağlık Hizmetleri'nden doktor ve ambulans talep edildiğinde dahi kişilerin hastaneye sevkleri ring araçlarıyla yapılmaktadır⁶³.

Üniversite hastanelerinden yararlanma konusunda mevzuatta engel yoksa da uygulamada üniversite hastanelerine sevklerde de sorunlar yaşanmaktadır. Sorunların başında, idarecilerin üniversite hastanelerine sevk yapmama eğilimleri gelmektedir. Başka bir sorunsu, her üniversite ile Adalet Bakanlığı arasında tutuklu/hükümlülerin muayene ve tedavisi konusunda protokol yapılmamış olması gelmektedir. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün (CTGM) verilerine⁶⁴ göre, Türkiye genelinde yalnızca 30 üniversite hastanesinde mahkûm koğuşu bulunmakta olup, toplam yatak sayısı 56'dır. Ayrıca poliklinik hizmetleri yapılan protokol ile sınırlı olarak verilmektedir.

Adalet Bakanlığı'nın cezaevlerinde sağlık hizmetlerine verdiği değer, resmi istatistiklere de yansımıştır. Adalet Bakanlığının 2008 yılı faaliyet raporuna göre⁶⁵; CTGM'nin 2007 yılındaki Sağlık Hizmetleri sınıfındaki dolu kadrosu 552'yken bu

⁶² Cezaevinden muayene için hastaneye gönderilen tutuklu/hükümlülerin muayenesi sırasında odaya jandarmaların girmesi üzerine, psikiyatri uzmanı olan doktor, jandarmaların dışarı çıkmasını istemiştir. Jandarmaların direnmesi üzerine bu kez bir adli tıp uzmanı, odada bulunmalarının hukuka ve meslek etik ilkelere aykırı olduğunu hatırlatmıştır. Buna rağmen jandarmaların odadan çıkmaması üzerine, hekimler bir tutanak ile durumu tespit etmişlerdir. Muayene, kişinin hakları gözetilerek jandarma nezaretinde yapılmıştır. Jandarmalar ve kişilere nezaret eden infaz koruma memurları tarafından başka bir tutanak hazırlanarak, savcılığa gönderilmiştir. Savcılık, doktorlar hakkında "görevi kötüye kullanma" suçu kapsamında soruşturma yürütmek için kaymakamlıktan izin istemiştir. Soruşturma izni verilmesi üzere, hekimler karara itiraz etmiş ve izin mahkeme tarafından kaldırılmıştır. Yine başka bir olayda aynı cezaevi görevlileri, bu kez kelepçelerin açılmasını isteyen ve önceki olayda adı geçen hekimlerden biri hakkında adli soruşturma açılmasını istemiş; verilen izin aynı mahkeme kararıyla kaldırılmıştır (İzmir Bölge İdare Mahkemesi, 24.02.2010 tarih - 2010/18 E -2010/55 K.).

⁶³ Cezaevinde işkence gördüğü iddia edilen bir hükümlü kafa kırığı ve beyin kanaması nedeniyle kaldırıldığı hastanede yaşamını yitirmiştir. Kişiyi ilk müdahaleyi, cezaevine gelen acil sağlık hekimi yapmış ve acilen hastaneye kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak hasta güvenlik gerekçesiyle acil sağlık ekibinin bulunduğu ambulansla değil, jandarma nezaretinde ring aracı ile hastaneye sevk edilmiştir. Ölüm olayıyla ilgili soruşturma devam etmektedir (İzmir Cumhuriyet Başsavcılığı, 2010/34364 Sor.).

⁶⁴ www.cte.adalet.gov.tr/diger/saglik/universite_hastaneleri.xls.

⁶⁵ Adalet Bakanlığı 2009 yılı faaliyet raporu yayınlanmadığından 2008 yılı verileri değerlendirilmiştir.

sayı 2008 yılında 541'e düşmüştür. 2007 yılı boş kadrosu 1.607'yken, 2008 yılındaki boş kadro 1.418'dir. 2008 yılında çalışan sağlık çalışanlarının sayısının azalmasına karşılık boş kadronun da azalmış olması, bakanlığın kadro azaltma yoluna gittiğini göstermektedir. Yine iki yılın verileri birlikte değerlendirildiğinde, cezaevlerinde sağlık hizmeti çalışanlarının, ihtiyacın yaklaşık 1/3 kadar olduğu anlaşılmaktadır.

Kadro atamalarına ilişkin sayısal verilerde bu tespiti doğrulamaktadır. Aynı rapora göre, 2008 yılında CTGM, toplam 1.166 infaz koruma memuru atamışken, cezaevlerine atanan toplam hekim sayısı yalnızca 10'dur. Aynı yıl atanan açığı sayısı dahi 22 olup, hekim sayısından fazladır.

Bu nedenle cezaevlerinde hekime ulaşmakta sorun yaşanmakta olup sağlık memurlarının muayene ve tedavi yapmalarına izin verilmektedir⁶⁶. 2009 yılında cezaevinde işkence sonucu yaşamını yitiren Engin Çeber'le ilgili davada, kurum doktorunun kuruma gelmediği; tutuklu/hükümlülerin kabul muayenelerinin dahi yapılmadığı; ancak yapılmış gibi belge düzenlendiği anlaşılmıştır⁶⁷.

Türkiye'de halen güncelliğini koruyan en önemli sorunlardan birisi de hasta tutuklu/hükümlülerin cezalarının ertelenmemesi nedeniyle yeterli sağlık hizmeti alamamalarıdır. Cezaevlerinde hayatî tehlike altında bulunan ya da iyileşmesinin tıbben mümkün olmadığı anlaşılan pek çok hasta cezaevlerinde tutulmaya devam etmektedir. CGTİK 16. maddesi, hastanede bakıma alınan tutuklu/hükümlülerin cezalarının infazının hayatî tehlike yaratması halinde cezalarının ertelenebileceğini düzenlemekte, aksi halde kurumun sevk ettiği hastanelerde cezanın infazına devam edileceğini belirtmektedir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2010 yılının ilk altı ayında ileri tetkik ve tedaviye ihtiyacı olan 97 tutuklu/hükümlü cezaevlerinde tutulmaya devam etmektedir. Yine bu süre içerisinde beşi kanser hastası olmak üzere yedi kişi hastalık nedeniyle cezaevinde iken yaşamını yitirmiştir⁶⁸.

Bu durumdaki kişilerin cezalarının infazına devam edilmesi hali, yaşadığı acı ve ızdırabı arttıran sonuçlara yol açtığından işkence haline gelmektedir.

Öneriler:

- Gerek tutuklu/hükümlüler, gerekse şüpheli/sanıkların hekime erişimi bir hak olarak düzenlenmeli; kapsamı ve asgarî sınırları yasayla güvence altına alınmalıdır.
- Alıkonulan kişilerin herhangi bir koşul aranmadan, istediği zaman hekime erişim hakkı tanınmalıdır.

⁶⁶ Honaz Asliye Ceza Mahkemesi'nin 2010/118 E. Sayılı dosyasında mevcut revir kayıt defteri.

⁶⁷ Bakırköy 14. Ağır Ceza Mahkemesi, 01.06.2010 tarih, 2008/337 E. – 2010/104 K. Sayılı kararı.

⁶⁸ TİHV Dokümantasyon Merkezi: 2010'nun ilk Altı Aynı Kapsayan Hak İhlalleri Ara Değerlendirme Raporu, 09.07.2010, s. 7-8.

- Alıkonuların kendi seçeceği bir hekim tarafından muayene edilebilmesi ve alternatif rapor almasını sağlayacak yasal düzenleme yapılmalıdır.
- YGAİAY m.9 alıkonuların gözaltı birimine götürülmeden önceki sağlık durumunu tespit etmeyi sağlayacak şekilde değiştirilmelidir.
- Üçlü Protokol kaldırılmalıdır.
- Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 16. maddesi, hayati tehlikesi bulunan veya ileri tetkik gerektiren hastalıkları bulunanların cezasının ertelenmesini herhangi bir koşula bağlamayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.
- Cezaevlerindeki sağlık çalışanlarının sayısı artırılmalı, insan hakları ve işkencenin önlenmesinde hekimin rolüne dair etik ilkeler konusunda eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Eğitim çalışmalarının içeriğinin belirlenmesinde ve eğitimin verilmesinde alanda bilgi ve deneyimi olan sivil kurumlarla işbirliği yapılmalıdır.
- Uygulamada karşılaşılan keyfilikleri ve hak ihlallerini önlemek için, kolluk görevlileriyle cezaevi çalışanlarının işlemlerinin denetimini sağlayacak önlemler alınmalı; bu konularda yapılan adli ve idari başvurular ciddiyeyle soruşturulmalıdır.
- Yapılan denetimlerin sonuçlarına ilişkin bilgilerin şeffaflığı sağlanmalı ve alanda çalışan sivil kurumlara yapın işlemlere ilişkin ayrıntılı bilgi verilmelidir.
- Cumhuriyet savcıları ve infaz hâkimleri dâhil olmak üzere tarafsız davranmayan kamu görevlilerinin cezaî ve idarî yönden cezalandırılmaları sağlanmalıdır.
- Adli Tıp Kurumu, Adalet Bakanlığı'na bağlı olmaktan çıkarılmalı; bilimsel ve tarafsız esaslara göre inceleme yapan bir yapıya kavuşturulmalıdır. Rapor düzenleme yetkisi Adli Tıp Kurumu'nun tekelinden çıkarılmalı; özellikle üniversite hastaneleri adli muayene ve tedavi konusunda desteklenmelidir.

2. Komitenin⁶⁹ önceki tavsiyelerini göz önünde bulundurarak, cezaevlerinin ve kişinin özgürlüğünden alıkonduğu yerlerin, hâkimler, savcılar ve (cezaevi izleme komiteleri gibi) diğer bağımsız organlar tarafından süregiden incelemelerinin düzenli aralıklarla gerçekleşmesini ve sorumlu otoritelerin/makamların, inceleme raporlarına ve tavsiyelerine yanıt olarak, uygun eylemleri gerçekleştirmesini güvence altına alan önlemler hakkında, lütfen ayrıntılı bilgi verin.

Ziyaretler

Hükümet, 2 ve 5 numaralı sorulara vermiş olduğu yanıtta alıkonulma yerlerinin idari, adli, sivil, parlamenter ve uluslararası denetim mekanizmalarınca hem periyodik ve hem de *ad hoc* biçimde izlendiğini belirtmektedir. Bununla birlikte hükümetin

vermiş olduğu yanıt hem yasal ve hem de uygulama düzeyinde, bir ütopyayı ortaya koymaktadır.

Öncelikle bu yanılısama, ihlalcinin, koruyucu olarak tasarlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yapılar yönetim hiyerarşisinden bağımsız, onu dışarıdan gözlemleyebilen örgütlenme modelleri değildir. Bu yapılanmanın doğal sonucu olarak uygulamanın değişmesi için uzun bir süre ve ciddi bir çaba gerekli olmakla birlikte öncelikle Paris İlkeleri ve OPCAT'te belirtilen amaca uygun izleme ziyaretlerine ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Hükümet yanıtlarında, yapılan ziyaret türlerine ilişkin herhangi bir istatistikî bilgi yer almadığı gibi internet üzerinden yapılan araştırmada da kayda değer bir bilgiye erişmek mümkün olmamıştır. Bazı cezaevlerine yapılan ziyaretlerle ilgili bilgilere cezaevlerinin kendi web sitelerinden ulaşılmıştır. Örneğin; Ankara 2 Nolu Yüksek Güvenlikli Cezaevi'ni 2010 yılı içinde Kuzey Carolina, Libya ve Kore Heyetleri; Bozüyük Açık Cezaevi'ni de Suudi Arabistan Heyeti ziyaret etmiştir. Ancak bu ziyaretlere ilişkin bilgilere bakıldığında heyetlerin, sosyal faaliyet alanları, revir, işlikler gibi mekânları gezdikleri ve işkence ve diğer kötü muamele biçimlerinin önlenmesi amacıyla bir izleme yapmadıkları görülmektedir^{70,71}.

Aşağıda, ilgili bölümlerde ayrıca örnekleneceği üzere hükümet tarafından "sivil" denetim mekanizmaları olarak lanse edilen insan hakları kurulları ve cezaevi izleme kurulları, alıkonulma yerlerinde ciddi insan hakları ihlallerine rastlamazken; CPT, 2009 yılında karakollar, cezaevleri ve mültecilerin tutulma yerlerine yaptığı 33 habersiz izleme ziyareti sırasında çok sayıda ihlal saptamıştır⁷²:

- Yakalama anında aşırı güç kullanımı devam etmektedir.
- Terörle Mücadele Kanunu kapsamında yer alan 4 güne kadar alıkoyma yetkisi, sistematik olarak kullanılmaya başlanmıştır.
- Gözaltındakiler uyutulmamaktadır (Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şubesi).
- Muayene esnasında polislerin odada bulunması sebebiyle, şüpheliler doktorlarla özel konuşmamakta, muayene aceleyle yapılmakta ya da hiç yapılmamaktadır.
- Mülteci misafirhanelerinde tutulanlara yeterli açık hava egzersizi yapma olanağı verilmemektedir.

⁷⁰ <http://www.haberler.com/suudi-arabistan-heyeti-bozuyuk-acik-cezaevi-ni-haberi/> (son erişim 02.09.2010).

⁷¹ <http://www.ankaraf2.gov.tr/> (son erişim 02.09.2010).

⁷² <http://w9.gazetevatan.com/haberdetay.asp?tarih=13.09.2009&Newsid=259119&Cateoryid=1> (son erişim 02.09.2010) Bu haberde belirtilen rapora CPT'nin web sitesinden ulaşamamıştır. Henüz yayınlanmamış bu raporun basınının eline nasıl geçtiği konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

- Cezaevlerinin fiziksel koşulları kötüleşmiştir. Cezaevlerinde kalanların üç yıl içerisinde iki kat artması kaygı vericidir.
- Çocuk mahpuslar yere serilen şilteler üzerinde yatmak zorunda kalmaktadır. Havalandırma olanakları yeterli değildir. Çocuklara, kişisel hijyen, temizlik maddeleri veya çarşaf/yastık kılıfı temin edilmemekte; yemek haricindeki kullanılan elektrik dahil olmak üzere bütün masrafları kendileri tarafından karşılanmakta; birçoğunun para kazanma olanağı olmadığı için aile desteğine ihtiyaç duymaktadır (Batman M Tipi Cezaevi).
- Cezaevlerinde 1750 tutukluya 1 doktor düşmektedir. 206 cezaevi doktoru kadrosundan sadece 64'ü doludur.

CPT tarafından saptanan bu tür ihlallerin iç hukuktaki diğer denetim mekanizmaları tarafından saptanamıyor olmasının bazı yapısal/yasal nedenleri bulunmaktadır ve bunlara bakmak gerekmektedir. Aşağıda, hükümet yanıtlarında yer alan denetim biçimleri sırasıyla irdelenecek ve sorun alanları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İdarî Denetimler

Sivil cezaevlerinde

İdarî denetim, kişilerin tutulmasından sorumlu olan birimin bürokrasisi içinde yer alan müfettiş, hiyerarşik amirler, savcılar ve benzerlerinin yaptığı denetimlerdir.

Savcılar, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yasası'nın⁷³ 5. maddesi ve Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük'ün 4/4. maddesi uyarınca cezaevlerinde idarî denetim yapmakla yükümlüdür.

Bununla birlikte denetim görevini yürüten savcılar, uygulamada, aynı zamanda cezaevinde yaşanan bir hak ihlali adli mekanizmaya yansıdığı anda, suç soruşturmasına ilişkin işlemleri de yürütmektedir. Yani adli soruşturma yetkisi ve denetim sorumluluğu, aynı savcı üzerinde birleşmektedir.

Ancak sorumlulukların ve yetkilerin bir araya gelmesi böylesi bir soruşturmayı karmaşıktırmakta ve kendi sorumluluğunu da araştırmak zorunda kalacak olan savcının, yaşanan hak ihlalleri ve failer hakkında tarafsız ve kapsamlı bir soruşturma yürütmesini objektif açıdan imkânsız kılmaktadır.

Askerî Cezaevlerinde

Askerî disiplin mahkemeleri, disiplin subaylıkları ile disiplin ceza ve tutuklevleri, askerî hiyerarşi içinde komutanlıklar veya askerî amirlerce ve Milli Savunma Bakanlığı Askerî Adalet Müfettişleri tarafından denetlenir⁷⁴.

⁷³ Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 29.12.2004 tarihli ve 25685 sayılı *Resmî Gazete*, madde 5.

⁷⁴ 477 sayılı Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Kanunu, 26.6.1964 tarihli ve 11738 sayılı *Resmî Gazete*, m.38.

Ayrıca, bu tür idarî denetim organları tarafından gerçekleştirilen ziyaretler, çok nadiren özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin insan onuru ve insan hakları gibi konuları da ele alabilecek kadar geniş bir yaklaşım içerir. Bu organlar, iç denetim usulleri açısından kendi sorumluluklarını yerine getiriyor olmakla birlikte, alıkonulma koşulları açısından uluslararası standartlarla olan uyum sorunu halen varlığını sürdürmektedir.

Adli Denetimler

Hükümetin Komite'ye vermiş olduğu yanıtta adli denetimden bahsedilmekte ise de bu yanıt iki noktadan eleştirilmelidir;

Mevzuatta ortaya konulmuş olan adli denetim mekanizmaları/olanakları aslında raporda belirtilenden daha fazladır. Raporda, sadece infaz hâkimlerinin adli denetim yetkisinden bahsedilmekteyse de aslında savcılarının ve ceza yargıçlarının da benzer yetkileri bulunmaktadır. Adli denetim, ihlalin bir ceza soruşturması ve kovuşturmasına dönüşmesinden sonra gerçekleştirilen bir mekanizma olduğu için, hem savcının hem de ceza yargıcının, ceza yargılaması işlemlerini yerine getirirken uyguladığı usule dair de aynı zamanda bir denetim işlevi potansiyelini taşımaktadır.

a. Savcılarının adli denetim yetkileri/görevleri üç biçimde ortaya çıkmaktadır:

- İşkence ihbarı aldıklarında soruşturmayı derhal başlatmak ve işlemleri bizzat yapmak; ki bu düzenleme savcının bizzat olay yerine gidip delillerin toplanması işlemini yapmasını da gerektirmektedir.
- Suç soruşturmasında, olay yerinde olay anlatımı yaptırdıkları “yer gösterme” işlemi⁷⁵,
- Adli görevlerinin gereği olarak, gözaltına alınan kişilerin bulundurulacakları nezarethaneleri, varsa ifade alma odalarını, bu kişilerin durumlarını, gözaltına alınma nedenlerini ve sürelerini, gözaltına alınmayla ilgili tüm kayıt ve işlemleri denetlemesi⁷⁶.

Bununla birlikte, savcılarının elinde bulunan bu yetkiyi ne kadar etkin biçimde kullandıkları ciddi bir soru işaretidir.

Şöyle ki Diyarbakır İl İnsan Hakları Kurulu tarafından hazırlanan 2007 yılı raporunda⁷⁷ geçtiğimiz yıl içinde 30 nezarethane denetimi yapıldığını gösterir bir tablo yer almaktadır. Bu denetimlerden 29 tanesi *savcılar* tarafından yapılmıştır ve denetimlerin hiçbirinde “tenkide değer bir husus görülmemiştir”.

Nitekim CPT, 2005 yılında yayınladığı bir raporunda, ziyaret edilen yerlerde savcılar tarafından yapılan izlemenin yetersizliğini vurgulamıştır. Savcılar genelde, sadece kayıt defterini incelemekte ve karakolu genel olarak gezmektedir.

⁷⁵ CMK, m. 85.

⁷⁶ CMK, m. 92 ve Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği.

⁷⁷ Diyarbakır İl İnsan Hakları Kurulu 2007 raporu, s. 17-20.

Komite ayrıca, 12 Mart 2004'de Gaziantep'te, 7 karakolda yapılan incelemelerde gözaltında tutulan bir tek kişiyle dahi görüşülmediğini saptamıştır⁷⁸.

b. Ceza yargıçlarının adli denetim yetkileri/görevleri

Ceza yargıçlarının, alıkonulma yerlerini denetlemeye ilişkin yasayla açıkça tanımlanmış görevleri bulunmamaktadır. Bununla birlikte, işkence ve kötü muamele fiillerinin yargılanması ve ilgili delillerin toplanması sırasında CMK'nın 83. maddesinin kendilerine verdiği "keşif yapma" yetkisi, ceza yargıçlarına her durumda bir alıkonulma yeri olan suç mahallini kontrol yetkisi de tanımaktadır.

Ayrıca sulh ceza yargıçlarının, CMK'nın 162. ve 163. maddeleri uyarınca soruşturması sırasında doğrudan soruşturma yaptığı durumlarda savcının sahip olduğu ve yukarıda belirtilen suç mahallini doğrudan denetleme yetkileri de bulunmaktadır.

Dolayısıyla, işkence ve kötü muamele iddialarının kovuşturulması sırasında alıkonulma yerlerine giderek gerek ilgili kayıtların incelenmesi, gerek suç mahallinin görülmesi ve gerekse tespitler yapılmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.

Bununla birlikte ceza yargıçlarının, uygulamada, bir gözaltı birimine giderek ihlalin hangi mekânda, hangi aletler kullanılarak gerçekleştiği, ortamın özelliklerinin ne olduğu, kişinin anlatımı ile uyumluluklar olup olmadığını tespit ettiği görülmüş değildir.

Cezaevlerinde gerçekleşen ihlaller için de benzer saptamalar yapılabilir. TİHV tarafından izlenen davalardan birinde, 2005 yılında Adana Askerî Cezaevi'nde gördüğü işkence sonucunda ölen bir mahpusun davasında, olayın gerçekleştiği cezaevinde yapılan keşif tek örnek olarak verilebilir. Ancak bu da olayın üzerinden 5 yıl geçtikten ve avukatların talebi üzerine yapılmış bir işlemdir. Bu süreçte cezaevinin iç düzenlemesi, kameralar değiştiği gibi kamera kayıtlarına ulaşmak da mümkün olmamıştır⁷⁹.

c. İnfaz hâkimliklerinin adli denetim yetkileri/görevleri

İnfaz hâkimlikleri, kuruluş yasasında belirtildiği üzere, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklular hakkında yapılan işlemler veya bunlarla ilgili faaliyetlere yönelik şikâyetleri incelemek ve karara bağlamak amacıyla kurulmuştur⁸⁰.

Ayrıca, ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurullarının kendi yetki alanlarına giren ceza infaz kurumları ve tutukevlerindeki tespitleri ile ilgili olarak düzenleyip intikal ettirdikleri raporları inceleyerek, varsa şikâyet niteliğindeki konular hakkında karar verir.

⁷⁸ CPT/Inf (2005) 18, para. 21. Benzer bir eleştiri için bkz. Meryem Erdal (2006), *İşkence ve Cezasızlık Dosyası 2005*, (Ankara: TİHV Yayınları), s. 248.

⁷⁹ Adana 5. Ağır Ceza Mahkemesi, 2007/288 Esas.

⁸⁰ İnfaz Hâkimliği Kanunu, m. 1.

İnfaz hâkimleri de kendilerine ulaşan şikâyetlerle ilgili olarak CMK'nın 83. maddesinde belirtilen keşif yapma yetkisine, dolayısıyla işkence ve kötü muamele fiillerinin gerçekleştiği iddia edilen yerleri ziyaret yetkisine sahiptir. İnfaz Hâkimliği Kanunu'nun 6. maddesi uyarınca infaz hâkimlerinin "gerek gördüğünde karar vermeden önce şikâyet konusu işlem veya faaliyet hakkında resen araştırma yapabileceği" hüküm altına alınmıştır.

Suç soruşturmasında yargıcın bizzat olay yerine giderek delilleri toplamasına ilişkin düzenlemeler de dikkate alındığında gerek bir suç soruşturmasına ilişkin yetkileri ve gerekse kuruluş yasasının hedeflediği amaç bağlamında, *kendi yetki alanları içinde bulunan cezaevlerinin denetiminden sorumlu yargı birimleridir.*

Bununla birlikte, infaz hâkimleri bu yerleri ender olarak ziyaret etmektedirler. Nitekim CPT, İzmir İnfaz Hâkimi'nin sorumluluğu altındaki bir cezaevini hiç ziyaret etmediğini; Gaziantep İnfaz Hâkimi'nin de sorumluluğu altındaki birimleri *çok ender* ziyaret ettiğini tespit etmiştir⁸¹.

Uygulamada görülen bu tablonun yanı sıra her ne kadar önleyici işlev görebilecek olsalar da adli denetim mekanizmaları, Seçmeli Protokol'de öngörüldüğü gibi düzenli ziyaretler yapmak üzere kurulmuş ve görev alanları da buna göre tanımlanmış yapılar değildir.

İnfaz hâkimlikleri, ziyaret yetkilerini kullanmamanın yanı sıra cezaevlerinden gelen dosyalar üzerindeki incelemelerinde de adeta *cezaevi yetkililerinin verdikleri kararlarda bir noter işlevi görmektedir.*

2008 yılı içinde İnfaz Hâkimliklerine toplam gelen dosya sayısı 12.187'dir. Bu dosyaların %57,2'si hükümlü ve tutukluların başvuru ve şikâyetleri ile %42,8'i ise infaz hâkimliğine resen gelen hükümlü ve tutuklulara ait disiplin cezası onaylarıyla ilgilidir. *Hükümlü ve tutuklular tarafından yapılan* başvuru ve şikâyetlerin %95,56'sında ret, İnfaz Hâkimliğine *resen gelen* hükümlü ve tutuklulara ait disiplin cezası onaylarıyla ilgili verilen kararların %82,37'sinde cezanın onayına karar verilmiştir⁸².

İnfaz Hâkimliği Kanunu'nda 22.07.2010 tarihinde yapılan değişiklikle, bu hâkimliklerin kuruldukları yerin adliye binasında görev yapacaklarına ilişkin düzenleme yürürlükten kaldırılmıştır⁸³. Bu değişiklik sonrasında, zaten cezaevi idaresinin bir onay mercii gibi çalışan infaz hâkimliklerinin cezaevi kampüslerinin içine taşınarak tamamen kapalı devre bir sistem haline gelme riski oldukça yüksektir.

⁸¹ İşkenceyi Önleme Komitesi'nin (CPT) Türkiye'ye 16-29 Mart 2004 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaretin raporu, CPT/Inf (2005) 18, para. 97.

⁸² Bu veriler Adalet Bakanlığı web sitesinde yer alan en yakın tarihli sayılar kullanılarak oranlanması yolu ile elde edilmiştir. http://www.adliscil.adalet.gov.tr/istatistik_2008/infaz/infaz4.pdf; http://www.adliscil.adalet.gov.tr/istatistik_2008/infaz/infaz2.pdf (erişim 13 Eylül 2010).

⁸³ 6008 sayılı Kanun, m.10/B, 25 Temmuz 2010, R.G. 27652.

Aynı değişiklik yasasında infaz hâkimlerine, “disiplin cezalarına karşı yapılacak şikâyetlerde duruşmalı” yargılama yapma kuralı getirilmektedir⁸⁴. Bu olumlu bir düzenleme olmakla birlikte duruşma kuralının sadece disiplin cezalarına karşı yapılacak şikâyetlerle sınırlı tutulmuş olması ciddi bir eksiklik. Verilen cezaya karşı bir itiraz olmadığı durumda infaz hâkimliği duruşma açmaksızın evrak üzerinden karar verecektir ki bu da kişinin *savunma hakkını kısıtlayan bir hükümdür*. Keza, disiplin cezası dışındaki diğer işlemlerde de duruşmasız usul izlenecektir.

Hükümet yanıtlarının 57. paragrafında belirtilen düzenleme hiçbir biçimde koruma sağlamamaktadır.

Hükümet, bu paragrafta CMK'nın 160. maddesinde belirtilen “soruşturma işlemlerinin tutanağa bağlanması” koşulunu, soruşturma sırasında görevi kötüye kullanma olasılığına karşı bir güvence olarak ortaya koymaktadır.

Bu düzenlemenin bir yasa maddesi olarak yer almasının mantığı elbette ki işlemlerin kendisini güvence altına almaktır. Bununla birlikte özellikle işkence ve kötü muamele suçunun şüphelisi durumunda olan kolluk mensuplarının ya da infaz koruma memurlarının “olay tutanağı” adı altında bir tutanak düzenlemeleri, bu tutanakta olayı gerçeğin dışında kayda geçmeleri rutin uygulamadır. Daha da vahim olanı, savcılarının ve yargıçların bu tutanaklara “kesin delil” değeri atfederek hükme esas almalarıdır. Bundan da vahim olan, bu tutanakların, söz konusu fiillerden mağdur olanlar aleyhine “mukavemet” suçlamasıyla karşı davalar açılmasının nedeni olmasıdır.

İl ve İlçe Kurulları Tarafından Yapılan Denetimler

Kurullar, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelikle oluşturulmuştur. Hali hazırda Kurullara ilişkin bir yasa bulunmamaktadır.

Hükümet, yanıtının 62. paragrafında kurul üyelerinin yapısının değiştiğini ve sivil toplum tabanlı bir yapı haline geldiğini belirtmekte. Yönetmeliğin 5. maddesi uyarınca ticaret/sanayi odaları, diğer meslek odaları, mahalli basın, muhtarlar, okul aile birlikleri, sivil toplum kuruluşları arasından seçilecek üyeler ise kurulun aynı zamanda başkanı olan vali/kaymakam tarafından belirlenmektedir. Üstelik bu belirleme sadece bireylerin belirlenmesi ile sınırlı kalmamakta, diğer meslek odaları veya sendikalar bakımından, kurula üye olarak davet edilecek kişinin çalıştığı kuruluşların seçimi de valiye/kaymakama bırakılmaktadır.

Yanı sıra bu seçimlerin hangi kıstaslarla yapılması gerektiğine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır ki bu da seçimlerin kurul başkanının dünya görüşü, bilgi birikimi, politik duruşu gibi subjektif değerlendirme ölçütlerine göre yapıldığını ortaya koymaktadır⁸⁵.

⁸⁴ 6008 sayılı Kanun, m.5.

⁸⁵ Yönetmelik, m.14/f.

Kurullarda üyeleri yer alan „insan hakları“ örgütleri, en geniş anlamıyla insan hakları alanında çalıştıkları varsayılrsa da hiçbirinin çalışma alanının odağını Türkiye'deki işkence ve kötü muameleler olmadığı açıktır. Oysa Türkiye'de işkence ve kötü muamele alanında çalışmalarıyla uluslararası saygınlık kazanmış çeşitli örgütler bulunmaktadır. İHD, Mazlumder, TİHV. Bunların hiçbiri bu kurullarda yer almamaktadırlar.⁸⁶

İl ve İlçe Kurulları Yönetmeliğinin 12. maddesinin (f) bendi uyarınca kurullar, insan hakları uygulamalarını yerinde görmek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara ziyaretler gerçekleştirebilirler. Bunun için bir şikâyet yapılmış olması gerekli değildir.

2008 yılına kadar görece işlerliği olan Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı web sitesinin il ve ilçe insan hakları kurulları bağlantısı çalışmadığı gibi iller bazında verilen linklerin de hemen hemen hiçbiri açılmamaktadır. Açılan il kurulları sitelerinde, kurulların yıllık raporları incelendiğinde ise kurulların OPCAT çerçevesinde “periyodik” ya da “ad hoc” denilebilecek herhangi bir ziyaretine rastlanmamaktadır. Ziyaret adı altında raporlara yansıyanlar bir izleme ziyaretinden çok misafir ziyareti olarak yapılmış durumdadır.⁸⁷

Kaldı ki kurulların habersiz ziyaret yapmalarının önu Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'te yapılan bir değişiklikle kesilmiştir. Yönetmeliğın 26. maddesi uyarınca kurul üyeleri, “cumhuriyet başsavcılığında izin almak suretiyle ceza infaz kurumlarını ziyaret edebileceği gibi hükümlü ve tutuklularla da görüşebilir”.

İnsan Hakları Başkanlığı tarafından hazırlanan 2007 yılı raporuna göre insan hakları kurulları bu yıl içinde on binden fazla alıkonulma ziyareti yapmıştır.

Başkanlığın 2007 yılı raporunda belirtilen ziyaretlerden bir kısmı Diyarbakır İl İnsan Hakları Kurulu tarafından yapılmıştır. 2007 yılı Diyarbakır İl İnsan Hakları Kurulu faaliyet raporunun “D.Araştırma ve İzleme Faaliyetleri” başlığı altında, 1 numaralı faaliyette İl Kurulu tarafından toplam 21 ziyaret yapıldığı bilgisi yer almakta ve ilçe kurullarınca herhangi bir ziyaret gerçekleşmediği belirtilmektedir⁸⁸. Aynı raporun devamında yer alan tabloda ise hangi yerlere kaç haberli/habersiz ziyaret yapıldığı rakamlarla verilmektedir⁸⁹. Bu tabloda jandarma karakolu/nezarethanelerine 1 haberli, emniyet karakolu/nezarethanelerine de 2 haberli ziyaret yapıldığı bilgisi verilmiştir.

⁸⁶ Diyarbakır, 2007, aynı yerde.

⁸⁷ <http://www.haberler.com/suudi-arabistan-heyeti-bozuyuk-acik-cezaevi-ni-haberi/> (erişim - 02.09.2010) <http://www.ankaraf2.gov.tr/> (erişim - 03.09.2010)

⁸⁸ Diyarbakır İl İnsan Hakları Kurulu Raporu, s. 8.

Ancak bu kurulun daha sonraki yıllardaki raporlarına artık ulaşamamaktadır. Diyarbakır Valiliği'nin sitesinden link verilen İl İnsan Hakları Kurulu sayfasında bireysel başvuruların nasıl yapılacağına ilişkin bilgi dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁸⁹ TABLO-5/a: Ziyaret Edilen Kurumlar (Genel), s. 40.

Jandarma karakolu/nezarethanelerine ile emniyet karakolu/nezarethanelerine toplam 3 ziyaret yapıldığını belirten bu tablodan sonra raporda, yapılan ziyaretlerin tarihleri, kimlerin katıldığı ve nelerin saptandığı/tavsiye edildiğine ilişkin bir tablo daha yer almaktadır. Bu tabloya göre il insan hakları kurulu, belirtilen alıkonulma yerlerine 66 ziyaret gerçekleştirmiştir⁹⁰.

Tablo incelendiğinde; bir gün içinde iki ayrı ilçede jandarma ve emniyet nezarethaneleri olmak üzere 4 ziyaret gerçekleştiği (30 Ocak 2007'de Çınar ve Silvan Emniyet Amirliği ve Jandarma Karakolu); bir gün içinde üç farklı ilçede, ikisinde iki yer olmak üzere toplam üç ziyaret yapıldığı (31 Ocak 2007'de Çüngüş ve Dicle Emniyet Amirliği ve Jandarma Karakolu, Eğil Jandarma Karakolu); aynı yerin peş peşe iki gün ve ayda üç kez ziyaret edildiği (1, 2 ve 31 Mayıs 2007 tarihlerinde Dicle Emniyet Amirliği); Silvan İlçe Emniyet Amirliği'nin on ay içinde, on bir kez ziyaret edilmiş olduğu görülmektedir.

Aynı rapor içindeki rakamlar ve açıklamalar arasındaki çelişkili durumu yorumlamak oldukça güçtür. Yanı sıra bu ziyaretlerin tümünde "nezarethanenin standartlara uyduğu, jandarma görevlisinin görevini ihmal etmediği, kayıtların sağlıklı tutulduğu tespit edilmiş olup, fiziki mekânların iyi olduğunun gözlemlendiği" dikkate alındığında aynı karakola defalarca, bazen de bir gün sonra ziyaret yapılmış olmasını anlamak mümkün değildir. Yine sunulan verilerden ziyaretlerin hiçbirinin derinlemesine inceleme niteliği taşımadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle yapılan saptamanın sınırlı bir bilgiye dayandığı gözlenmektedir.

İstanbul İl İnsan Hakları Kurulu ve Kadıköy İnsan Hakları Kurulu da birlikte inceleme ziyaretleri yapma kararı almış ve bu kararlarını 12 Mayıs 2008'de yaşama geçirmiştir. Kurul üyeleri 12 Mayıs günü saat 14:00'te bir araya gelerek önce bir toplantı yapmışlardır. Daha sonra Kadıköy İlçe Emniyet Müdürlüğü İskele Polis Merkezi Amirliği ziyaret edilmiş; polis merkezinin ve nezarethanenin fizikî şartları incelenmiş ve yürütülmekte olan işlemler hakkında bilgi alındıktan sonra SHÇEK Semiha Şakir Çocuk Yuvası ziyaret edilmiş; kurumun fizikî şartları incelenerek kurum müdüründen yuvanın ihtiyaç ve sıkıntıları hakkında bilgi alınmış; çocuklarla görüşülüp hediyeler verilmiştir⁹¹.

İl ve İlçe Kurulu üyelerinin, öğleden sonraki bir saatte bir araya gelerek daha sonra iki kurumu ziyaret etmiş olmaları, bu kadar kısa zamanda gerçekleşen bu ziyaretlerin, aslında nezaket ziyaretlerinden öteye geçmediğini ve aşağıda açıklanacak olan ziyaret ölçütlerine uymadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Bazı olumlu örnekler bulunduğu da altını çizmek gerekir. Bununla birlikte İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından "Türkiye: Polis ve Jandarma Karakollarında

⁹⁰ TABLO-5/c:Karakol ve Nezarethane Denetim ve Ziyaretler Raporu, s. 25-29.

⁹¹ <http://www.istanbul.gov.tr/?pid=12346>.

Bağımsız Denetime Doğru Adımlar” isimli bilgilendirme çalışmasında da belirtildiği üzere kurulların tümü tarafından uygulanan standart bir model bulunmamaktadır⁹².

Aynı bilgilendirme çalışmasında, İnsan Hakları İzleme Örgütü, “birçok kurul temsilcisi, gözaltındakilere ne genişlikte mekanlar, hangi miktarlarda havalandırma veya ışık verilmesi gerektiği, hangi yiyecek ve hijyen koşullarının kabul edilebilir olduğu gibi ayrıntıları içeren net tavsiyeler, uyulması gereken bir kıstaslar listesi de dahil olmak üzere, ziyaretleri nasıl yapmaları gerektiğine dair kılavuz bilgilerine ihtiyaçları olduğunu” belirttiğini aktarmaktadır.

Nitekim İnsan Hakları Başkanlığı’nın 2007 yılı raporunda konunun öneminin kurullarca yeterince algılanmadığı belirtilerek, “kurulların, alıkonulma yerlerine önleyici ziyaretler yapılması konusunda oldukça pasif kaldıkları” değerlendirmesi yapılmaktadır⁹³. Ayrıca ziyaretlerin düzenli, haberli ve habersiz bir şekilde gerçekleştirilmesi tavsiye edilerek, ziyaretleri gerçekleştirecek kişilerin ise ziyaretlerin mahiyetine göre alanında uzman, insan hakları ve ziyaretlerin nasıl yapılacağı konusunda bilgili olmaları gerektiği belirtilmektedir⁹⁴.

Parlamerter Denetim

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu⁹⁵, “dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu konudaki gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uyumunu sağlamak ve başvuruları incelemek” üzere meclis bünyesinde kurulmuştur.

TBMM İnsan Hakları Komisyonu olarak da bilinen bu mekanizma, Dr. Sema Pişkinsüt’ün başkanlığını yürüttüğü dönemde, 1998-2000 yıllarında 12 ilde çok sayıda alıkonulma yeri ziyareti gerçekleştirmiş, bu ziyaretlerde 4.200 kişiyle görüşülmüş ve devamında da ziyaret raporları yayınlamıştır⁹⁶.

Bu ziyaretlerin ilk bölümü 1998 yılında gerçekleşmiştir. İki yıl sonra, aynı alıkonulma yerleri tekrar ziyaret edilmiş ve aradan geçen zamanda herhangi bir gelişme olup olmadığına bakılmıştır. Bu ziyaretlerin tümü habersiz gerçekleşmiştir.

TBMM İnsan Hakları Komisyonu’nun kuruluş amacı çok daha geniş olup alıkonulma yerlerine önleme ziyareti yapılmasına odaklanmış olmasa da belirtilen dönemdeki faaliyetleri bu zeminde gerçekleşmiş ve son derece etkili sonuçlar doğurmuştur.

Ancak ne yazık ki komisyon çalışmaları, komisyon tarafından saptanan ihlal vakalarındaki mağdurların isimlerinin, kişilerin bu konuda rızaları olmaması

⁹² İnsan Hakları İzleme Komitesi (2006), Türkiye: Polis ve Jandarma Karakollarının Bağımsız Denetimine Doğru İlk Adımlar, (New York: HRW), s. 9-10, <http://hrw.org/backgrounders/eca/turkey0306/turkey0306turk.pdf>; İHB 2007 Raporu, s. 15.

⁹³ İHB 2007 Raporu s. 15 ve İnsan Hakları İzleme Komitesi, s. 8.

⁹⁴ İHB 2007 raporu s. 16

⁹⁵ Kanun Numarası: 3686, Kabul Tarihi: 05/12/1990, Yayımlandığı *Resmî Gazete* Tarihi: 08/12/1990, Yayımlandığı *Resmî Gazete* Sayısı: 20719.

⁹⁶ Sema Pişkinsüt (2001), *Filistin Askısından Fezlekeye İşkencenin Kitabı*, (Bilgi: İstanbul).

nedeniyle Yargıtay Başsavcılığı'na bildirilmemesi sonucunda, komisyon başkanına açılan davayla birlikte ciddi biçimde sekteye uğramıştır⁹⁷.

Komisyon'un "rıza" ve "gizlilik" ilkesi uyarınca ortaya koymuş olduğu bu kararlılık maalesef ki komisyon çalışmalarının sönümlenmesi sonucunu doğurmuştur. 2003-2007 arasında komisyonun herhangi bir raporlama faaliyeti olmamıştır⁹⁸. 2007 yılı ve sonrasında Komisyon yavaş yavaş tekrar inceleme ve raporlama faaliyetine başlamış ise de önceki dönemde olduğu gibi sistematik bir ziyaret sisteminin oturtulmadığı görülmektedir.

Önceki dönemde, ihlal saptanan olgulara ilişkin savcılıklara suç ihbarları yapıldığı ve soruşturmalar açıldığı halde 22. ve 23. yasama yıllarında yapılan ziyaretlerde ki sayıca oldukça fazladır, saptanan ihlaller konusunda idarî ya da adli düzeyde yapılanların neler olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır⁹⁹. Hükümet yanıtının 66. paragrafında yer alan sorumlular hakkında derhal işlem başlatıldığı bilgisi bu çerçevede de soyut kalmaktadır.

Ancak bunun da ötesinde aslında önceki döneme göre olumsuz bir zihniyet değişikliği de oluşmuş ve milletvekillerinin cezaevlerini habersiz ziyaretine bir sınırlama getirilmiştir. Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'te 2007 yılında yapılan değişiklik sonucunda¹⁰⁰,

- Milletvekillerinin habersiz ziyaret yapmasının önü kesilmiş durumdadır. Ziyaret için kurumun bilgilendirilmesi gereklidir.
- "Terör" suçlarından cezaevinde olan kişilerle görüşebilmek bakanlık iznine bağlanmıştır.

Bu durum sadece milletvekili görüşmeleri için değil, aynı zamanda TBMM'nin ilgili komisyonlarında görevli başkan ve üyelerin ceza infaz kurumlarına yapacakları ziyaretler hakkında da uygulanacaktır.

Aynı yönetmelikte ayrıca ziyaret ve görüşmelerin kurum görevlilerinin gözetiminde yapılacağı da hükme bağlanmaktadır¹⁰¹.

Sivil Denetimler

Türkiye'de bu yönde yapılan çok az çalışma vardır. Bağımsız gruplar tarafından yapılan çalışmaların, yetkililer tarafından genellikle "tarafı" olarak algılanması nedeniyle yetkililer işbirliğine yanaşmamakta ve bu nedenle de bu tür çalışmaların yaygınlaşması, uzun erimli ve sistematik biçimde yapılması mümkün olmamaktadır.

⁹⁷ <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2001/07/26/politika/politika2.html>;
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=208288>.

⁹⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/index.htm>.

⁹⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/index.htm>.

¹⁰⁰ Yönetmelik m. 26 ve m. 40.

¹⁰¹ Değişik fıkra, *Resmî Gazete*: 28/07/2007-26596.

Yetkililerin, işkence ve kötü muamele alanında çalışan devlet dışı kuruluşlarla çalışması daha çok alıkonulma yerlerinde, özellikle de cezaevlerinde ciddi ve acilen çözülmesi gereken bir sorun olduğunda arabuluculuk isteme biçiminde olmaktadır¹⁰².

Ziyaretler konusunda bilinen az sayıda örnekten biri İzmir Barosu işkenceyi Önleme Grubu'nun deneyimleri ile ilgilidir. 2001-2004 yılları arasında işkence ve kötü muamele vakalarının önlenmesi ve mağdurlara hukuksal yardım verilmesi konusunda çalışan ve bu dönemde başvuru alan İzmir Barosu işkenceyi Önleme Grubu'nun deneyimleri özellikle önleyicilik işlevi bakımından önemlidir. Grup bu işlevin yerine getirilmesinde iki önemli yol izlemiştir. Bunlardan birincisi, devam etmekte olan işkence ve kötü muamele iddiası vakalarında derhal ilgili karakol ya da birime giderek müdahalelerde bulunulması; ikincisi ise özellikle sorunlu olarak bilinen birimlerin ziyareti ve yetkililerle yapılan görüşmelerdir. 2003 yılı Mayıs ayında Gümüşpala Polis Karakolu'na yapılan habersiz ziyaret örnek olarak verilebilir¹⁰³.

Bu örneğin yanı sıra özellikle meslek odalarınca cezaevlerine yapılan az sayıda ziyaretten bahsedilebilir. Ancak Türkiye'de, şu ana kadar habersiz bir ziyaret gerçekleştirebilmiş devlet mekanizması dışında herhangi bir kuruluş bulunmadığı gibi izinli/haberli yapılan ziyaretlerde bile çeşitli sorunlar yaşanmıştır.

Örneğin Ankara Tabip Odası, Ankara Sincan Ceza İnfaz Kurumu içerisinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin yanı sıra bu kişilerin yakınları ve avukatları tarafından çeşitli zamanlarda, cezaevindeki sağlık koşullarının olumsuzluklarına ilişkin iletilen yakınmalar üzerine Adalet Bakanlığı Genel Müdürlüğü'nden aldığı izinle 19 Kasım 2007 tarihinde, cezaevine bir ziyaret düzenlenmiştir.

Genel Müdürlük izni ile yapılan bu ziyaret sırasında Sincan Cezaevi'nin tamamını ziyaret etmek istemelerine rağmen, *şikâyet başvurularının yoğun olduğu* F1 ve L1 cezaevlerini ziyaret etmelerine *izin verilmemiştir*. Ziyaret ekibi tutuklu ve hükümlülerle cezaevi yönetiminden kimsenin bulunmadığı, mahremiyete uygun bir ortamda görüşme talebinde bulunmuşlar ancak bu talepleri de *"Adalet Bakanlığı'nın bu konuda talimatı olmadığı" gerekçesi ile geri çevrilmiştir*.

Sonuç olarak ekip, sadece F2 ve kadın cezaevinde sınırlı bir ziyaret gerçekleştirebilmiştir¹⁰⁴.

Mültecilerin tutulduğu mülteci misafirhanelerinin ziyaret edilmesi hem mevzuat ve hem de uygulamada son derece sorunludur. Mülteci Misafirhaneleri Yönetmeliği'nin

¹⁰² *Radikal*, "Buca Cezaevi'ndeki isyan sona erdi", 14.10.2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=131175>; *Sabah*, "Buca'da 12 saatlik isyan", <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/10/15/gnd110.html>.

¹⁰³ "Avukatlardan Karakola Ziyaret", <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=28922&l=1>; Birgün, "İzmir Barosu'nun Girişimi Kınandı", http://www.birgun.net/actuel_2004_index.php?newscod e=1102706505&year=2004&month=12&day=10.

¹⁰⁴ http://www.ato.org.tr/index.php?id=72&option=com_content&task=view.

32. maddesi uyarınca “misafirhaneye *mültecilerden, sığınmacılardan ve görevlilerden başka kimsenin girmesine izin verilmez*. Ancak mülteci ve sığınmacılarla ilgili görüşme ve röportaj yapmak üzere vaki olacak başvurular Bakanlığa bildirilir ve verilecek talimata göre hareket edilir. Ziyaret izni verilenler bir deftere kaydedilir”.

Bununla birlikte İçişleri Bakanlığının sivil denetim için bu izni vermiş olduğu şimdiye kadar kaydedilmiş bir bilgi değildir. Misafirhanelerde tutulan yabancıların avukat ve BMMYK ziyaretleri konusunda bile ciddi sorunlar yaşandığı gibi başka uluslararası kurumların, sivil toplum kuruluşlarının ya da savunucuların ziyaretleri katı bir biçimde sınırlanır. Avukatların da, BMMYK temsilcilerinin de, başka hukukî danışmanların da havaalanlarındaki transit noktalarda tutulan sığınmacılara erişmesine imkân tanınmaz¹⁰⁵.

Öneriler:

- Denetim mekanizmaları, yönetim hiyerarşisinden bağımsız, onu dışarıdan gözlemleyebilen örgütlenme biçimlerine sahip olmalıdır. Öncelikle Paris İlkeleri ve OPCAT’te belirtilen amaca uygun izleme ziyaretlerine ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.
- Alıkonulma yerinin denetiminden sorumlu savcı ile buralarda işlenen işkence ve diğer kötü muamele suçlarının soruşturulmasından sorumlu savcı farklı olmalıdır.
- Askerî cezaevlerinin denetimi Millî Savunma Bakanlığı hiyerarşisi dışında bir birim tarafından yapılmalıdır.
- Savcılar ve ceza yargıçları, alıkonulma birimlerinde yaşanan ihlalleri derhal, resen ve yerinde soruşturmalıdır. Birimlerdeki her türlü delile el koymalıdır. Yerinde soruşturma yapmak ve suç delillerine (örneğin kayıt defterlerine) el koymak aynı zamanda bir denetim işlevi görecektir.
- İnfaz yargıçları, kendilerine gelen şikâyetlerde resen, yerinde ve kapsamlı inceleme yapmalıdır. Şikâyet konusunun geçtiği ortamın görülmesi, hem şikâyetin etraflı biçimde araştırılmasını sağlayacak ve hem de konunun “insana dair” olduğu görülecektir.
- İnfaz hâkimlikleri, bir yargı mekanizması olmaları nedeniyle adliye içinde kurulmalıdır.
- İnfaz hâkimliklerinde disiplin işlerine ilişkin tüm yargılamalar duruşmalı yapılmalıdır. Diğer başvurularda da duruşma yapılmaması bir kural değil, istisna olmalıdır.
- İl ve ilçe insan hakları kurulları ile cezaevi kurulları Paris İlkeleri ve OPCAT düzenlemeleri ışığında, kuruluş, üyelik, iç eğitim, bağımsızlık, ziyaretler, raporlama konuları da dikkate alınarak, yeniden yapılandırılmalıdır.

¹⁰⁵ *İstenmeyen Misafirler: Türkiye’de “Yabancı Misafirhaneleri”nde Tutulan Mülteciler*, Kasım 2007, Helsinki Yurttaşlar Derneği, http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/multeci_gozetim_raporu_tr.pdf.

- Milletvekillerinin alıkonulma yerlerine habersiz ziyaret yapma hakkı herhangi bir kısıtlama olmaksızın yeniden yasal düzenlemeye bağlanmalıdır.
- Milletvekili görüşmelerinde de mahremiyet sağlanmalıdır.
- Meclis komisyonlarının yapmış olduğu ve saptadığı ihlallere ilişkin idarî ve cezai süreçler başlatılmalı ve sonuçları hakkında kamuoyu bilgilendirilmelidir.
- Alıkonulma yerleri, alanda çalışan ulusal ve uluslararası STK'ların denetimine açılmalıdır.

3. “F Tipi Cezaevleri” uygulamasının başlatılmasından kaynaklanan cezaevlerindeki hâlihazırdaki sorunların çözümüne ilişkin tavsiyeyle¹⁰⁶ uyumlu olarak, CPT'nin tavsiyelerinin uygulanmasıyla ve açlık grevlerine devam eden tutuklu ve hükümlülerle ciddi diyaloglar gerçekleştirerek, alınan önlemler ve elde edilen sonuçlar hakkında, lütfen ayrıntılı ve pratik bilgi verin.

Türkiye’de F tipi cezaevlerinin inşa edilmeye başlamasıyla birlikte, politik tutuklu/ hükümlüler, yakınlarının oluşturduğu sivil toplum örgütleri ve kamuoyunda bir tepki oluştu.

Bu sürecin parçası olan ölüm orucu eylemleri, F tipi cezaevlerine nakillerin olmaması için yapılmış gibi görünse de eylemcilerin makul ve insanî başka talepleri de vardı¹⁰⁷. Hükümetin yanıtlarında belirtilenin aksine NGO temsilcileri ve toplumun ileri gelenlerinin arabuluculuğunda gerçekleştirilmeye çalışılan diyalog süreci tamamlanamamıştır. Bu süreç, kamuoyunun “19 Aralık Katliamı” olarak adlandırdığı bir operasyonla kesilmiştir.

19 Aralık 2000 tarihinde Türkiye genelinde 20 cezaevine eşzamanlı olarak operasyon düzenlenmiştir. 31 tutuklu/hükümlünün öldüğü, yüzlercesinin yaralandığı bu operasyon sonunda F tipi cezaevlerine nakiller gerçekleşmiş, eylemcilerin diğer talepleri sönümlendirilmiştir.

Eylemciler hastanelere kaldırılarak zorla beslemeye tabi tutulmuşlardır. Zorla besleme, önce Ocak 2000’de imzalanan “üçlü protokol”de düzenlenmiş, ayrıca Sağlık Bakanlığı’nın 19.12.2000 tarihli genelgesiyle doktorlara yönelik açık talimata dönüştürülmüştür. 2005 yılında yürürlüğe giren infaz kanunuyla yasal bir boyut kazanmıştır¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Para. 7 (a) of CAT/C/CR/30/5.

¹⁰⁷ Terörle Mücadele Kanunu ve özellikle F tipi cezaevlerinin yasal dayanağını oluşturan 16. maddesinin kaldırılması; savunma ve tedavileri engelleyen ‘üçlü protokol’un iptal edilmesi; DGM’lerin ve verdiği cezaların kaldırılması; cezaevlerinin belirli periyotlarla Baro, Tabip Odası, temsilcileri, hakları ile ilgili kitle örgütlerinin temsilcileri ve ailelerden oluşan bir heyetçe denetlenmesi; 1995-2000 yılları arasında meydana gelen Buca, Ümraniye, Diyarbakır, Ulucanlar, Burdur Cezaevlerindeki katliamların sorumluların cezalandırılması; cezaevinde hasta olan mahkûmların salıverilmesi; antidemokratik yasaların iptal edilmesi ölüm orucu eyleminin talepleridir.

¹⁰⁸ Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, m. 82.

F tipi cezaevlerine geçişten sonra eylemler yaygınlaşmış, Adalet Bakanı bunun sorumluluğunun görüşme yapan avukatlara ait olduğunu söyleyerek avukatları hedef göstermiştir.

Operasyonu ve F tipi cezaevlerini protesto edenlerle, polis müdahale etmiş gözaltılar ve tutuklamalar başlamıştır. Tutuklu/hükümlü ailelerinin kurmuş olduğu dernekler polis tarafından basılmış, daha sonra mahkemeler tarafından kapatılma kararları verilmiştir.

Açlık grevi veya ölüm orucuna ikna veya teşvik etmek şeklinde bir suç düzenlenmiş hükümetin söylemlerinin aksine görüş açıklayanlar ceza yaptırımı riskiyle karşı karşıya bırakılmıştır¹⁰⁹.

Bütün bu baskı ve yasaklamalara rağmen ölüm oruçları 2007 yılına kadar devam etmiştir.

2007 yılında ölüm sınırında bulunan iki eylemci vardı. 17 Ocak 2007 tarihinde Gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesi nedeniyle oluşan gergin politik atmosferde, daha fazla tepki almak istemeyen hükümet 45 nolu genelgeyi değiştirerek, 45/1 nolu genelge olarak yeniden yayınladı. Bunun üzerine ölüm orucundakiler eylemlerine ara verdiklerini açıkladı.

45/1 nolu genelge¹¹⁰, tutuklu/hükümlülerin bir araya gelebileceği haftada 5 saatlik süreyi, 10 saate çıkarmıştır. Ancak cezaevlerinden gelen yakınmalar tutuklu/hükümlülerin haftada 10 saat biraraya gelemediklerine işaret etmektedir. Yapılan resmi açıklamalar ise cezaevlerinde yeterli mekan ve personel bulunmaması nedeniyle genelgenin tam olarak uygulanmasının olanaksız olduğu yönündedir.

On yılı bulan F tipi cezaevi uygulamasına ilişkin şu tespitler dikkat çekicidir.

- Tutuklu/hükümlülerin tecride dayalı cezalandırma biçiminin bedensel ve ruhsal bütünlüklerine ve kişiliklerine zarar verdiği dair yakınmaları devam etmektedir. Cezaevinin mekânsal özellikleri ve uygulamaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, tecridin etkileriyle işkencenin etkilerinin aynı olduğu görülmektedir. F tipi cezaevlerinde belli bir süre tutulan ve tahliye olan kişilere tıbbî destek veren TİHV, başvuruçulara bu etkileri görmekte ve gidermeye çalışmaktadır.
- F tipi cezaevlerinde kalanlar işkence/kötü muameleleri, tecridin fiziksel/ruhsal bütünlüklerinde ve kişiliklerinde yarattığı olumsuz etkileri, şikâyetlerini ve taleplerini ilgili makamlara anlatamama gibi nedenlerle zaman zaman açlık grevleri yapmaktadır. Açlık grevlerinin ölüm orucuna ya da intihar eylemine dönüştüğü durumlarla da karşılaşılabilir. Bu eylemlerin farklı siyasi gruplar ve hatta adli mahpuslar tarafından gerçekleştirilmesi, protestoların genişlediğini göstermektedir.

¹⁰⁹ Mülga 765 sayılı TCK, m.307/b, Yeni TCK, m.298

¹¹⁰ Ceza İnfaz Kurumlarının Tahsisi, Nakil İşlemleri ve Diğer Hükümler başlıklı genelge, 22.01.2007

- Cezaevindeki devam eden sorunları, özellikle aramalardaki onur kırıcı uygulamaları protesto etmek için bir grup politik mahpus halen cezaevi içinde ve dışında ayakkabı giymeyi reddetmedir. Bu nedenle duruşmaları katılması yasaklanan tutuklular bulunmaktadır¹¹¹. Cezaevleri sorununa yasakçı bakışın mahkemeler tarafından dahi hâlâ sürdürüldüğünü göstermesi açısından bu örneğin önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Cezaevi içinde iletişimi neredeyse yok eden, ortak alanları kullanma olanakları kısıtlı bulunan F Tipi cezaevlerinde işkence/kötü muamelenin yoğun ve rutin olarak uygulandığı, şikâyetlerin ise resmî makamlara iletilmesinde sorunlar olduğu bilinmektedir.

Öneri:

F tipi cezaevleri başta olmak üzere tecrite dayalı cezalandırma biçimlerinden vazgeçilmelidir.

4. Önceki rapor, Ombudsman olarak faaliyet gösterecek “kamu denetçiliği”nin kurulmasına dair bir kanun tasarısının meclise sunulduğundan söz etmektedir¹¹². Lütfen bu kurumun yetkileri, kaynakları, etkinlikleri, elde ettiği sonuçlar ve insan haklarının yaygınlaştırılması ve korunmasıyla ilgili ulusal kurumların statüsüne ilişkin Paris İlkeleriyle uyumluluğu hakkında daha fazla bilgi veriniz (General Assembly resolution 48/134).

Hükümet, Türkiye'nin İkinci Dönemsel Raporu'nda, Komite'ye "insan haklarının korunmasıyla ilgili kurumsal çerçeveyi daha da güçlendirmek için Ombudsman olarak işlev görecektir bir "kamu denetçisi" kurumunun oluşturulmasına dair kanun tasarısı meclise sunulmuş ve şu sıralarda Adalet Komisyonu'nun gündemindedir"¹¹³ bilgisini vermiştir.

Ancak Türkiye'nin CAT'a Üçüncü Dönemsel Raporu'nda¹¹⁴ da belirtildiği gibi, TBMM tarafından kabul edilen 5548 sayılı Kamu Denetçiliği Kanunu, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

Her ne kadar 12 Eylül 2011'deki referandumla onaylanan Anayasa Değişikliği, Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulmasıyla ilgili bir madde içeriyorsa da, hükümetin aynı kanun tasarısını meclisten geçirip geçirmeyeceğini görmek için beklemek gerekmektedir.

Bu sırada Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun kurulmasına dair bir başka kanun tasarısı meclise gönderilmiştir. Hâlihazırda Adalet Komisyonu tasarısı üzerinde çalışmaktadır.

¹¹¹ İzmir 10. Ağır Ceza Mahkemesi (DGM), 2007/432 E.

¹¹² Para. 4 (f) of CAT/C/CR/30/5.

¹¹³ CAT/C/20/Add.8, para. 167.

¹¹⁴ CAT/C/TUR/3, para. 75.

Hükümet Üçüncü Dönemsel Rapor'da, "Ulusal İnsan Hakları Kurumu'nun oluşturulmasında Paris İlkeleri'ne özen gösterildiğini" ileri sürmüştür. Aynı raporda "hükümetin bu kurumu Türkiye'nin İşkenceye Karşı Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü'nü onaylamasını sağlayacak ülkeiçi denetim mekanizması olarak kurmayı amaçladığı" belirtildiği için bu iddia dikkatle değerlendirilmelidir. Süreç, aşağıda ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere, Paris İlkeleri'nin özüyle tamamen çatışma halindedir.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu Tasarısının Değerlendirmesi

Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu Tasarısı ("Tasarı") TBMM'ye 28 Şubat 2010 tarihinde sunuldu. Ancak ulusal bir insan hakları kurumunun kurulması yönündeki çabaların altı yıllık bir geçmişinin olduğu belirtilmelidir. Hâlihazırdaki Tasarının üzerindeki çalışmalar en geç 2008 yılının Eylül ayında başlamıştır.

Bu altı yıllık dönemde *ne alternatif ulusal kurumlar üzerine ciddi bir alan araştırması gerçekleştirilmiş ne de insan hakları alanında faal olanların görüşleri dikkate alınmıştır*. Dahası her ne kadar Tasarı Demokratik Açılım'ın bir parçası olarak sunulsa da, Tasarı'nın kısa tarihi asıl amacın AB'ye bu alandaki yükümlülüklerin yerine getirildiğini göstermek olduğunu ortaya koymaktadır. Demokratik usullere hiçbir şekilde uyulmayan bir sürecin Demokratik açılımın bir simgesi olarak sunulması açık bir çelişki olarak görülmelidir. Aşağıda Tasarıda, danışma/görüş alışverişi sürecinin yokluğundan kaynaklanan, belli başlı eksiklikler sayılmıştır:

Hukukî Dayanak ve Kanunilik İlkesi

- Tasarı, insan hakları alanında halen var olan bürokratik birimlerin bir kısmını açıkça sonlandırmakta ve diğerlerinin ise zımnen devamını öngörmektedir. Ancak eski ve yeni mekanizmalar arasındaki ilişkiler Tasarıda kesin olarak belirtilmemektedir.
- Tasarının kabul edilmesi durumunda Türkiye İnsan Hakları Kurumu için teknik olarak bir yasal dayanak olacaktır. Ancak Tasarının dilinden dolayı bir dizi sorun belirsizliğini korumaktadır; sorunlara açıklık getirmek kanuna göre daha az güvenli olan idarî düzenlemelere ve daha da kötüsü idarenin birel kararlarına terk edilecektir.

Kurumsal Yapı

Tasarı Kurum içinde iki farklı yapı öngörmektedir. Bunlardan bir Türkiye İnsan Hakları Kurulu (Kurul) ve diğeri Başkanlıktır. Kurul'un görevleri esas olarak simgeseldir. Diğer yandan Başkanlığın yapısı Kurum'un Başkanının belirleyici olduğu bir kamu denetçiliği yapısını akla getirmektedir.

Çoğulculuk ve Bağımsızlık

Tasarıya göre, başkan, ikinci başkan ve tüm üyeler hükümet tarafından seçilecektir. Türkiye İnsan Hakları Kurulu'nun çoğulcu yapısını güvence altına almayı amaçlayan tek düzenleme, 3. maddenin 4. fıkrasıdır. Buna göre; "seçimlerde, ilgili sivil toplum, sosyal ve mesleki kuruluşların, düşünce akımlarının, üniversitelerin, uzmanların çoğulcu bir şekilde temsiline özen gösterilir". Bu düzenlemelerin sonucu olarak;

- Ulusal mevzuatta Paris İlkeleri'nin daha da somutlaştırılması gerekirken söz konusu ilkeler daha da muğlak hale gelmiştir.
- Tasarının 3. maddesi başkan ve Kurul üyesi olmayı herhangi bir koşula bağlamamaktadır; Bakanlar Kurulu Kurul üyesi olarak istedikleri herhangi bir kişiyi Kurul üyesi olarak atayabilecektir.
- Herhangi bir güvencenin yokluğunda hükümetin kendisini eleştirecek kişileri seçmesini beklemek gerçekçi olmayacaktır. Kişilerin bu şekilde seçilmesi hükümetin eleştirilmesini, en çok gereksinim duyulduğu zamanda engelleyecektir.

Başkanlık ve Örgütlenme

Başkanın kilit rolü, kurumun temel ve kalıcı işlevlerinin uzmanlar ve uzman yardımcıları tarafından gerçekleştirileceği ve kurum personelinin Başkan tarafından atanacağı gerçeğine bakıldığında daha da görünür hale gelmektedir. Uzmanlar, *ancak Başkanın yetkilendirmesi hâlinde*, tüm kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişilerden ilgili bilgi ve belgeleri istemeye, incelemeye ve bunların örneklerini almaya, ilgililerden yazılı ve sözlü bilgi almaya, özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin buldukları yerleri ziyaret etmeye, buralarda inceleme yapmaya ve gerekli tutanakları düzenlemeye yetkilidir.

Örgütlenme

Tasarının 6. maddesine göre kurumun dokuz hizmet birimi (İhlal İddialarını İnceleme Birimi; İşkence ve Kötü Muameleyle Mücadele Birimi; Hukuk Birimi; Eğitim Birimi; Dış İlişkiler ve Proje Birimi; Medya ve Halkla İlişkiler Birimi; Bilgi ve Dokümantasyon Birimi; Personel Birimi; Yönetim Hizmetleri Birimi) olacaktır. Ancak bu kadar kapsayıcı bir işyükünü üstlenmesi beklenen toplam personel sayısı 60'dır; bunlardan 45'i uzman ve uzman yardımcısıdır. Bu durumda her birimde kabaca ortalama beş uzman ve uzman yardımcısı görevlendirilebilir. Bu personel yapısıyla bu kadar ağır bir işyükünün üstesinden gelmek mümkün değildir:

- Kurum toplumda güven inşa edebilirse, o zaman sadece ihlallerle ilgili birime binlerce başvuru yapılması beklenebilir.
- Bu tür bir yapıyla, derinlemesine incelemeler gerçekleştirmek bir yana, Türkiye'de kişilerin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı yerlere, Seçmeli Protokol'ün gerektirdiği gibi ulaşmak olanaksızdır.

Personel Nitelikleri

Kurumda görevlendirilecek çalışanların öngörülen hizmetleri yerine getirmek için gerekli niteliklere sahip olması gerektiği konusunda şüphe yoktur.

Tasariya göre uzman yardımcısı olmak için Kurumun faaliyet alanına giren konularda en az dört yıllık lisans eğitimi veren ve kanun yürürlüğe girdikten sonra ilan edilecek yönetmelikle belirlenen fakültelerden mezun olmak yeterlidir. Hukuk Biriminde görevlendirileceklerin avukatlık stajını tamamlamış olmaları şart koşulmuştur.

Ancak öngörülen hizmet birimleri farklı alanlardan uzmanlıklara sahip personel gerektirmektedir. Örneğin kişilerin özgürlüklerinden alıkondukları yerlerin ziyaretleri sırasında hukukçuların, adli tıp uzmanlarının, psikiyatristlerin, psikologların, sosyal hizmet uzmanlarının ve alıkonma yerleri hakkında deneyim sahibi kişilerin yanı sıra antropologların da bulunması tavsiye edilir.

Bağışlıklar ve Ayrıcalıklar

Tasarıya göre, uluslararası kriterlerin aksine ve ulusal deneyimleri göz ardı ederek, kurul üyelerinin görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlardan dolayı hiçbir sınır olmaksızın cezai soruşturma yürütülebilecektir. 3. maddenin 12. fıkrası güvenceleri ortadan kaldıran bir başka düzenleme içerir; “Başkan ve üyeler ile Kurum personeli görevlerini yerine getirmeleri sırasında edindikleri *kamuya*, ilgililere ve üçüncü kişilere ait gizlilik taşıyan bilgileri, kişisel verileri, Kurumla ilgili gizlilik taşıyan bilgileri, ticarî sırları ve bunlara ait belgeleri bu konuda kanunen yetkili kılınan mercilerden başkasına açıklayamaz, kendilerinin veya üçüncü kişilerin yararına kullanamaz”. Kamuyla ve Kurumla ilgili gizlilik taşıyan bilginin tanımı tasarıda yer verilmemiştir. Neyin kamuya ait gizlilik taşıyan bilgi olduğu konusunda genel bir tanım, Türk hukukunda da yer almamaktadır. Bu durumda, araştırmaları sırasında bu tür bir bilgiyle karşı karşıya gelen Kurum personeli, açıklanması durumunda yüzleşmek zorunda kalacakları hukukî ve cezaî yaptırımları düşünerek, bilgileri açıklamayacaktır.

Bağışlıklar ve ayrıcalıklar konusunda durum Kurumun temel ve kalıcı işlevlerini yerine getirecek olan uzman ve uzman yardımcılarını için daha da vahimdir. Bu kişiler insan hakları ihlallerini soruşturacak, kişilerin özgürlüklerinden alıkondukları yerlere ziyaretler düzenleyecek, tematik incelemeler gerçekleştirip rapor yazacaktır. Tasarı tüm bu hizmetleri yerine getirecek olan uzman ve uzman yardımcılarını için hiçbir güvence getirmemektedir.

İhlal İddialarını İncelemek

Kurumun diğer işlevlerinde olduğu gibi, ihlal iddialarını inceleyebilmek için, kurumun tanıkları çağırma ve onların hazır bulunmaya zorlama, delil toplama konusunda aldıkları kararları uygulamayanlara karşı yaptırım uygulama gücü ve her türlü bilgiye ve kamu kuruluşlarındakiler de dâhil belgeye erişim yetkisi ve ceza infaz kurumları, gözaltı yerleri, polis karakolları gibi kişilerin özgürlüklerinden alıkondukları yerleri sınırsız inceleme, yerinde ziyaret ve uzman atama yetkisi olmalıdır. Tasarıdaki ilgili düzenleme bu hedefleri karşılamaktan oldukça uzaktır. “[Uzmanlar], *Başkanın* yetkilendirmesi hâlinde, tüm kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişilerden ilgili bilgi ve belgeleri istemeye, incelemeye ve bunların örneklerini almaya, ilgililerden yazılı ve sözlü bilgi almaya, özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin buldukları yerleri ziyaret etmeye, buralarda inceleme yapmaya ve gerekli tutanakları düzenlemeye yetkilidir”.

Başkanın yetkilendirmesinin zorunlu olması *başlı başına* bir sorundur. Uzmanlar bilgiye acil gereksinim olan durumlarda bile Başkanın önünde beklemekte olan çok sayıda dosyanın sonuçlandırılmasını beklemek zorundadır.

Uzmanlara ve uzman yardımcılara bilgi alma ve ziyaret gerçekleştirme yetkisi verilmiştir; ancak Tasarı bu tür bilgiyi verecek olanlara herhangi bir göndermede bulunmamaktadır. Bilgi vermeyi reddedenlere karşı ne tür yaptırımlar uygulanabileceği ve bu kişilerin bilgiyi sağlamak zorunda oldukları süre konusunda hiçbir düzenleme yoktur. Bu nedenle Tasarı, uzmanların bilgiyi elde etmek için ne kadar beklemek zorunda olduklarını ve bu konuda başarısız oldukları durumlarda alternatiflerinin ne olduğunu düzenlememektedir.

Sonuç almak en az etkin bir soruşturma yürütmek kadar önemlidir. Soruşturmanın sonucuna göre kurumun alacağı tutum Tasarıda muğlaktır. Tasarı sadece “bunların sonuçlarını ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara bildirmek ve takip etmek, sorumlu bulunanlar hakkında yasal işlemlerin başlatılması için girişimde bulunmak” söz etmektedir. Ancak bu tür girişimlerin sonuçsuz kalması durumunda ne yapılacağı belli değildir.

Ziyaret Yetkisi ve İşkence ve Kötü-Muameleye Karşı Birim

Tasarı sadece düzenli ziyaretlerden söz etmektedir. Ancak önceden haber vermeksizin gerçekleştirilen ziyaretler en az düzenli ziyaretler kadar etkilidir ve acil müdahaleleri olanaklı kılarak bir insan hakları ihlalini durdurma potansiyeline sahiptir.

Tasarı ziyaretlerin sıklığı ve türü gibi ayrıntılara girmemektedir. Dahası Seçmeli Protokolle düzenlenen güvenceleri içermemektedir. Ulusal mekanizma özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerle, zorunlu hallerde bir çevirmenin yardımıyla, özel görüşmeler yapabilmeli; ziyaret etmek istediği kişileri ve yerleri belirleme özgürlüğüne sahip olmalı; tüm gözaltı merkezlerine, onların ek binalarına ve alt birimlerine ve her türlü belgeye erişebilmelidir. Bu güvencelerin hiçbiri Tasarıda yer almamaktadır.

Sonuç

Uluslararası örgütler ve özellikle AB, Türkiye’de insan haklarını koruyacak ve güçlendirecek ve sivil toplumu içerecek bir mekanizmanın kurulması konusundaki taleplerini sıklıkla vurgulamaktadır. Fakat elde edilen sonuç açıklananın tam karşıtıdır. Hiç kimse farklı ulusal insan hakları mekanizmaları arasından bu yöntemin neden seçildiğini bilmemektedir.

Kurumsal yapıların seçiminde sivil topluma danışılması ya da onun içerilmesi gerektiği ve hükümetin tek taraflı kararına dayanmaması gerektiği daima vurgulanagelmıştır. Ancak sonuçta sivil toplum süreçten tamamen dışlanmış ve ulusal kurum Türkiye-Avrupa Birliği pazarlığının bir parçası haline gelmiştir. Kurulacak Kurum AB tarafından desteklenir ve akredite edilirse, sivil toplumun zaten daralmış mücadele alanı yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Çünkü var olmak için yeni oluşturulan mekanizmaların bir parçası haline gelmesi, yani devletleşmesi istenecektir.

6. İnsan hakları savunucuları hangi koşullar altında gözaltı yerlerine ve hükümet siyasaları hakkındaki bilgilere ve istatistiklere ulaşabilir.

Tutuklular ve hükümlüler Adalet Bakanlığı'nın ilgili düzenlemelerine uygun olarak ziyaret edilebilir. İnsan hakları aktivistleri Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'in 26 maddesi uyarınca ziyaret edebilir. Bu maddeye göre cezaevlerini tek başlarına ya da grup olarak ziyaret etmek isteyen kamusal ya da sivil kuruluşlar ve kurumlar Adalet Bakanlığı'ndan izin almak zorundadır.

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'na bağlı Diyarbakır İl İnsan Hakları Kurulu'nun, 15 Şubat 2008'de Şırnak'ın Cizre İlçe'sinde gözaltına alınan ve daha sonra tutuklanarak, işkence gördükleri iddia edilen Diyarbakır E Tipi Cezaevi'ne konan çocukları ziyaret etmesine izin verilmemiştir. Başvuru 28 Ekim 2008'de reddedilmiştir.

Aynı şekilde İHD, TİHV ve Mazlumder'in Abdullah Öcalan'ın İmralı Cezaevi'ndeki koşullarını incelemek için yaptığı başvuru da Adalet Bakanlığı tarafından reddedilmiştir.

Türk Tabipleri Birliği'nin, Diyarbakır E Tipi Cezaevi'nde, Terörle Mücadele Kanunu kapsamında tutuklu bulunan çocukların cezaevi koşullarını incelemek için 16 Şubat 2010'da Adalet Bakanlığı'na yaptığı başvuru da reddedilmiştir.

Hükümet siyasaları hakkındaki bilgi ve istatistikler için Başbakanlık İletişim Merkezi'ne (BİMER) başvurulabilir. Ancak verilen yanıtların çoğu zaman yetersiz ve olumsuz olmasından ve soru sahipleri diğer birimlere yönlendirilmediğinden, milletvekilleri aracılığıyla TBMM'ye yazılı soru önermeleri sunmak insan hakları savunucuları için daha güvenli bir seçenektir. Bu şekilde sorular yanıtlanır ama verilen istatistiksel bilgi genelde güncel değildir.

Öneri:

Her ne kadar gözaltı yerlerini ziyaret etmek yasal olarak olanaklıysa da ziyaret için yapılan başvurular reddedilmektedir. Cezaevleri hâlihazırda kalabalıktır ve işkence ve kötü-muamele iddiaları artmıştır. Bu tür yerlere yapılacak ziyaretler bu nedenle kolaylaştırılmalı; başvurulara olumlu yanıt verilmeli ve izinler daha hızlı verilmelidir.

7. Lütfen Türkiye'deki göçmen, sığınmacı ve mülteci sayıları hakkında istatistiksel veri sağlayın. Lütfen ayrıca sınır dışı etme kararlarına karşı başvuru sayıları da dâhil, sınır dışı etmeler, sonuçları ve sınır dışı edilen ülkeler konusunda ayrıntılı istatistiksel veri sağlayın.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (BMMYK) göre, Mayıs 2010 sonu itibarıyla, Türkiye'de BMMYK'nin ilgi alanına giren 15.255 kişi vardır; bunların 6105'i sığınmacı ve 9150'si ise mültecidir.

BMMYK'nin 31 Mayıs 2010 itibarıyla, son üç yılı kapsayan, ülkelere ve cinsiyete göre sınıflandırılmış istatistiksel verilerini içeren tabloyu aşağıda bulabilirsiniz aşağıdadır.

31 Mayıs 2010 itibariyle, BMMYK'nin Türkiye'de İlgilendiği Kişilerin Ükelere Göre Dağılımı

Ülke	Kişi sayısı
Afganistan	2897
İran	4526
Irak	5403
Pal	158
Somali	1172
Sudan	211
Uzb	114
Diğer	774
Toplam	15255

31 Mayıs 2010 itibariyle, BMMYK'nin Türkiye'de İlgilendiği Kişilerin Cinsiyet Dağılımı

	0-4	5-11	12-17	18-59	60+	Toplam
Kadın toplam	544	715	694	4145	133	6231
Erkek toplam	575	853	876	6529	191	9024
Toplam	1119	1568	1570	10674	324	15255

BMMYK'a göre Son Üç Yılın Mülteci/Sığınmacı İstatistikleri

	2010 Mayıs	2009 Mayıs	2008 Aralık
Sığınmacılar	6105	6975	7106
Mülteciler	9150	10879	11103
Toplam	15255	17854	18209

Türkiye'nin İşkenceye Karşı Komite'ye sunduğu Üçüncü Dönemsel Raporu göre, 2008 yılında 11.477 sığınma başvurusu kaydedilmiştir; bunların 3.560'ı geçici sığınma olarak kaydedilmiştir. Ama BMMYK'ye göre 2008 yılında BMMYK'nin ilgi alanına giren 18.209 kişi vardır ve bunların 11.103'ü mülteci olarak kaydedilmiştir.

Bilindiği üzere Türkiye'de mültecilerle ilgili kanunî düzenlemelerde kullanılan kavramlar, Türkiye'nin Mültecilerin Hukukî Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi üzerindeki coğrafi sınırlaması nedeniyle, uluslararası standartlarla uyumlu değildir. Uluslararası hukuka göre sığınmacı bir ülkede sığınma başvurusu yapan ancak henüz tamamen mülteci olarak tanınmayan kişiyken; Türkiye'de 1994

tarihli Türkiye Mülteci Yönetmeliği'ne göre, 1994 Yönetmeliğine göre mülteci, 1951 Mülteci Konvansiyonu'nun 1. maddesindeki kriterleri taşıdığı İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen *Avrupa Konseyi üye ülkelerinden* gelen yabancılar ve devletsiz kişilerken, sığınmacı yine aynı kriterleri taşıdığı Bakanlık tarafından belirlenen *Avrupa Konseyi üyesi olmayan* ülkelerden gelen kişilerdir. 1994 tarihli Türkiye Mülteci Yönetmeliği'ne göre sığınmacı olarak tanımlanır ve Türkiye'de "geçici sığınma" korumasından yararlanırlar.

Yukarıda verilen bilgilerin ışığında BMMYK ve İçişleri Bakanlığı tarafından sağlanan iki ayrı veri kümesinin Türkiye'de aynı insan grubuna işaret ettiği ileri sürülebilir; 1951 Cenevre Sözleşmesinin 1. maddesindeki mülteci tanımı kapsamında olan "Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelerden" gelen yabancılar ve devletsiz kişiler. Veriler arasındaki farklılık Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin BMMYK tarafından mülteci statüsü verilen tüm kişileri sığınmacı olarak tanımadığını göstermektedir..

Dahası Türkiye'de sığınma başvurusu sahiplerinin neredeyse tamamının BMMYK üçüncü bir ülkeye yerleştirilme prosedürleri başlatılmadan sığınmacı dahi olarak tanınmadığı bilinen bir gerçektir. Bu kişiler üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de kalmak için geçici oturma izni olsa da, bu süre boyunca sığınmacı olarak tanınmamaktadırlar. Bu nedenle hükümet tarafından 3. Dönemsel Raporda geçici sığınmacı sayısı olarak verilen sayılar şüpheli görünmektedir. Hükümetin sığınmacı statüsü verilenleri mi yoksa sığınma başvurusu olarak oturma izni olanları mı kastettiği açık değildir¹¹⁵.

Öneriler:

- Türkiye öncelikle sığınmacı ve mülteci tanımlarını uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmelidir.
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti sığınmacılar, sığınma başvurusu yapanlar ve mülteciler kategorilerine ilişkin açık ve güvenilir istatistik bilgileri paylaşmalıdır.
- Ayrıca hükümet sığınma başvurusu yapanları sığınmacı olarak tanımayı üçüncü bir ülkeye yerleştirme prosedürleri başlayınca kadar ertelememelidir. Aksine sığınmacı statüsü, adil ve tatmin edici statü değerlendirme sürecinden sonra en kısa zamanda verilmelidir. Ayrıca sığınmacı statüsü sosyal hizmetlere erişimi hayati öneme taşımaktadır.
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin¹¹⁶ raporunda da belirtildiği gibi, yetkililer, Avrupalı olmayan mültecilere mülteci statüsü verirken BMMYK'nin kararlarını dikkate almalıdır.

¹¹⁵ İçişleri Bakanlığı'nın Bilgi Edinme Kanunu kapsamında Af Örgütü'ne verdiği istatistiklere göre, 1 Temmuz 2009 itibarıyla 35 sığınma başvurusu (Avrupa ülkelerinden gelenler), 25 mülteci ve 20.276 sığınma başvurusu yapmış kişi vardır.

¹¹⁶ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg'in 28 Haziran-3 Temmuz tarihleri arasında Türkiye'ye yaptığı ziyaretten sonra hazırlanan raporda her ne kadar vakaların çoğunda BMMYK tarafından sığınmacılara geçici sığınma veriliyorsa da son yıllarda gittikçe artan sayıda vakada ulusal yetkililer BMMYK kararlarını göz önünde bulundurmamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İşkenceye Karşı Komite'ye Üçüncü Dönemsel Raporu'nda 2005 yılından bu yana sadece 19 kişi İçişleri Bakanlığı'nın sınır dışı etme kararına karşı temyiz başvurusunda bulunmuştur. Sayılara bakarak, sınır dışı etme kararına karşı başvuran kişi sayısının az olmasının nedeni, sınırdışı edilen ya da başvurusu reddedilen daha az sayıda kişi olması değil, Türkiye'nin etkili başvuru mekanizmasının olmaması ve sığınmacı başvurusu yapan kişilere yazılı bildirim verilmemesidir. Bunun yerine birçok zorla geri gönderme vakasında olduğu gibi, yetkililer sığınmacılara kararı sözlü olarak bildirmektedir, gerekçeli karar ve sığınmacılara karara karşı başvuru şansı verilmemektedir. Bu nedenle birçok durumda yetkililerin hangi gerekçelerle başvuruları reddettikleri açık değildir. Her ne kadar çoğu zaman "millî güvenliğe karşı tehdit" gerekçe olarak gösterilse de, bu kararların keyfi bir biçimde alındığı ve bunların yazılı bildirim olmaksızın bildirildiği ya da bunlara karşı başvuru fırsatı verilmediği gerçeğini gizleyemez¹¹⁷.

Öneri:

- Sığınmacı başvurusu yapan kişiler için olumsuz kararlara karşı etkili bir başvuru mekanizması uygulanmalıdır. Bu, sözlü bildirim yerine red kararının gerekçelerini de içeren yazılı bildirim, hukukî danışmana erişimi ve başvuru hakkı hakkında bilgiyi içermelidir.

8. Sözleşme dahil uluslararası insan hakları standartlarının gerektirdiği yasal düzenlemelere saygı göstererek yasadışı yollardan ülkeye giriş yapan yabancıların sınır dışı edilmemesini¹¹⁸ güvenceye almak için mevzuatta ve uygulamada ne tür değişiklikler yapıldı?

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, İşkenceye Karşı Komite'ye sunduğu Üçüncü Dönemsel Raporu'nda,

başvuruları kabul edilmeyen sığınmacıların, insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma riski olduğu ülkeye geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesi gözetilerek sınır dışı edildiğini iddia etmiştir¹¹⁹. Ancak Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin raporunda "2008 yılında sığınmacıların ölümü ya da yaralanmasıyla sonuçlanan yasadışı sınır dışı etmelerde dahil, mültecilerin ve sığınmacıların ciddi insan hakları sorunlarıyla karşı karşıya kalma riski olduğu ülkelere geri dönmeye zorlama konusunda ciddi bir artış olduğu"¹²⁰ açıkça belirtilmiştir. Komiserin ifadesini esas alarak Türkiye'nin başvurusu reddedilen ya da potansiyel sığınmacılar için insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma riski olduğu ülkeye geri göndermeme ilkesini

¹¹⁷ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin raporunda 2002 ve 2007 yılları arasında sadece 123 sığınma başvurusu sahibi ilk olumsuz karara karşı idarî başvuruda bulundu ve sadece 22 kişi idare mahkemesine başvurdu.

¹¹⁸ Para. 7 (g) of CAT/C/CR/30/5.

¹¹⁹ Para 87 of CAT/C/TUR/3.

¹²⁰ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg'in 28 Haziran-3 Temmuz tarihleri arasında Türkiye'ye yaptığı ziyaretten sonra hazırlanan rapor.

ihlal ettiği ileri sürülebilir. Bu 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin ve İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 3. maddesinin açıkça ihlal edilmesi anlamına gelmektedir.

Ayrıca son birkaç yıldır sığınmacıların Türkiye'den sınır dışı edilmesi ve özgürlüğünden alıkonması konusunda AİHM'e birçok başvuru yapılmıştır. AİHM'in bu davaların birçoğunda sınır dışısını durdurmak için AİHM Mahkeme İç Tüzüğü'nün 39 Maddesine dayanarak ara önlemler almıştır. Dahası AİHM'in Türkiye aleyhine kararları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. ve 13. maddelerinin ihlali olarak görülebilir. Bu kararlar sığınmacıların sınır dışı edildiğinin ve insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma riski olduğu ülkeye geri göndermeme ilkesinin ihlal edildiğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir¹²¹. Dahası Türkiye, sığınmacıları insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma riski olduğu ülkeye geri göndermeme ilkesini, doğrudan menşe ülkeye zorla geri dönmeye zorlama ve dolaylı olarak aracı ülkeye geri gönderme, ülkeye giriş yapmasını ya da adil ve tatmin edici bir sınır dışı etme yanı sıra sığınma prosedürünü reddetme gibi çeşitli şekillerde ihlal etmektedir.

Her ne kadar *non-refoulement* ilkesi bağlamında, devletler uluslararası koruma arayan kişilerin, adil ve tatmin edici bir prosedürle geri döndüklerinde ciddi insan haklarıyla yüzleşip yüzleşmeyecekleri belirlemek için ülkelerine girmesine izin vermek zorundaysa da Türkiye, uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişilerin sığınma prosedürüne erişimlerini, ülkeye girişlerini engelleyerek ve yasadışı yollardan Türkiye'ye girdikleri için tutuklayarak engellemektedir. Uluslararası korumaya gereksinim duyan kişilerin sığınma prosedürüne erişimi özellikle sınır kapılarında ve havaalanlarında reddedilmektedir.

Dahası Türkiye'de uluslararası koruma gereksinim duyan kişiler genellikle havaalanlarının transit alanlarında gözaltına alınmakta ve sığınma prosedürünün yanı sıra STK'lara, BMMYK'ye ve avukatlara erişimleri engellenmektedir. Her ne kadar hükümet tarafından yayınlanan 2010/19 nolu genelge kişilerin özgürlüklerinden alıkondukları yerlerde sığınma prosedürüne erişimini güvence altına alsada sığınma prosedürüne erişimin engellenmesi uygulamada devam etmektedir ve bu yerlerde bu kurala uyulup uyulmadığını denetleyecek bir mekanizma yoktur.

Dahası sığınma prosedürüne erişim, polis memurlarının sığınma başvurusunu almayı reddetmesi nedeniyle engellenmektedir. Birçok vakada uluslararası korumaya gereksinim duyan pek çok kişinin, gözaltı sırasında sığınma başvurularının alınmadığı ve bazı durumlarda da sığınma başvurularını geri çektiklerine dair bir belgeyi imzalamaya zorlandıkları bilinmektedir. Bunlara ek olarak uluslararası korumaya gereksinim duyan kişiler, başvurularının reddedildiğine dair hiçbir yazılı belge vermeksizin menşe ülkelerine ya da bir başka ülkeye geri dönmeye zorlanmaktadır. Sığınmacılar başvurularını yaptıkları halde ve BMMYK ve Türkiye'deki yetkililer tarafından statülerinin belirlenmesi için bekledikleri sırada hiçbir bildirim yapılmaksızın sınır dışı edilebilmektedirler.. Ayrıca sınır dışı kararına yapılan idarî

¹²¹ Alipour ve Hosseinzadgan/Türkiye Davası, Charahili/Türkiye Davası, Dbouba/Türkiye Davası, Keshmiri/Türkiye Davası, M.B and other/Türkiye Davası, Ranjbar ve diğerleri/Türkiye Davası, Abdolkhani ve Karimnia v Türkiye Davası.

itirazlarda, idare mahkemesi sınır dışı etme kararını askıya almamaktadır. Sınır dışı kararının durdurulması sadece AİHM ara kararları ile olmaktadır. Fakat, bu sık sık meydana gelen bir durum değildir. Buda sınır dışı etme vakalarında aşağılayıcı ve insanlık dışı muameleye maruz kalma riskinin önceden değerlendirilmediğini göstermektedir. Bu durumun AİHS'nin 3. maddesinin potansiyel bir ihlali olduğu açıktır.

Sonuç olarak Türkiye, *non-refoulement* ilkesini sadece mültecileri ve sığınmacıları ciddi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma riski olduğu ülkeye geri dönmeye zorlayarak ihlal etmemektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin bu ilkeyi sınırlarda sığınma başvurusuna erişimi engelleyerek, Türkiye'ye yasadışı yollardan giriş yaptıkları için özgürlüklerinden alıkoğdukları yerlerde sığınma başvurusu almayı reddederek ve başvurularını almadan geldikleri ülkeye dönmeye zorlayarak ya da başvuru yapmış olanların durumunda da hiçbir bildirim yapmaksızın sınır dışı ederek ihlal ettiği ileri sürülebilir.

Öneriler:

- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti BMMYK tarafından mülteci olarak tanınan kişilere ve menşe ülkelerine geri dönmeleri durumunda insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma riski ile karşı karşıya olan uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişilere koruma sağlamalıdır.
- Devlet memurlarının sığınma başvurularını reddetmesini engellemek için, başvuruları reddeden ya da ilgili yetkiliye ulaştırmayan memurlar etkili bir şekilde soruşturulmalıdır. Hükümet ayrıca tüm ilgili memurları sığınma başvurularını alma konusunda eğitmelidir. Özellikle sınırdaki memurların eğitimi potansiyel sığınmacıların hakları konusunda uygun bir biçimde bilgilendirilmelerini güvence altına alacak bir bakış açısıyla iyileştirilmelidir.
- Hükümet, reddedilen sığınmacılar dahil, uluslararası koruma gereksinim duyan kişilerin insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalma riski olduğu ülkeye zorla geri gönderilmemelerini güvencelemek için sığınma iddialarını incelemek için etkili bir mekanizma kurmalıdır.
- Hükümet sığınmacıların, temyiz başvuruları reddedilmediği sürece sınır dışı edilmemelerini güvence altına almalıdır. Temyiz prosedürü, verilen idarî kararın idare mahkemesi tarafından tamamen değerlendirileceği ve AİHS'nin 13. maddeye göre kişinin hayatı ve özgürlükleri açısından potansiyel bir risk olduğu durumlarda sınır dışı kararın askıya alınmasını içerecek şekilde geliştirilmelidir.
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2010/19 nolu genelge doğrultusunda kamu görevlilerinin uluslararası korumaya gereksinim duyanların sığınma prosedürüne erişimlerini sağlamalarını güvence altına almak için önlemler almalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İşkenceye Karşı Komite'ye sunduğu Üçüncü Dönemsel Raporu'nda

Türkiye'nin sığınma prosedürünün AB'nin sığınma ve göç müktesebatına uygun olarak 2006'da değiştirilen 1994 tarihli Türkiye Mülteci Yönetmeliği'ne dayandığını ileri sürmüştür. Bu Türkiye'nin halen devletin sığınmacı, mülteci ve diğer uluslar arası korumaya ihtiyaç duyan kişilerle ilgili sorumluluklarını düzenleyen bir yasadan yoksun olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum Türkiye'deki mültecilere ve sığınmacılara yönelik korumanın düzeyini açıkça düşürmektedir. Bu noktada Türkiye'nin yeni bir Mülteci Kanunu hazırlama girişiminin değerli olduğunun altını çizilmek gerekir. Ancak bu süreçte durumun aciliyeti gözmezden gelinmemelidir ve hazırlıklar durumun aciliyeti göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.

Öneri:

Türkiye Mülteci Kanunu, STK'lar, BMMYK ve ilgili kurumların işbirliğiyle en kısa sürede kanunlaştırılmalıdır. Devlet hazırlık aşamasında STK'ların tavsiyelerini göz önünde bulundurmalıdır ve Türkiye sığınma prosedüründeki eksikliklere odaklanmalıdır.

Hükümet İşkenceye Karşı Komite'ye sunulan Üçüncü Dönemsel Rapor'da Türkiye'de oturma izni talep edenler ve Türkiye'ye sığınmak isteyenlere Yönetmeliğin 6. maddesine göre, 1951 Cenevre Sözleşmesi'yle uygun olarak değerlendirildiğini belirtmektedir. Ancak uygulamada "geçici sığınma" ile ilgili ulusal karar verme prosedüründe ciddi eksikleri var. Örneğin, mülakatları gerçekleştiren polis memurlarının ve kişilerin statüsü hakkında karar veren İçişleri Bakanlığı'nın memurlarının başvurucuların iddialarının doğruluğunu ve geri dönmeleri durumunda karşılaşılabilecekleri riskleri değerlendirecekleri bir sistem mevcut değildir.

Bunların dışında Türkiye 1951 Mültecilerin Statüsü'ne ilişkin Sözleşmeyi ve onun protokollerini coğrafi çekincesini koruyarak onaylamış durumdadır. Bu nedenle Avrupalı-olmayan sığınmacılar 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin sağladığı korumadan dışında bırakılmış durumdadırlar.. Her ne kadar yeni Mülteci Kanunu Türkiye sığınma sistemi konusunda umut vaat eder görünse de Türkiye'nin bu kanun ile coğrafi sınırlamayı kaldırma niyeti bulunmamaktadır. Coğrafi sınırlama nedeniyle ortaya çıkan Türkiye açısından da çelişkili olan durum ve bunun Avrupalı-olmayan sığınmacılar için sığınma prosedürüne ilişkin sonucu yeni Mülteci Kanunu'yla çözülecekmiş gibi görünmemektedir.

Öneriler:

- Türkiye Cumhuriyeti hükümeti coğrafi sınırlamayı kaldırarak Avrupalı-olmayan sığınmacılar için eşit koruma fırsatı sağlamalıdır.
- Hükümet başvuruların inanılabilirliğini ve geri gönderilmeleri durumunda belirecek riski 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin ışığında değerlendirmek için menşe ülke enformasyon sistemi dahil güvenilir ve etkili bir sistem kurmalıdır.

- Yeni mülteci Kanunu sığınma prosedüründe kullanılacak kavramlar uluslararası mültecilik terimlerine uygun olarak düzenlenmelidir.

Hükümet Yönetmeliğin 7. maddesine göre İçişleri Bakanlığı, diğer bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, BMMYK, IOM gibi uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaptığını ileri sürmüştür. Ancak İçişleri Bakanlığı ve BMMYK arasında prosedürler olmasına ve BMMYK 1960 yılından bu yana Türkiye’de görev yapmakta olmasına rağmen, BMMYK ve Türkiye arasında hâlâ resmî bir ev sahibi ülke anlaşması yoktur.

Ayrıca, Türk makamları ve sivil toplum kuruluşları arasındaki diyalogu İçişleri Bakanlığı altında kurulan İltica ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasitesini Geliştirme ve Uygulama Bürosu’nun çabaları sayesinde daha öncesine göre daha iyi gibi görünüyor olsa da, mülteci alanında çalışan aktif sivil toplum kuruluşlarının zaman zaman İçişleri Bakanlığınca düzenlenen toplantılara davet edilmemektedir. Her ne kadar yeni Mülteci Kanunu tasarısı üzerinde STK’ların görüşlerini alma girişimi İçişleri Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşları arasında daha iyi bir diyalog ortamı için umut verici bir adım olsa da, bu girişimlerin sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, her ne kadar devlet memurları ve yetkililerin mülteci hakları alanında çalışan sivil toplum kuruluşları karşı davranışları tamamen düşmanca olmasa da sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini gerçekleştirmeleri halen zaman zaman engellemektedir. Örneğin, Dünya Mülteci Günü için Türkiye İnsan Hakları Vakfı tarafından hazırlanan üç billboardan birinin Van ilinde sergilenmesine Van Yabancılar Şubesi tarafından izin verilmemiştir. Bu tür vakalar, yetkililerin STK’larla hükümeti arasında diyaloga zarar veren STK’lara yönelik olumsuz tutumun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Öneriler:

- Hükümet ev sahibi ülke anlaşması imzalayarak BMMYK’le daha fazla işbirliği ve ortak çalışma yolları aramalıdır.
- Hükümet, Mülteci yasal mevzuatının hazırlanması ve uygulanması aşamalarında sivil toplum kuruluşları ile diyalog kurmalıdır. (Bu hazırlıkları süren Mülteci Kanunu için acildir).
- Hükümet mülteci hakları alanında çalışan sivil toplum örgütlerine karşı kısıtlayıcı ve olumsuz tutumundan vazgeçmelidir.

Her ne kadar Türkiye, Üçüncü Dönemsel Raporu’nda sığınma ve göç alanındaki mevzuatını AB prensipleri ile uyumlu hale getirmek istediğini belirtse ve 17 Ocak 2005 tarihli Türkiye Sığınma ve Göç üzerine Eylem Planı’nı niyetinin bir kanıtı olarak gösterse de bu niyetini uygulamada hayata geçirilmesine ilişkin henüz büyük ilerlemeler kaydedilmemiştir.

Ayrıca hükümet raporda, AB müktesebatına uyum yolunda, idarî kapasitenin geliştirilmesi ve yasal değişiklikleri uygulamak için bir uzman birimin kurulması gibi gerekli önlemleri aldığını iddia etmiştir. Bu çerçevede hükümet, mevzuatın

değiştirilmesinden, kapasitenin geliştirilmesinden vb. sorumlu bir “Sığınma ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasite Geliştirme ve Uygulama Bürosu” kurulmuştur. Bu büronun yönetiminde 2010 yılında bir Mülteci Kanunu tasarısı hazırlanmış ve ilgili sivil toplum kuruluşları ile paylaşılmıştır.

Ayrıca, AB müktesebatına uyum yolunda bazı genelgeler yayınlanmıştır, ancak bunların uygulamaları ilgili makamlar tarafından izlenmemektedir.

Öneri:

Hükümet AB müktesebatına uyum faaliyetlerini mevzuat değişikliğiyle sınırlamamalıdır. Bunun yerine mevzuat değişikliklerine ilgili yetkililerin uyum sağlayıp sağlamadığını izlemeli ve uygulamada sığınma prosedürünü geliştirmek için gerekli önlemleri almalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, yalnızca yasadışı göçmenlerin yasa ve yönetmeliklere uygun olarak sınır dışı edildiklerini ve kamu düzeni ve güvenliği için gözaltına alındıklarını belirtmiştir. Fakat Türkiye’de uluslararası korumaya gereksinim duyabilecek kişiler de Pasaport Kanununun muhalefet gerekçesiyle, kamu düzeni ve güvenliği için yakalanıp gözaltına alınabilmektedir. Buna karşılık olarak yetkililer gözaltına alınanların sığınma prosedürüne ulaşabildiğini ve 2010/19 sayılı genelgenin yayınlandığını ileri sürmektedir. Fakat uygulamada ise bu haklarını gözaltı ve sınır dışı etme arasındaki dönemi tanımlayan hukukî prosedürün olmayışı, bilgi eksikliği, bağımsız izleme mekanizmasının yokluğu, avukatlara, sivil toplum örgütlerine ve BMMYK’ye erişimlerinin engellenmesi nedeniyle kullanamamaktadır.

Dahası Uluslararası Af Örgütü Raporu’nda belirtildiği gibi, Sığınmacı Yönetmeliği’ne göre, yasadışı giriş veya çıkışı teşebbüsünde buldukları veya ülkede yasadışı statüsünde oldukları için tutuklanmalarının ardından gözaltındaki ilk beş gün içinde başvuruda bulunanlar hızlandırılmış iltica prosedürüne tabidir¹²². Bu yasadışı giriş yaptıkları için sığınmacıları, cezalandırmak anlamına gelir ki bu da Mülteci Sözleşmesi’nin ihlalini temsil eder¹²³.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ne göre, kaçak göçmenler yakalanır yakalanmaz mümkün olduğunca çabuk dönmeleri kolaylaştırılmaktadır. Ancak, uygulamada sınır dışı etme vakalarında pek çok yabancı menşe ülkeyle geri kabul anlaşması yokluğu ve sınır dışı etmek için gerekli kaynakların bulunmaması nedeniyle sınır dışı edilememektedir. Bu durumlarda yabancılar, haftalar ya da aylar boyunca alıkonmakta ve sonra da ülkeyi terk etmelerini isteyen bir emirle serbest bırakılmaktadırlar. Ayrıca gözaltı süresi bir haftayla bir yıldan fazla arasında çeşitlilik göstermektedir. Genellikle bu süre gözaltındakilerin kendi biletlerini ne zaman alabildiklerine bağlı olmaktadır. Üstelik geri-iade prosedürü yerine getirmek için yeterli kaynak olmadığı için, sığınmacılar serbest bırakılmalarından önce aylarca

¹²² Uluslararası Af Örgütü (2009) *İki Arada Bir Derede: Türkiye’de Mültecilere Koruma Sağlanmıyor*.

¹²³ Mülteci Sözleşmesi, 31/1 maddesi.

herhangi bir açıklama yapılmaksızın ve statüleri belirlenmeksizin, gözaltında tutulmaktadır.

Öneriler:

- Hükümet sığınmacıların iddiaları incelenmeksizin ve itirazlarını incelemeden menşe ülkelerine ya da bir başka ülkeye geri gönderilmediğini güvence altına almalıdır.
- Hükümet yetkisiz giriş veya kalış yapan mültecilere ve sığınmacılara, yasadışı girişleri için iyi bir neden göstermeleri durumunda ceza -gözültü- dayatılmaması ilkesine uyum sağlamalıdır.

Sığınmacılar ve mülteciler sadece istisnai durumlarda ve son çare olarak ve gözültü alınmalıdır. Göz altına alma AİHS 5. madde ve ICCPR 9. madde ışığında her birey için ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Ayrıca olmayan önlemler AİHS 5. maddesi ve ICCPR'nin 9. maddesi uyarınca bireysel zeminde kanıtlandığı durumda gözültü alınmalıdır. Göz altından önce mutlaka diğer alternatifler gözletilmelidir.

Gözültü alternatif önlemler hazırlanmakta olan Mülteci Kanunu'nda mutlaka belirtilmelidir.

Hızlandırılmış sığınma prosedürü insan haklarının korunmasında normal prosedürü göre daha düşük standartlara sahip olmamalıdır ve hukuki danışmanlık alma hakkı hızlandırılmış prosedürde de mutlaka sağlanmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, uluslararası korumaya gereksinim duyabilecek yabancıların gözültü alınmasında insan hakkı temelli bir bakışı benimsemelidir.

10- Hükümet İşkenceye Karşı Komite'ye sunduğu Üçüncü Dönemsel Raporu'nda, yasadışı göçmenlerin tutulduğu sınır dışı etme merkezlerinin fizikî koşullarının ve kapasitelerinin iyileştirilmesi çabalarından söz etmektedir. Her ne kadar hükümet geri gönderme ve kabul merkezleri kurulmasına ilişkin devam eden projeler çerçevesinde bu durumun önemini vurgulasa da ve sınır dışı etme merkezleri vb. ile ilgili sorunlar devam etmektedir.

Türkiye'de, yabancılar ayrılıncaya ve sınır dışı edilinceye kadar İçişleri Bakanlığı'nın yetkisi altındaki merkezlerde tutulmaktadır. Bu açıkça gözültü için herhangi bir mahkeme kararının ya da adli değerlendirmenin olmadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca yabancıların bu merkezlerde tutulmasının yasalığına ilişkin ve tutulma sürelerine karşı dava açılmamaktadır. Bu yabancıların sınır dışı edilinceye kadar gözültüde tutulmasıyla ilgili prosedürün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarıyla çatışma içinde olduğu anlamına gelmektedir.

Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin kapsamlı rapora göre, gözültü merkezleri, genellikle aşırı kalabalık, kirli ve sıcak sudan yoksundur. Yetersiz olarak verilen yiyeceklerin

besin değerleri de düşüktür.. Tıbbî bakım erişim çoğunlukla engellenmektedir. Genellikle egzersiz ya da açık hava etkinlikleri mevcut değildir. Ayrıca tutulan kişilerin dış dünya ile iletişimleri, telefon görüşmelerinin engellenmesi ve ziyaretçilere, sivil toplum örgütlerine, avukatlara ve BMMYK'ya asgari erişim nedeniyle ciddi bir biçimde sınırlıdır. Ayrıca raporda, falaka olarak bilinen ayak tabanına vurma ve diğer gözaltındakilerin önünde çıplak durmaya zorlamak da dahil işkence ve kötü muamele iddialarına da yer verilmiştir.¹²⁴.

Öte yandan, her ne kadar Türkiye'nin bütün büyük şehirlerde olan bu merkezler her şehrin Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Dairesi Denetim Polis Şubesi tarafından yönetilir ve bazen yerel insan hakları kurulları tarafından izlenmekte ise de ve bu izleme fonksiyonları kuruluşların bağımsız olmaması nedeniyle izleme amacına tam olarak ulaşamamaktadır.

Öneri:

- Hükümet ulusal mahkemelerin gözaltı gerekçelerini ve sürelerini denetlemesini güvence altına almalıdır.
- Sığınmacılara AİHS'nin 5. maddesine göre gözaltına alınmaları ve tutuklanmaları konusunda anladıkları dilde bilgi verilmelidir.
- Türkiye'nin OPCAT'ı onaylaması ve yabancı misafirhaneleri, havaalanlarındaki gözaltı merkezleri dahil tüm gözaltı merkezlerine ziyaretler gerçekleştirecek bağımsız bir ulusal kurum kurarak OPCAT'ın hükümlerini uygulamaya sokması önemlidir.
- Yeni kanunda azamî gözaltı süresi belirtilmelidir.
- Gözaltında bulunan uluslararası koruma gereksinimi bulunan kişilerin hukukî danışmanlara, çevirmenlere, doktorlara, mülteci alanında çalışan STK'lara, BMMYK'a ulaşımları sağlanmalıdır.
- Gözaltındakiler sağlık hizmetlerine ve psikolojik danışmanlığa erişebilmelidir.
- Türkiye idarî gözaltı yerlerinin yaşam koşullarının yükseltilmesine ilişkin daha fazla çaba göstermelidir. Devletin gözaltı yerlerindeki memurların sözlü ve fiziksel tacizlerine karşı önlemler alması gerekmektedir.

Hükümet, 222 sayılı Eğitim ve Öğretim Kanunu'nun yasadışı göçmenlerin çocuklarının okula gitmesine otomatik olarak olanak sağladığını belirtmektedir. Ancak eğitime erişime genellikle izin verilirken, sığınmacıların ilköğretime devam çocukları okula misafir öğrenci olarak kaydedildiğinden birçok durumda mezuniyet belgesi almaları mümkün olmamaktadır. Orta öğretime erişim daha da azdır.

¹²⁴ Helsinki Yurttaşlar Derneği (2008), *İstenmeyen Misafirler: Yabancı Misafirhaneleri'nde Tutulan Mülteciler*.

Öneri:

- Bu bağlamda hükümet sığınmacıların çocuklarının mezuniyet belgesi almaları ve orta öğretime erişimlerinin sağlanması konusunda daha çok çaba sarf etmelidir.

9. Halihazırda askerî personel dahil, işkence faileri hangi maddeler altında yargılanmaktadır? Lütfen askerî personel dahil işkence failerinin yargılanması ve mahkûmiyetleri hakkında ayrıntılı istatistiksel veriler sağlayınız.

I. Ceza Hukuku

Hükümet yanıtının 115. ve 116. *paragraflarında* belirtildiği üzere işkence suçunun tanımı genişletilmiş ve unsurları bakımından uluslararası hukuktan geniş bir çerçeveye sahip olmuştur. TCK'nın işkence suçunun tanımını yapan 94. maddesi oldukça geniş bir tanıma sahiptir. TCK'da 2005 yılında yapılan değişiklikle, daha önce var olan işkence-kötü muamele ayrımı ortadan kalkmış ve kötü muamele olarak değerlendirilebilecek fiiller de işkence tanımı altına alınmıştır. İşkence, her türlü kötü muamele biçimi için şemsiye bir kavram olarak kabul edilmiştir.

Suçun işlenmesi için "insan onuru ile bağdaşmayan" bir davranış sonucunda kişiye "acı çektirmek", "aşağılamak" veya kişinin "algılama ve irade yeteneğinin bozulması" yeterli sayılmıştır. Suçun oluşması için özel bir kast aranmamaktadır. Ayrıca bir "acının yoğunluğu" tanımlaması yapılmamıştır. Yasa koyucu, kişinin yaşadığı acı ve ıstırapın derecesini kendisi belirleyecek ve fiilin ağırlığını, kendisine tanınan 3-15 yıllık ceza aralığında tayin edecektir.

Maddenin fail tanımı "kamu görevlisi"dir. Ancak kamu görevlisi tanımı Devlet Memurlar Kanunu'nun 5. maddesinde tanımlandığı biçimiyle oldukça geniştir. Yani sıra madde, kamu görevlisi olmasa bile suçun işlenişine katılan kişilerin de kamu görevlisi gibi yargılanacağını düzenlemektedir. 94. madde bu anlamıyla oldukça olumlu ve olması gerektiği gibi uygulandığı takdirde caydırıcı özellik taşıyan bir düzenlemedir.

Bununla birlikte uygulamada pek çok sorun yaşanmaktadır. Bunlardan ilki, maddede belirtilmemesine karşın fiilin işkence suçunu oluşturması için "sistematiklik" koşulunun aranmasıdır.

Sistematikliğe İlişkin Sorunlar

94. maddenin kendisinde, suçun oluşması için fiilin sürekliliği ya da sistematikliği gibi bir unsur öngörülmemektedir. Bununla birlikte madde gerekçesinde işkence için "*bir süreç içinde süreklilik arzeder bir tarzda*" işlenen suçlardan yani *sistematiklikten* bahsedilmektedir. Bu tanımlama, "işkence" olarak nitelendirilmesi gereken pek çok fiilin, işkence ağırlığında olmayan başka suçlar olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Oysa ki savcılar ve mahkemelerin dayandığı "sistematiklik" olgusu TCK'da sadece "insanlığa karşı suçlar" çerçevesinde aranmaktadır ve yasa koyucunun 3-15 yıl arasında bir marj tanınması tam da cezayı tayin ederken mahkemelere, fiilin ağırlığına göre alt ve üst sınırlar arasında rahatça karar vermeleri içindir.

İşkence tanımını yapan 94. maddenin gerekçesi ile yaralama suçunu düzenleyen 86. maddenin gerekçesi, 86. maddede sistematiklik aranmaması dışında aynıdır. Ayrıca madde metinleri de suç tanımını aynı biçimde yapmaktadır. Madde metinlerinde suç tanımları aynı ve 86. maddenin gerekçesinde “sistematiklik” aranmıyor oluş, hem savcılar ve hem de mahkemelerin, işkence suçunu düzenleyen 94. madde yerine, 86. maddeye başvurmayı tercih etmesine ve böylece faillerin cezasız kalmasına neden olmaktadır.

Faile İlişkin Sorun

Hükümet, yanıtlarının 115. paragrafında, eziyet (m. 96) suçu “işkence” suçlarından sayılmıştır. Oysa bu madde her iki tarafı da devlet görevlisi olmayan ya da devlet görevlilerinin hiçbir biçimde ilişkilendirmediği fiilleri düzenlemektedir. İşkence ve eziyet suçları arasındaki, gerek madde metni ve gerekse gerekçedeki tek fark “failin niteliği”nden kaynaklanmaktadır. Kamu görevlisi, “bir kamu görevini yerine getiren kişi” olduğuna göre ancak bu görevin yerine getirilmesi sırasında işlenen fiiller işkence suçu kapsamında olacaktır. Buna göre, işkence fiili devletle organik ya da fonksiyonel bağı bulunan kişilerin, kamu görevi sırasında işledikleri bir suç olarak tanımlanmış iken eziyet fiili kamu görevi ile bağlantılı bir suç değildir. Bir kolluk görevlisinin, kamu görevi sırasında, örneğin komşusuna uyguladığı müessir fiil, işkence suçu oluşturabilecekken fiil kamu görevi dışında gerçekleştirilmiş ise bu durumda eziyet suçu söz konusu olabilecektir.

94. maddenin gerekçesinin bir bölümüyle tamamen aynı olan 96. maddenin gerekçesinde “eziyet” fiilinin özünü “işkence” fiilleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla kamu görevlisine atfedilemeyen fiiller nitelik olarak işkenceden farklı olmayıp, o sırada kamu görevi yapmayan kişiler tarafından gerçekleştirildikleri için “eziyet” olarak anılmaktadır.

Maddede ve gerekçedeki bu net özelliğe karşın uygulamada kamu görevlilerinin fiillerinin de 96. madde kapsamında değerlendirilmesi kaygı vericidir ve işkence ve diğer kötü muamele suçlarının faillerinin ceza sorumluluklarının hafifletilmesi bakımından yargının elinde tehlikeli bir araçtır.

Fiilin Nitelendirilmesine İlişkin Sorunlar

Yasada öngörülmediği halde pek çok vakada, “sistematiklik” ve “fiilin ağırlığı” kriterleri uygulanarak davalar işkence dışında başka maddelerden açılmaktadır. Bu da işkence faillerinin cezasız kalması sonucunu doğurmaktadır.

Yaralama gibi fiziksel sonuçlara yol açan fiiller mahkemeler tarafından, sistematik olmadığı ve/veya işkence ağırlığında olmadığı gerekçesiyle, TCK, m. 96 (eziyet) ya da TCK, m. 256 (zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması) suretiyle TCK, m. 86 (kasten yaralama) kapsamında değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Suç sayılan fiilin nitelendirilmesine ilişkin bu sorun Türkiye İnsan Hakları Vakfı tarafından 2007-2008 yıllarında yürütülen İşkencenin Önlenmesi projesi kapsamına alınan 41 dosya üzerinde yapılan değerlendirmede de açık biçimde görülmüştür.

İzlenen ya da hukuksal yardım sunulan toplam 21 dava dosyasından sadece 6'sında kamu görevlileri hakkında "işkence" suçlaması ile dava açılmıştır. İşkence suçundan açılanlar da dâhil olmak üzere, dosyalardaki suç nitelendirmeleri "eziyet", "zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması", "kasten yaralama", "basit yaralama", "kamu görevlisinin sahip olduğu nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle kasten yaralama", "hakaret", "asta kötü muamele", "etkili eylem"dir.

Hükümetin de 115 ve 116. paragraflarda paylaştığı bu temel hatalı yaklaşımı sonucunda soruşturma ve davalar işkence suçu yerine ikame edilen özellikle zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması (m. 256) suçundan açılmaktadır. Bu madde, hükümet yanıtlarında da yer aldığı üzere "işkence" suçları arasında sayılmakta ve işkence suçunun yerine en çok kullanılan madde olarak üzerinde fazlaca durmayı gerektirmektedir.

256. madde, zor kullanma yetkisine ilişkin suçun oluşabilmesi için failin kamu görevlisi olmasını, bu kamu görevlisinin zor kullanma yetkisine sahip olmasını, görevini yaptığı sırada ve görevin gerektirdiğinin üzerinde bir zor kullanmış olmasını öngörmektedir.

Dolayısıyla bu nitelikteki kamu görevlisinin görevle ilgili olarak işlediği suçlar orantısız güç kullanma ve işkence suçu çerçevesinde ele alınabilir. Bununla birlikte kamu görevlisinin, maddî ya da bedensel zoru, kullanılan zor oranlı bile olsa, zor kullanmaya ilişkin görevi dışında kullanamaz. Zor, kamu görevlilerinin idarî görevleri sırasında kullanabilecekleri bir yetkidir ve adli görevleri başladığı andan itibaren artık zor kullanma "yetkisi"nden bahsetmek mümkün değildir.

Örneğin, "zor kullanmak suretiyle yakalama" yapmanın kesinlikle gerekli olduğu durumda dahi, zor kullanma yetkisine sahip kamu görevlisi, yakalama anından itibaren artık bir adli görev yapmaya başlamıştır ve zor kullanma yetkisi sona ermiştir. Aynı biçimde, bir kimlik kontrolü sırasında kişinin kolluk görevlisine hakaret ettiği iddiasında da artık ortada suçla ilgili bir işlem söz konusu olduğu için kolluğun zor kullanmasını kesinlikle yasal ve meşru değildir. Bu nedenle de orantılılık ve orantısızlık tartışması yapılması da mümkün değildir çünkü eylem artık doğrudan doğruya 94. maddenin çerçevesi içindedir.

Bununla birlikte uygulamada bunun tersine bir eğilim vardır. Adalet Bakanlığı verileri 2009 yılında TCK, m. 94-95 ve m.256 uyarınca açılan toplam 1611 olan soruşturma sayısının %82,75'inin 256. maddeden açıldığını ortaya koymaktadır¹²⁵. Bu suçların soruşturulması ayrı ve ciddi bir sorundur. Konu, 14. soruya verilen yanıtlar içinde ele alınmıştır.

Hükümet her ne kadar 120. paragrafta 2003-2008 yılı istatistiklerini vermiş ise de bu istatistiklerin hangi parametrelere göre verildiği hiçbir biçimde anlaşılmamaktadır. Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) Milletvekillerinden M. Nuri Yaman tarafından

¹²⁵ Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğü'nün TBMM Başkanlığı'na verdiği 02.07.2010 tarihli B.03.0.KGM.0.00.00.05/2010- 610.01-188/1644/3384 sayılı yazı.

sunulan bir soru önergesi üzerine Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğü'nün TBMM Başkanlığı'na verdiği 02.07.2010 tarihli ve tablolar halindeki bilgilendirmesi bu konuda oldukça ayrıntılı veriler sunmaktadır¹²⁶.

Aşağıda her yıl için ayrı ayrı değerlendirme yapılmamış ancak hükümetin 120. paragrafta belirttiği 2007 rakamları, TBMM'ye sunulan tablolarla birlikte değerlendirilmiştir.

Hükümet, 120. paragrafta 2007 yılında işkence fiilleriyle ilgili olarak 850 açık dava olduğunu belirtmektedir. Tablolardan bu davaların sadece işkence fiilleri (TCK, m. 94 ve 95) ile ilgili değil aynı zamanda "zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması"na (TCK, m. 256) ilişkin davalar olduğu da anlaşılmaktadır.

Tabloya göre sadece işkence fiilleri (TCK, m. 94 ve 95) ile ilgili açılan dava sayısı 256'dır. Bunların 184'ü bir önceki yıldan devretmiş; 56'sı yıl içinde açılmış; 16'sı temyiz mahkemesinden dönmüştür.

Ayrıca hükümet, 2007 yılında hakkında ceza verilen kişi sayısını 1357 olarak vermekle birlikte bu sayı gerçeği yansıtmamaktadır. Bu sayı, aslında hakkında açık dava bulunan sanıkların sayısıdır; hakkında mahkûmiyet kararı verilenlerin değil. TBMM'ye sunulan tabloya göre¹²⁷ 1357 kişinin 771'i hakkında beraat (%57), 193'ü hakkında mahkûmiyet (%14) kararı verilmiştir. Ayrıca 393 kişi hakkında, adına "diğer kararlar" denilen (zamanaşımı, vb) kararlar (%29) verilmiştir.

Bunlardan sadece işkence suçu (TCK, m. 94 ve 95) nedeniyle, 131 dosyada ceza alan personel sayısı 68'dir. Cezaların tümü de hapis cezası olmayıp;

- 21'i hapis,
- 18'i para cezası,
- 3'ü hapis ve para cezası,
- 1'i hapis cezasının paraya çevrilmesidir.
- Ayrıca bu cezalardan 15'i de ertelenmiştir.

Hükümet 2009 yılı rakamlarını sunmamıştır ancak bu rakamlar oldukça çarpıcıdır. 2009 yılında ceza mahkemelerinde 67'si işkence (TCK, m. 94, 95) ve 172'si zor kullanma yetkisinin aşılması (TCK, m. 256) suçlarından olmak üzere 239 dosya karara bağlanmıştır. Bu dosyalarda 752 sanık yargılanmıştır. Bunlardan 397'si beraat (%52,8), 54'ü mahkûmiyet (%7,2) ile sonuçlanmıştır. Geriye kalan 301 kişi hakkında, içeriği ne olduğu belli olmayan "diğer kararlar" (%40) verilmiştir.

2009 yılında hakkında işkence suçu (TCK, m. 94) nedeniyle açılan 67 davada mahkûmiyet kararı verilen toplam 11 sanık olmuştur (2009 yılında 95. maddeden

¹²⁶ Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğü'nün TBMM Başkanlığı'na verdiği 02.07.2010 tarihli B.03.0.KGM.0.00.00.05/2010- 610.01-188/1644/3384 sayılı yazı.

¹²⁷ A.g.y.

dava açılmamıştır). Bunlardan *sadece 4'ünün hapis cezası olması ve diğer dördünün de ertelenmiş olması* oldukça çarpıcıdır.

Adalet Bakanlığı istatistiklerinin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere işkence suçunda da ceza miktarı belli bir sürenin altına düştüğünde tüm seçenek yaptırımlar devreye girmektedir. 94, 95 ve 256. maddelerden verilen cezaların düşük olmasının yanı sıra soruşturma ve davaların TCK, 96, 256, 86 vd. maddelerden açılması ile aslında;

- İşkence suçunun insan hakları alanındaki özel ağırlığı ve suçun niteliği değişmekte,
- Soruşturmalar için izin sistemi devreye girmekte (niteleme sorununun en önemli etkilerinden biri işkence soruşturmasının izne tabi olmaması kuralını etkisiz hale getirmesidir. İşkence fiillerini pek çoğu başka bir suç olarak nitelenmesi nedeniyle izin kurumuna tabi hale getirilmekte ve daha soruşturma aşamasından önce idarî engelle karşılaşmaktadır. Pek çok işkence vakasında soruşturma izni verilmediği için fiillerin soruşturulması engellenmiş olmaktadır. Ayrıca bkz. 14. soruya yanıtlar),
- Af mümkün hale gelmekte,
- Zamanaşımı süreleri azalmakta,
- Uzlaşma-erteleme-paraya çevirme mümkün olmakta,
- Disiplin hukukuna yansımaları değişmektedir.

Hükümet her ne kadar *118. paragrafta* işkence fiilleri için ödenen tazminatlarda faillere rücu sistemi getirildiğini belirtmekte ise de bu düzenlemenin *tek bir uygulaması dahi bulunmamaktadır*¹²⁸.

II. Disiplin Hukuku

İç hukukta, *kamu hizmeti görevlilerinin* disiplin yargılamasıyla ilgili temel düzenleme Anayasa'nın 129. maddesinin 2-4. fıkralarında yapılmıştır. Madde, kamu hizmeti görevlilerinin "görev ve sorumlulukları, disiplin kovuşturmalarında güvence başlığını" taşımaktadır.

Anayasa'nın genel düzenlemesi ışığında Devlet Memurları Kanunu'nun "Disiplin" başlıklı 7. Bölümü, tüm devlet memurları ile ilgili disiplin işlerinin genel esaslarını düzenlemektedir.

Disiplin soruşturmaları sonucunda verilecek cezaların hukukî denetimi, idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğunu düzenleyen Anayasa'nın "Yargı Yolu" başlıklı 125. maddesi temel alınarak yapılacaktır.

¹²⁸ Bu konuya 17.,19. Sorulara yanıtlarda ayrıntılı olarak değinilmiştir.

1. Devlet Memurları Kanunu

Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesi, hangi davranışlar karşısında hangi cezaların verileceğini düzenleyen maddedir. Maddede çeşitli davranışlar ve haller sayılarak kategorize edilmiş; her bir kategori için hafiften ağıra gitmek suretiyle beş tip ceza öngörülmüştür:

- A) Uyarma: Memura, görevinde ve davranışlarında daha dikkatli olması gerektiğinin yazı ile bildirilmesidir.
- B) Kınama: Memura, görevinde ve davranışlarında kusurlu olduğunun yazı ile bildirilmesidir.
- C) Aylıktan kesme: Memurun, brüt aylığından 1/30-1/8 arasında kesinti yapılmasıdır.
- D) Kademe ilerlemesinin durdurulması: Fiilin ağırlık derecesine göre memurun, bulunduğu kademede ilerlemesinin 1-3 yıl durdurulmasıdır.
- E) Devlet memurluğundan çıkarma: Bir daha devlet memurluğuna atanmamak üzere memurluktan çıkarmaktır.

Her bir ceza türü için, bu cezanın verilmesini gerektiren fiil ve durumlar son derece ayrıntılı biçimde sayılmış olmasına karşın maddede *işkence ya da diğer kötü muamele biçimleriyle ilgili ne bir tanımlama ve ne de yaptırım öngörülmüş durumdadır*. Konuyla ilgili sayılabilecek tek düzenleme "kademe ilerlemesinin durdurulması" cezasına tabi olabilecek "f) gerçeğe aykırı rapor ve belge düzenlemek" fiilidir.

Devlet Memurları Kanunu'nda bu yönde bir düzenleme bulunmaması ciddi bir eksiklik. Her ne kadar DMK m. 125 içerisinde "*özel kanunların disiplin suçları ve cezalarına ilişkin hükümleri saklıdır*," hükmü yer almakta ise de özel kanunla düzenleme yapılmamış meslek grupları ya da özel kanunda işkence ve diğer kötü muamele biçimlerinin disiplinler açısından yaptırıma bağlanmadığı bir durumda bu fiiller yaptırımsız kalmış olmaktadır.

Nitekim özel düzenlemeler içerisinde "işkence" sadece Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğü'nde bir disiplin suçu sayılmıştır. Diğer silahlı kuvvetler ve kolluk mevzuatında işkenceyi doğrudan disiplin suçu olarak öngören bir düzenleme bulunmamaktadır. Bunun yerine, özellikle öğrenci disiplin yönetmeliklerinde işkence yapmanın disiplin suçu olarak düzenlendiği ironik bir biçimde görülmektedir.

2. Emniyet Teşkilatı Mensupları

Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 82. maddesi uyarınca emniyet mensuplarına verilecek disiplin cezaları şunlardır;

- A) Uyarma: Memura, görevinde daha dikkatli davranması gerektiğini yazıyla bildirmektir.
- B) Kınama: Memura, görevinde ve davranışlarında kusurlu sayıldığını yazıyla bildirmektir.

- C) Aylık kesme: Memurun 15 günlüğe kadar aylığının kesilmesidir.
- Ç) Kısa süreli durdurma: Memurun bulunduğu kademedeki ilerlemesinin 4, 6 ve 10 ay için durdurulmasıdır.
- D) Uzun süreli durdurma: Memurun bulunduğu kademedeki ilerlemesinin 12, 16, 20 veya 24 ay durdurulmasıdır.
- E) Meslekten çıkarma: Memurun, Emniyet örgütü hizmetlerinde bir daha çalıştırılmamak üzere meslekten çıkarılmasıdır.
- F) Devlet memurluğundan çıkarma: Bir daha devlet memurluğuna atanmamak üzere memurluktan çıkarmaktır. Bu ceza 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu hükümlerine göre ve bu kanunda gösterilen yetkili disiplin kurulunca uygulanır.

Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğü, kısa süreli durdurma, uzun süreli durdurma ve meslekten çıkarmaya ilişkin yaptırımları, bunlara neden olan davranışlarla birlikte 6. 7. ve 8. maddelerde düzenlemektedir.

İşkence ve diğer kötü muamele biçimleri çerçevesinde değerlendirilebilecek eylemler:

"Aylık Kesimi"ni düzenleyen 5. madde altında;

7 - İş sahiplerine veya halka karşı onur kırıcı söz söylemek veya davranışta bulunmak;

"Kısa Süreli Durdurma"yı düzenleyen 6. madde altında;

2 - İş sahiplerine ya da herhangi bir nedenle Emniyet binalarına gelen ya da getirilenlere hakaret etmek,

3 - Denetim görevini yerine getirmemek;

"Uzun Süreli Durdurma" cezasını düzenleyen 7. maddede;

1 - İş sahiplerini ya da herhangi bir nedenle Emniyet binalarına gelen ya da getirilenleri dövmek;

"Meslekten çıkarma"yı gerektiren fiillerin sayıldığı 8. maddede;

1 - Görevin yerine getirilmesinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı yapmak, laikliğe aykırı veya bölücü davranışlarda bulunmak ya da emniyet mensupları arasında bu yolda ayırım yapıcı tutum ve davranışlarda bulunmak.

6 - ... ırza geçme, ırza tasaddi, ..., kasden adam öldürme, veya bu suçları işlemeye teşebbüs etmek, emniyeti suiistimal, yalan yere tanıklık, yalan yere yemin, suç tasnii, ...

10 - Suç kanıtlarını yok etmek veya bilerek ve isteyerek yok olmasına neden olmak ya da saklamak, saklanmasına yardımcı olmak yahut değiştirmek,

12 - Kasıtlı olarak gerçek dışı rapor vermek veya tutanak düzenleyip imza etmek veya ettirmek,

27 - İzleme ve gözetleme görevinin gereklerini nedensiz olarak yerine getirmemek,

39 - İş sahiplerine ya da herhangi bir nedenle Emniyet binalarına gelen ya da getirilenlere işkence yapmak,

olarak belirtilmiştir.

İstanbul Valiliği'nin kayıtlarına göre; 2003-2008 yılları arasındaki 5 yıllık zaman diliminde İstanbul'da 2140 emniyet personeli hakkında işkence ve kötü muamele nedeniyle idarî soruşturma başlatılmıştır. Bu sayıya karşın, haklarında disiplin cezası verilen personel sayısı 43, yani toplam sayının sadece %2'sidir¹²⁹.

Bu cezaların Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğü'nün hangi maddelerinden verildiği incelendiğinde 42 cezadan 29'u aylık kesimi cezasını düzenleyen 5/7. madde uyarınca "iş sahiplerine veya halka karşı onur kırıcı söz söylemek veya davranışta bulunmak", 13'ü de uzun süreli durdurma cezasını düzenleyen 7/1. maddede uyarınca "iş sahiplerini ya da herhangi bir nedenle emniyet binalarına gelen ya da getirilenleri dövmek" suçlamalarıyla verilmiştir. Cezalardan hiç birinin "emniyet binalarında işkence yapmak" suçunu düzenleyen m.8/39'dan verilmediği görülmektedir.

3. Jandarma Teşkilatı Mensupları

Jandarmanın, işkence ve diğer kötü muamele fiillerinin disiplin soruşturmasına konu edilmesiyle ilgili herhangi özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte asıl mesele, jandarmanın ve jandarma ile birlikte diğer silahlı kuvvetler mensuplarının hem askerî, idarî, adli olmak üzere farklı fonksiyonlar görmeleri nedeniyle ve hem de mensup oldukları askerî sınıflara göre, haklarındaki ilgili işlemlerin farklı mevzuatlarda düzenlenmiş olmasıdır.

Ancak, bu durum, hangi görevi ve fonksiyonu ifa ederlerken ortaya çıkmış olursa olsun işkence ve diğer kötü muamele fiillerinin işlenmesi, işlenmesine göz yumulması, teşvik edilmesi, denetleme görevinin yerine getirilmemesi gibi nedenlerle ortaya çıkabilecek sorumlulukların disiplin soruşturmasını gerektiren bir fiil olarak düzenlenmediği gerçeğini değiştirmemektedir.

Nitekim Ayla Akat Ata'nın sunduğu yazılı soru önergesi üzerine Adalet Bakanı tarafından verilen yanıtta göre de disiplin işlemleri ile ilgili herhangi bir ayrıntı verilmediği gibi, yanıtta, işkence ve diğer kötü muamele fiillerine ilişkin disiplin yaptırımlarının ceza kovuşturmalarına bağlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır¹³⁰;

"... işkence ve kötü muamele suçlarıyla ilgili Jandarma Genel Komutanlığı görevlileri hakkında ceza soruşturması başlatılması hâlinde ayrıca bir disiplin soruşturması yapılmadığı; ancak, hakkında ceza soruşturması başlatılan personelden, yargılama sonunda haklarında Türk Silahlı Kuvvetlerinden çıkarılmayı gerektirecek şekilde

¹²⁹ İstanbul Valiliği'nin 05.12.2008 tarih ve 8278 sayılı yazı ile verdiği yanıt, TBMM Engiç Çeber raporu, s.79

¹³⁰ Bkz. Adalet Bakanı'nın yukarıda belirtilen yanıtı.

mahkûmiyet kararı verilenlerin Türk Silahlı Kuvvetleriyle ilişkilerinin kesildiği Jandarma Genel Komutanlığının 20/06/2008 tarihli ve GN.PL.P.5000-226510-08/PL ve Koor.D.Gn.P ve Koor.Ş sayılı yazısıyla bildirilmiştir”.

Jandarma Genel Komutanlığı, bu yanıtla birlikte soru önergesinin konularından birini oluşturan, 2006-2008 yıllarında kaç jandarma görevlisi hakkında disiplin işlemi yapıldığına ilişkin herhangi bir bilgi vermemiştir.

65. maddenin d bendi, meslektaşlarına, emrindeki personele, görevi nedeniyle muhatap olduğu kişilere veya iş sahiplerine *kötü muamelede bulunmak* fiilini düzenlemekte ise de bu davranışın “kınama” cezasını gerektiren fiiller arasında sayılmış olması nedeniyle, maddede belirtilen “kötü muamele” kavramında, işkence ya da diğer kötü muamele biçimlerinden birinin kastedilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Aksinin düşünüldüğü durumda ise suçlar ve cezalar arasındaki oranlılığın bulunmadığı tespitini yapmak gerekecektir.

Yasada, mesleğe kabul koşullarını düzenleyen 8. madde aynı zamanda meslekten çıkarma cezasını düzenleyen 96. maddenin de referansını oluşturmaktadır. 8. maddede, Türk Ceza Kanunu’nda suç olarak tanımlanmış bazı fiiller, mesleğe kabul ve çıkarma için koşul olarak belirtilmiş iken *işkence ve diğer kötü muamele biçimleri bu listede bulunmamaktadır*.

Bunun dışında, 96. maddenin dördüncü fıkrası da *meslekten çıkarma cezasını, ceza kovuşturmasının sonucuna bağlayan* bir düzenleme yapmaktadır.

İçişleri Bakanlığı İstatistiklerinin Değerlendirilmesi¹³¹

- 2005-2009 yıllarında haklarında TCK, m. 94, 95 ve 256’dan ceza soruşturması başlatılan kamu görevlisi sayısı 21.732 olmasına karşın, disiplin soruşturması açılanlar 3.329 kişidir. Yani hakkında ceza soruşturması açılanların sadece %15,1’ine disiplin soruşturmasına açılmıştır.
- İşkence (TCK, m. 94) ve ağırlaştırılmış işkence (TCK, m. 95) suçları nedeniyle;
 - 2009 yılında hakkında işkence suçlaması ile 24 personel hakkında disiplin soruşturması açılmış ise de *hiç kimseye ceza verilmemiştir*. 1 personel hakkında soruşturma devam etmektedir. 2008 yılında da durum farklı değildir; *54 soruşturma ve 54 “ceza verilmesine gerek olmadığı” kararı*.
 - 2007-2005 yılında da ceza alan personel olmamıştır üstelik 3 personel hakkındaki disiplin soruşturması zamanaşımı nedeniyle düşmüştür.
- Zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması (TCK, m. 256) suçları nedeniyle;
 - 2010 yılının ilk 5 ayında hakkında disiplin soruşturması açılan personel sayısı 12’dir ve bunlardan 8’inde ceza verilmesine gerek görülmemiştir. Üç soruşturma devam etmekte olup, 1’inde ise kınama cezası uygulanmıştır.

¹³¹ İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü’nün TIH’e gönderdiği 02.06.2010 tarihli B.05.1.EGM.0.71..803 (91250)-101355 sayılı bilgilendirme yazısı.

- 2009 yılında toplam 534 disiplin soruşturması açılmıştır ve 22'si halen devam etmektedir. Soruşturması sonuçlanan dosyaların %95'i olan 496'inde ceza verilmesine gerek görülmemiştir. Soruşturma dosyalarından 1'i zamanaşımına uğramıştır. 2009 yılı içinde *disiplin cezasına çarptırılan personel sayısı sadece 16'dır, yani %3.*
- 2008-2005 yılları arasındaki sayılar ve oranlar da aşağı yukarı aynıdır. Tek farklılık 2005'te 12, 2006'da 2 ve 2007'de 6 dosyanın zamanaşımına uğramış olmasıdır.
- 2005-2009 yıllarında, TCK, m. 95/4 uyarınca 25 şüpheli ölüm vakasında 60 güvenlik görevlisine ceza soruşturması açılmış olmasına rağmen aynı dönemde disiplin soruşturması nedeniyle *"meslekten çıkarma" cezası sadece 1 kişiye uygulanmıştır*¹³².
- *Verilen cezalar işkence ve diğer kötü muamele fiilleri ile zor kullanma yetkisinin aşılması fiilleriyle son derece ilgisizdir*¹³³.
- Örneğin, 2007 yılında, zor kullanma yetkisinin aşılması fiili çerçevesinde 1 kişiye uyarı cezası verilmiştir. Ancak uyarı cezası için iki koşul vardır: 1 - Silahını, araç ve gerecini, giysi ve kuşamını pis tutmak, çalıştığı yerin temizliğine özen göstermemek; 2 - Zorunlu bir neden olmaksızın günlük sakal tıraşı olmamak. Bu durumda, zor kullanma yetkisini aşan kamu görevlisinin, bu fiili sırasında kişisel temizliğini ya da çalıştığı birimi temiz tutmadığı için ceza almış olması gibi son derece komik bir durum ortaya çıkmaktadır.
- Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğü'nde yer alan ve işkence (ve diğer kötü muamele biçimlerine) ilişkin disiplin cezalarının "emniyet binalarına gelen ya da getirilen" kişilere yönelik fiiller için düzenlenme yapmakta ve *emniyet binaları dışında gerçekleştirilen fiiller için işkence nitelemesi yapılmamaktadır.*
- Memurların disiplin soruşturmaları bağımsız birimler tarafından yürütülmemesi nedeniyle soruşturmalar yavaş işlemekte ve soruşturmaların bazıları bu nedenle *zamanaşımına uğramaktadır.* 2005-2009 yıllarında açılan işkence ve zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılmasına ilişkin disiplin soruşturmalarında, 24 kişi hakkındaki işlemler zamanaşımı nedeniyle düşmüştür.

¹³² Bir soru önergesi üzerine İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün TBMM Başkanlığı'na verdiği 01.06.2010 tarihli B.05.1.EGM.0.12..05.05-17782-3798-100462 sayılı yazıda; TCK, m. 81 (kasden öldürme), m. 82 (kasden öldürmenin ağırlaştırılmış hali), m. 94 (işkence), m. 95 (işkencenin ağırlaştırılmış hali), m. 256 (zor kullanma yetkisinin aşılması) uyarınca; 2006- 2007 yıllarında 17 personel hakkında kısa ve uzun süreli durdurma, 3 aylık kesme, 15 meslekten çıkarma cezası; 2008-2009 yıllarında 23 personel hakkında kısa ve uzun süreli durdurma, 1 günlük aylık kesme, 9 meslekten çıkarma cezası uygulandığı belirtilmekte ise de bu rakamlar, TİHV'e verilen yanıtlarla karşılaştırıldığında 1'i dışında meslekten çıkarma cezalarının işkence ile ilgili olmadığı, kasden öldürme suçları için verilmiş olduğu görülmektedir.

¹³³ Adalet Bakan'ının, TBMM'ye sunduğu 30/07/2008 tarih ve 1846/1068 sayılı yanıtı.

• Hakkında disiplin ceza verilen personel sayısının son derece düşük olmasının yanı sıra *2006 yılının ilk 6 ayından önceki disiplin cezaları* 22 Haziran 2006 tarihli 5525 sayılı Devlet Memurları ile Diğer Kamu Görevlilerinin Bazı Disiplin Cezalarının Affı Hakkında Kanun ile *affa uğramış durumdadır*¹³⁴.

• İşkence suçunu düzenleyen 94/5. madde uyarınca, işkence suçunun işlenmesinde, denetim görevini yerine getirmeyenler, nezarethane sorumluları ve/veya amirler hakkında disiplin işlemi yapıldığına ilişkin veriye rastlanmamıştır.

Okkalkı/Türkiye davasında, 18 yaşından küçük mağdura işkence yaptıkları için 2 polis memuru iç hukukta 243. madde uyarınca cezaya çarptırılmış ve ayrıca 3 ay kamu hizmetlerinden yasaklama kararı verilmiştir. Bununla birlikte, AİHM, her ne kadar hükümetin, kamu görevinden yasaklama kararı nedeniyle polis memurlarının görevden uzaklaştırılmalarına ilişkin kararın uygulandığını belirtse de bunun gerçekleştiğine dair herhangi bir belge sunmadığını tespit etmiştir. Bu cezanın uygulandığını ve görevden uzaklaştırıldıklarının kabul edildiği durumda bile, bu, haklarında herhangi bir disiplin soruşturması yapılmamış ya da disiplin cezası almamış olmaları gerçeğini değiştirmemektedir. Üstelik başvurucunun, ilgili polis memurlarının terfi ettirildiklerini belirtmesine karşın hükümet bu konuda bir açıklama getirmemiştir¹³⁵.

Gerek işkenceye ilişkin disiplin suçlarındaki zamaşaşımı, gerek *emniyet binaları dışındaki fiillerin "işkence" kapsamında sayılmaması*, gerek *verilen cezaların sicil affı gibi düzenlemelerle ortadan kaldırılması işkence yasağının mutlak karakterine açıkça aykırıdır*.

Açılan disiplin soruşturmalarının ceza soruşturmalarına oranı, verilen disiplin cezalarının hafifliği, yetkililerin işkence ve zor kullanma yetkisinin aşılması konusunda suç işleyen memurları koruyucu açıklamaları, işkence suçlarında cezasızlık atmosferinin halen devam etmekte olduğunu göstermektedir.

Öneriler:

- Hükümet, işkence suçunun insan hakları alanındaki özel ağırlığını güvence altına almalıdır. Hem ceza ve hem de disiplin soruşturma ve kovuşturmalarında;
 - İzin sistemi koşulsuz olarak kalkmalı,
 - İşkence suçlarının affa uğramasını engelleyen,
 - Zamaşaşımını ortadan kaldıran düzenlemeler yapılmalı,
 - İşkence ile ilgili cezaların uzlaşma-erteleme-paraya çevrilmesiyle etkisiz hale gelmesini sağlayan düzenlemeler ise yürürlükte kaldırılmalıdır.

¹³⁴ Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğü'nün TBMM Başkanlığı'na verdiği 19.01.2009 tarihli B.03.0.KGM.0.00.00.03/136/198 sayılı yazı.

¹³⁵ Okkalkı/Türkiye, para. 39, 70.

- İşkence suçunun TCK, m. 94 ve 95. maddelerde düzenlendiği, TCK, m. 256'da belirtilen suçun ise "oranlılık" bulunmadığı durumda işkence suçunun oluşturacağına dair, Adalet Bakanlığı tarafından savcılar ve hâkimlere yönelik çalışma yapılmalıdır.
- Hükümet tarafından;
 - TCK, m. 94 uygulamasında, fiilin sistematik olmasının aranmadığı,
 - TCK, m. 96'da belirtilen eziyet suçunun kamu görevlileri ile ilgisinin bulunmadığı,
 - İşkence suçunun tanımında bir ağırlık eşiği bulunmadığı,
 açıkça deklare edilmelidir.
- Hükümetin Komiteye sunmuş olduğu istatistikler, TBMM'ye sunulanlar, diğer raporlara yansıyanlar, TİHV'e verilenler arasında içinden çıkılması zor karışıklıklar bulunmaktadır. Yerel birimlerde ve merkezî olarak tutulan verilerin tümü merkezî bir denetime tabi tutulmalı ve hepsi tüm kamuoyunun bilgisine sunulmalıdır.
- İşkence, Devlet Memurları Kanunu ve diğer özel kanunlara, nerede yapılırsa yapılsın bir disiplin suçu olarak konulmalıdır. Yaptırım olarak "meslekten men" öngörülmelidir.
- Hakkında işkence ve diğer kötü muamele fiillerinden (hükümetin belirttiği TCK, m. 256, 96 ve 86 da dâhil olmak üzere) hakkında ceza soruşturmaları açılan kamu görevlilerinin tümüne disiplin soruşturması da açılmalıdır. Özel yasalarda bu doğrultuda düzenleme yapılmalıdır.
- Disiplin soruşturmalarında, soruşturulan file uygun ceza verilmesi sağlanmalıdır.
- Disiplin soruşturma ve yargılamalarında mağdurlar, etkin soruşturma ve adil yargılamaya ilişkin her türlü güvenceye sahip olmalıdır.

10. İşkence yaptığı iddia edilen failin, taraf devletin yargı yetki alanında bulunduğu durumlarda, kendi yargı yetkisini, Sözleşmenin hükümleriyle uyumlu olarak, ya suçlunun ülkesine geri iade edilmesi ya da onu kendi ülkesinde yargılama şeklinde, işkence fiilleri üzerinde kurması için alınan önlemler hakkında lütfen bilgi verin.

Hükümet yanıtlarının 122. paragrafında belirtildiği üzere, TCK, m. 13/1-c uyarınca; işkence suçunun vatandaş veya yabancı tarafından, yabancı ülkede işlenmesi halinde Türk kanunları uygulanır ve Türkiye'de yargılanır.

Bununla birlikte bu durumda savcılarının resen ya da bir suç duyurusu üzerine doğrudan bir soruşturma başlatması mümkün değildir. TCK, m. 13/3 uyarınca bu soruşturmalar ancak *Adalet Bakanının talebi üzerine* yapılabilir.

Nitekim 25 Nisan 2006 tarihinde, NATO zirvesi için Türkiye'ye gelen dönemin ABD Dışişleri Bakanı Condolizza Rice hakkında, Çağdaş Hukukçular Derneği İzmir Şubesi

tarafından işkence ve insanlığa karşı suçlar nedeniyle soruşturma başlatılması ve gözaltına alınarak tutuklanması talebi ile yapılan suç duyurusu, TCK, m. 13/3 uyarınca reddedilmiştir¹³⁶.

Savcılık tarafından verilen kararda, “şikâyete konu olan olay ve suçlarla ilgili Adalet Bakanlığı talebi bulunmadığından, soruşturma şartının gerçekleşmediği, soruşturma açılıp yürütülmesi ve tedbir niteliğinde kararlar alınmasının mümkün bulunmadığı, soruşturmaya bu nedenle gerek olmadığı...” belirtilmiştir.

TCK, m. 13/3, bu haliyle savcılarının soruşturma yapma yetkisini düzenleyen CMK, m. 160'a ve Sözleşme'nin 5. ve 6. maddelerine aykırı durumdadır.

Hükümet 123. paragrafta, işkence suçlarında “iade” yasağını düzenleyen TCK'nın 18. maddesini sunmaktadır. İşkence suçunun iade yasağı kapsamına girdiği her ne kadar hukuksal bir düzenleme halinde ise de uygulama oldukça sorunludur.

Avrupa'ya mülteci olarak geçmek isteyen yabancılar Türkiye'de yakalandıkları durumda, menşe ülkede yaşam hakkı ya da işkence riski altında olsalar bile geri gönderilme riskiyle karşı karşıyadır. Böylesi bir tehlike altında olduğunu ileri sürenlerin önce İçişleri Bakanlığı'ndan talepte bulunması, talep reddedildiğinde ise İdare Mahkemesi'ne “ihtiyatî tedbir” talepli davalar açılması gerekmektedir. Ancak dava prosedürünün uzun sürmesi nedeniyle kişiler sık sık AİHM'e “ihtiyatî tedbir” başvuruları yaparak iadenin önüne geçmeye çalışmaktadır. Buna karşın ihtiyatî tedbir kararı verilen durumlarda dahi kişilerin geri gönderildikleri vakalar bulunmaktadır¹³⁷.

Öneriler:

- Savcılarının tarafsız ve bağımsızlığına sınırlama getiren TCK, m. 13/3 kaldırılmalıdır.
- Evrensel yargı yetkisi mutlak biçimde kabul edilmelidir.
- İade yasağına konu olan suçlarla ilgili olarak, iadeden sorumlu olan birimler bir mahkeme kararı beklemeksizin kişinin yaşamsal riski ya da işkence görme riski konusunda gerçekçi bir araştırma yapmalıdır.
- Gerek idare mahkemelerince ve gerekse AİHM tarafından verilmiş ihtiyatî tedbir kararlarına uyulmalıdır.

¹³⁶ Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 2006/1818 Soruşturma ve 2006/1044 Karar sayılı takipsizlik kararı.

¹³⁷ M.B. ve diğerleri/Türkiye Davası, 15 Haziran 2010, no. 36009/08; Alipour ve Hosseinzadgan/Türkiye Davası, 13 Temmuz 2010, no. 6909/08, 12792/08 ve 28960/08; Ranjbar ve diğerleri/Türkiye Davası, 13 Nisan 2010, no. 37040/07; Keshmiri/Türkiye Davası, 13 Nisan 2010, no. 36370/08; Tehrani ve diğerleri/Türkiye Davası 13 Nisan 2010, no. 32940/08, 41626/08, 43616/08.

11. İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı'na (1998-2007) işkencenin önlenmesinin¹³⁸ dahil edilmesi için netür önlemler alındı? Bunun uygulamadaki sonuçları nelerdir? Mevzuattaki yeni gelişmeler tüm yetkililere ve geniş anlamıyla kamuoyuna nasıl yaygınlaştırıldı? Kolluk güçleri ve askerî personel dahil devlet memurları için eğitimler hakkında lütfen bilgi verin. Askerî sorgu kuralları ve talimatları mutlak işkence yasağını içermekte midir?

İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı (1998-2007) kapsamında, özellikle 1998-2003 döneminde işkenceyi ve kötü muameleyi önlemeyle ilgili olarak yer alan İçişleri ve Adalet Bakanlığı'na bağlı personelle ilişkin pek çok eğitim programı uygulanmıştır. Ne var ki, eğitim komitesi başkanının görev süresinin uzatılmamasından sonra, özellikle bu kapsamında ki faaliyetlerde bir işlevsizliğe tanık olunmuştur.

a) İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi, eğitim komitesi başkanının görev süresinin uzatılmamasından sonra işlevsiz kaldı çünkü onu aktif olarak çalıştıran olmamıştır. İnsan hakları eğitiminin sürekli gündemde tutulması, kesintisiz ve -göstermelik değil- amacına ulaştırabilecek şekilde yapılması gerekir.

2005'ten sonra insan hakları eğitimi gündemde tutulmayınca, nispî olarak azalmış olan işkence ve kötü muamele uygulamalarında bir yükselme göstermiştir. Bu yükselmeye, tek değilse de önemli bir faktör, eğitim işlerinin "sıkı" tutulmamasıdır.

b) "Ciddi eğitimin" -kamu görevlilerinin kişi olarak kendileriyle hesaplaşmalarını sağlayan eğitimin- çok az yapılması ve yapılan eğitimin sadece hukuk öğretmek peşinde olması.

Öneri:

- Ulusal İnsan Hakları Kurumunun *amacına uygun* kurulması ve onun çerçevesi içinde, başta kamu görevlileri için insan hakları eğitimi Türkiye düzeyinde planlayacak, bilgiyle ve dürüstlikle kesintisiz bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak ve yapılanı izleyecek (*monitoring*) bir eğitim komisyonunun oluşturulmalıdır.

12. Sözleşmede yer alan yükümlülükler açısından tıbbî personelin eğitiminin özellikle işkence ve kötü-muamelenin işaretlerinin tespit edilmesi ve İstanbul Protokolü'ne uygun olarak adli tıp raporlarının hazırlanması konularında yoğunlaştırılması tavsiyesine istinaden, hangi somut önlemler alındığı ve bunların sonuçlarını belirtiniz.

Hükümet, 124. paragrafta adli tıp hizmetlerinin büyük çoğunluğunun personel eksikliği nedeniyle Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık kuruluşlarında "adli tıp uzmanı olmayan hekimler" tarafından yürütüldüğünü bildirmektedir. Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık kuruluşlarında 90 Devlet ve 17 Eğitim Araştırma Hastanesi'nde adli tıp uzmanı sayısının toplam 21 olarak bildirildiği, bu uzmanların ise yalnız 9'unun

¹³⁸ Para. 7 (j) of CAT/C/CR/30/5.

adli tıp uygulamalarını etkin biçimde yürüttükleri ve kalan 12 uzmanın başhekim veya başhekim yardımcısı gibi idarî görevlerde istihdam edildikleri bilinmektedir. Bu rakamlara bakıldığında hükümet tarafından bildirilen personel eksikliği ciddi bir sorun olarak görünmekle birlikte; bu durum personel eksikliğinden çok Adli Tıp Kurumu'nun yapılanmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü;

Türkiye'de adli tıp hizmetlerinin büyük çoğunluğu Adalet Bakanlığı'na bağlı Adli Tıp Kurumu (ATK) tarafından yürütülmektedir. Bu durum adli tıp uzmanlarının Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık kuruluşlarında yok denecek kadar az istihdam edilmesi ile sonuçlanmıştır.

Hükümet yine 124. paragrafta; adli tıp hizmetleri yürüten adli tıp uzmanı olmayan hekimlerin eğitime gereksinimleri olduğunu söylemiştir. Adli tıp uzmanı olmayan hekimlerin eğitim gereksinimi olduğu bir gerçektir. Adli raporların incelemesinde 1641 adli rapordan hiçbirinde standartlara uygun bir muayene ve belgeleme yapılmadığı saptanmış, eğitimin gerekliliği de ortaya konmuştur.

Bununla birlikte bu raporlar arasında Adli Tıp Kurumu Şube Müdürlükleri, Grup Başkanlıkları ve İhtisas Kurulu raporları da bulunmaktadır ve bu raporlarda standartlara uygun değildir. Dolayısıyla adli tıp uzmanlarının da standardizasyon çerçevesinde eğitim gereksinimi olduğu açıktır.

Ancak, adli tıp hizmetlerinin yapılanması ve idarî düzenlemeler anlamında tespit ve önerilerde bulunulmamış, mevcut durum sadece hekimlerin eğitim eksikliğine bağlanmıştır. Oysaki Türkiye'de adli tıp hizmetlerini yürüten hekimlerin eğitiminin yanı sıra bu hizmetlerin yürütüldüğü birimler olan hem Adalet Bakanlığına bağlı ATK'da hem de Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık kuruluşlarında idarî ve yasal birtakım düzenlemeler gerekmektedir.

Adli tıp hizmetlerinde bilirkişilik hizmeti veren ATK'nın yapısı ve işleyişi ise tüm dünyadan farklılık göstermektedir; ATK iş hacmi bakımından dünyada benzeri bulunmayacak büyüklükte bir bilirkişilik kurumudur. CMK'ya göre yargı makamları, ATK dışında üniversiteler, sağlık kurumları ve kişilere de bilirkişi olarak başvurabilirse de ne yazık ki Türkiye'deki uygulamada ATK başlıca resmî bilirkişilik kurumu durumundadır. Mahkemeler ve Yargıtay'ın birçok kararında ATK'u üst bilirkişilik kurumu olarak kabul edilmektedir. Bu da her yıl 120 binin üzerinde dosya hazırlanması veya adli muayene yapılması gibi devasa büyüklükte iş hacmi doğurmaktadır.

Adli Tıp Kurumu, 14.04.1982 tarih ve 2659 sayılı Kanun'la ilgili, 19.02.2003 tarih, 4810 Sayılı Kanun'la değişikliklerle Adalet Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur. Kurumun İstanbul'da 17 şubesi, toplam 15 ilde grup başkanlığı, 42 ilde şube müdürlüğü bulunmaktadır. ATK Kanunu'nda yapılması gereken değişiklikler (2003 tarihli) görüşülürken, ATK'nın; akademik, özerk bir yapılanma modeli kazanması gerektiği tartışılmış, ancak değişikliklerle idarî ve bilimsel bir kazanım olmamıştır. Dünyada adli tıp alanındaki eğitim ve bilirkişilik görevleri, adalet ve iç işleri bakanlıkları dışında, esas olarak üniversiteler bünyesinde yürütülmektedir. Bugün ATK'nın şube

müdürlüğü olan 35 ilde (*Adana, Afyon, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, Isparta, Mersin, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Ordu, Rize, Samsun, Sivas, Trabzon, Şanlıurfa, Van, Zonguldak, Kırıkkale, Düzce*) aynı zamanda üniversite adli tıp anabilim dalı da bulunmaktadır ve bu illerde şube müdürlüklerinin kurulmasıyla üniversiteler atıl duruma itilmiştir.

Adli tıp hizmetleri, meslekî ve çalışma mekânı açısından tüm dünyada sağlık kurumları içinde yer almakta iken; Türkiye’de ise ATK’nın yapılması nedeniyle esas olarak herhangi bir sağlık ortamında değil ve fakat adliyelere bağlı ve adliyeler içinde bir çalışma sistemi olarak yürütülmektedir. Bu durum, meslekî ve etik açıdan son derece önemli sorunlara yol açmaktadır.

Hükümet raporunun 125. paragrafında; “İstanbul Protokolü Eğitimi Programı; adli tıp uzmanı olmayan hekimler, hâkimler ve savcıların bilgi düzeyini yükseltme” projesi ile hekimlerin, hâkimlerin ve savcıların İstanbul Protokolü eğitimleriyle birlikte işkence iddiası olan olguların tam bir tıbbî değerlendirmesini ve aynı zamanda hâkimlerin ve savcılarının da soruşturma becerilerinin geliştirilmesinin hedeflendiğini bildirmiştir. Ancak projenin hedefleri sadece İP eğitimi ile sınırlı değildir.

Kasım 2007-Aralık 2009 tarihlerinde yürütülen ATK’nun AB destekli projesinin yararlanıcıları Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, ATK ve yürütücüleri TTB ve IRCT konsorsiyumudur. Proje TİHV’in eğitimci ekibi ve eğitim materyallerince desteklenmiştir.

Proje tanımından farklı olarak Adalet Bakanlığının; uzun yıllardır TİHV bünyesinde çalışan insan hakları alanında ciddi deneyim sahibi ve İP eğitici olan avukatların; hâkimlerin ve savcılarının eğitiminde usta eğitici olmasına itirazları olmuş, bu nedenle proje faaliyetleri Ekim 2008 ile Ocak 2009 arasında askıya alınmıştır. Hâkimlere ve savcılara verilecek eğitimler ile hekimlere verilecek eğitimlerin ayrılması önerisi ile bu sorun aşılmış; hâkimlere ve savcılara dönük eğitimlerin tamamı Adalet Bakanlığı tarafından planlanmış ve yürütülmüştür. Konsorsiyumun buradaki rolü organizasyonu ve idarî asistanlık sağlamakla sınırlı olmuştur.

Proje dâhilinde 163 hekim İP eğitici olarak eğitilmiş ve Türkiye genelinde 3453 hekim İP eğitimleri almıştır. 69 hâkim ve savcı İP eğitici eğitimleri almış ve Türkiye genelinde 1100 hâkim ve savcı İP eğitimi almıştır.

Öngörülen faaliyetleri (projenin temel hedeflerinde bildirilen) gerçekleştirmek için projenin tüm paydaşlarının ve Emniyet Genel Müdürlüğü temsilcisinin olduğu Ortak Çalışma Grubu (OÇG) kurulmuştur. OÇG proje tanımında öngörüldüğü gibi mevcut durumu değerlendirmiş, mevcut durumun İP’e uygun hale getirilmesi için uygulama ve mevzuata yönelik öneriler ile İP’e ilişkin eğitim müfredatı önerileri geliştirmiştir. Ancak mevcut durum tespiti ve geliştirilen öneriler sadece tıbbî süreçler için mümkün olabilmıştır. Çünkü Adalet Bakanlığı Türkiye’de hukuksal sürecin resmedilmesinde soruşturma-kovuşturma süreçlerindeki işleyişin tespiti ve İP’e uygun öneriler geliştirilmesi için mahkeme dosyalarının erişimine izin vermemiştir.

OÇG'nun mevcut durumun tespiti için yaptığı çalışmalar;

- Uygulanmakta olan prosedürleri ve geçerli mevzuatı gözden geçirmek,
- Türkiye genelinden gözaltı giriş ve çıkış adli rapor örneklerinin değerlendirildiği bilimsel bir araştırma,
- Eğitimlerde hekimler tarafından dile getirilen idarî, yasal, etik ve bilimsel alanda yaşanan sorunların derlendiği "sıkça sorulan sorular",
- Sağlık Bakanlığı (SB) tarafından geliştirilen genel adli muayene rapor formlarının sağlık birimlerinde kullanılmama nedenlerinin tespiti ve yeni formların geliştirilmesine yönelik anket ve grup çalışmaları.

Hükümet 126. paragrafta İP'e uyumlu adli rapor hazırlanması için saptanan işkence kötü muamele bulgularına göre yasal önlemlerin düzenlendiğini, 127. paragrafta ise adli tıp hizmetlerinin uygulanması için, 2005 yılında TCK'nın ve CMK'nın yeniden düzenlenmesi ile ilgili yönetmeliklerin de düzenlendiğini söylemiştir. Her ne kadar Türkiye'de işkencenin önlenmesine dönük olarak son yıllarda mevzuat ve uygulamaya dair olumlu adımlar atılmış olsa da yukarıda bahsedilen İP eğitimleri projesi kapsamında tespit edilen uygulamadaki mevcut durum bir takım yeni düzenlemelerin gereğini ortaya koymuştur. Örneğin eğitimler boyunca SB tarafından geliştirilen genel adli muayene formlarından hekimlerin büyük çoğunluğunun haberdar olmadığı; sağlık birimlerinin büyük çoğunluğunda bu formların kullanılmadığı tespit edilmiş ve formların kullanılmama nedenlerinin tespiti bu nedenlerle gerekli olmuştur.

Bu çalışmalar sonucunda Türkiye'deki mevcut durumun İP'de öngörülen prosedür ve ilkelere uygun hale getirilmesi için öneriler geliştirilmiştir;

- İşkence ve kötü muamele olgularının İstanbul Protokolü ilkelerine uygun şekilde değerlendirilebilmesi için yeni prosedür ve uygulama ilkeleri,
- Mevcut mevzuatta gerekli değişiklikler için öneriler,
- İlerideki eğitimlere rehber olması için geliştirilmiş bir eğitim stratejisi,
- Tıp ve hukuk fakülteleri ile polis akademisi lisans ve lisansüstü eğitimleri için geliştirilmiş müfredat önerileri,
- Daha işlevsel ve İP'ye uygun genel adli muayene rapor formları ve kullanım kılavuzu geliştirilmiş, OÇG'nun tüm bileşenleriyle bu öneriler kabul görmüştür.

Ancak proje kapsamında öngörülen faaliyetlerden adli raporların izlenmesine ilişkin bir mekanizma kurulması konusunda ise gereken mesafe alınamamıştır. Burada temel ilkeleri üzerinde anlaşılma ile beraber mekanizmanın muhtemel yasal altyapısı konusunda proje tarafları bir mutabakata varamamış ama mekanizmanın işlevi ve temel çalışma ilkeleri üzerinde mutabakat sağlanmıştır.

Projenin yürütülmesinde ortaya çıkan sonuçlar ve yine bu sırada ortaya çıkan paydaşlar arası işbirliği atmosferi İP'in yaygınlık ve bilinirliğinin artırılmasına

dönük tüm faaliyetlerin işkenceyle mücadelede özel bir önemi ve katkısı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Tamamlanan bu proje benzeri çalışma ve faaliyetlerin sürdürülmesinin işkenceyle mücadelede tartışmasız önemi olduğunu ortaya koymuştur.

Öneriler:

- Adli Tıp Kurumu, bağımsız, bilimsel ve özerk bir şekilde yeniden yapılandırılmalı, Adalet Bakanlığı'na bağlı bu yapının görev ve sorumlulukları sınırlandırılmalı, belirli rutin hizmetler dışında kalan, eğitim ve bilirkişilik görevleri tüm dünyada olduğu gibi üniversitelere bırakılmalıdır.
- Tıp Fakültelerinin Adli Tıp Anabilim Dalları uygulamanın doğrudan içinde yer almalıdır.
- Hızla mevcut Adli Tıp Şube Müdürleri adliyelerden çıkartılarak, Sağlık Bakanlığı içine entegre edilmelidir.
- Adli raporların düzenlenmesi ile ilgili olarak sağlık kuruluşlarında profesyonel yaklaşımla hizmet sunacak birimler oluşturulmalıdır.
- Sağlık Bakanlığı'na bağlı yataklı tedavi kuruluşlarında adli tıp uzmanları istihdam edilmeli; adli birimlerde görevlendirilecek birinci basamak hekimleri görevlendirilmeden önce adli hekimlik uygulamaları konusunda hizmet içi eğitimden geçirilmeli ve sürekli eğitim programları oluşturulmalıdır.
- Tıp fakültesi eğitim müfredatında adli tıp eğitimi yeniden yapılandırılmalıdır.
- Adli tıp uzmanlarının tümünün İstanbul Protokolü eğitimi alması sağlanmalı ve adli tıp uzmanları için sürekli tıp eğitimi programları oluşturulmalıdır.
- İP eğitimleri çerçevesinde OÇG'nun tüm bileşenleriyle birlikte kabul edilen önerilerin hayata geçirilmesi için ilgili tüm birimlerin işbirliğinin devam ettirilmesi gerekmektedir.
- Adli raporlamaya ilgili eğitimler sonunda geliştirilen ve OÇG'nun tüm bileşenleri tarafından kabul görmeyen "izleme mekanizması"nın hızla geliştirilmesi için çalışmalar başlatılmalıdır.

13) Lütfen kolluk görevlileri tarafından işlenen kötü-muamele ve işkenceyle ilgili şikâyetlerin yanı sıra ilgili soruşturma, kovuşturma ve cezaî ve disiplin cezaları konusunda, suç, bölge, etnik köken ve cinsiyete göre ayrıştırılmış ayrıntılı istatistiksel bilgi veriniz¹³⁹. Yabancıların sınırdışı edilmesi sırasında meydana gelen vakalar da dahil, işkence veya kötü-muamele soruşturması sırasında görevden alınan işkenceyle suçlanan memurlar hakkında lütfen bilgi veriniz.

Bariş ve Demokrasi Partisi (BDP) milletvekili M. Nuri Yaman, 29 Nisan 2010 tarihinde başbakan tarafından yanıtlanması için verdiği soru önergesinde 2002-2009 yılları

¹³⁹ Para. 7 (l) of CAT/C/CR/30/5.

arasında işkence iddiaları üzerine haklarında hukuki işlem başlatılan ve (varsa) memurluktan çıkarılan kamu görevlisi sayısını sordu.

2 Temmuz 2010 tarihinde Başbakan adına Adalet Bakanlığı'nın verdiği yanıtı göre:

Yıl	Soruşturma	Şüpheli	Mağdur	Açılmayan Dava	Hukuk Davası	Ceza Davası	Mahkûmiyet	Beraat	Görevden alma
2003	3499	8026	5008	1153 ¹⁴⁰	965 ¹⁴¹	877 ¹⁴²	862	1375	213
2004	3252	7054	5081	1230 (2638)	789 (1824)	931	462	1631	147
2005	2498	6219	4477	1005 (3134)	423 (1052)	1022	459	1870	133
2006	2761	6018	3962	1216 (3174)	236 (531)	658	427	961	112
2007	2948	6735	4719	1438 (3223)	378 (892)	426	193	771	31
2008	2569	6194	4331	1234 (2999)	317 (795)	276	129	543	53
2009	2308	5416	3673	904 (2291)	372 (988)	239	54	397	20
Total	19835	45662	31251	8180 (20033)	3480 (8415)	4429	2586	7548	709

14. Komite tarafından daha önce yapılan tavsiyelere istinaden¹⁴³, birçok işkence ve kötü-muamele vakalarında acil, tarafsız ve tam soruşturma yapılması için ve bu bağlamda etkili ve şeffaf bir şikâyet sisteminin güvence altına alınması için alınan tedbirler hakkında lütfen bilgi verin.

Hükümet yanıtlarının 117. ve 131.-134. paragraflarında savcının ceza soruşturmasındaki rolünün arttırıldığından bahsedilmektedir. Aslında iç hukukta,

¹⁴⁰ 1153 davada 2574 şüpheli. Şüpheliler bundan sonra parantez içinde verilecektir.

¹⁴¹ 965 davada 2333 davalı. Şüpheliler bundan sonra parantez içinde verilecektir.

¹⁴² Önceki yıllardan devreden davalarla birlikte.

¹⁴³ Para. 7 (b) of CAT/C/CR/30/5 .

işkence ve kötü muamele suçlarının etkili biçimde soruşturulmasının önünde soruşturma makamlarına tanınan yetkinin sınırı konusunda herhangi bir engel bulunmamaktadır. Yıllardır devam eden “cezasızlık” halinin en önemli nedeninin, soruşturma aşamasında ortaya çıktığı düşünüldüğünde bunun nedenlerini mevzuatta değil, uygulayıcıların tutum ve kararlarında aramak gerekmektedir.

Resen ve Derhal Soruşturmaya İlişkin Sorunlu Alanlar: 130. Paragraf

CMK, m. 160/1’de belirtilen resen soruşturma ve “işin gerçeğini araştırma görevi”, mağdurun beyanına bağlı olmaksızın, özellikle savcının bir suç soruşturması sırasında, bu suç nedeniyle işkence görmüş şüpheli konumundaki kişilerle karşılaştığı anda ortaya çıkar.

Soruşturmaya derhal başlama kuralı, işkence suçları yönünden özel bir önem taşımaktadır. Suçtan haberdar olduğunda, işkence halen devam ediyor olabilir. Bu durumda soruşturmanın başlaması, işkencenin sona ermesini, mağdurun güvenliğinin ve tedavisinin sağlanmasını temin edecektir. Bu önleyici işlevin yanı sıra, işkence ve kötü muamele suçunun şüphelisi durumunda olan kamu görevlileri aynı zamanda bu suçun delillerini karartma olanağına da sahip oldukları için delillerin derhal toplanmasının önemi çok büyüktür.

Uygulamada, resen ve derhal soruşturma ilkesinin ihlal edildiği somut durumlar şu şekilde ortaya çıkabilmektedir.

- Bir suç soruşturmasında şüpheli konumda olan kişiler kollukta alınan ifadelerinde, yakalama anında ya da sonrasında işkence gördüklerini ya da kendilerine gereksiz veya orantısız güç kullanıldığını beyan etmiş ve bunun tutanağa geçirilmesini sağlamış olabilirler. Ancak önüne gelen evrakta yazılı olmasına rağmen, savcıların bu beyanları görmezden gelerek, yalnızca şüpheliye atılı suç üzerinden bilgi ve delil toplamaya devam etmeleri sıkça rastlanan bir tutumdur.
- Kişi, kollukta alınan ifadesinde belirttiği işkence iddialarını savcılık önünde tekrarlayabilir. Bu beyan aynı zamanda kamu düzenini ilgilendiren bir suçun resmî makamlara ihbarı niteliğindedir. Böyle durumlarda, kişiye atılı suçlar dışında kalan beyanların savcılar tarafından tutanağa geçirilmek istenmediği, geçirildiğinde ise muameleye ve failerin tespitine yarayacak ayrıntılı bilgiler yerine “beni dövdüler” gibi kısa beyanlara yer verildiği görülmektedir.
- Kişinin işkence gördüğüne dair anlatımları kaydedildiğinde ise derhal işkence suçunun araştırılmasına geçmek yerine şikâyetinin olup olmadığını sormak, şikâyeti varsa bunu yazılı olarak yapabileceğini söylemek gibi CMK, m.160/1’e aykırı davranışlarda bulunulduğu gözlenmektedir. Savcılar, sözlü beyanı kabul etmemekte mutlaka yazılı bir başvuru gerekliliğini aramaktadır.
- Kişi, kendi aleyhine yürütülen soruşturma sırasında tutuklama yargıcına ya da yargılama sırasında mahkemeye, işkence iddialarına ilişkin beyanlarda bulunabilir. Bu beyan aynı zamanda kamu düzenini ilgilendiren bir suçun resmî

makamlara ihbarı niteliğindedir. Ancak bu durumda dahi bu yakınmalar bazen tutanağa geçmekte bazen geçmemekte ancak hiçbir durumda resen soruşturma yapma ilkesi uygulanmamaktadır. Yargıçlar, işkence yakınmaları ile ilgili olarak adli mekanizmayı harekete geçirmemektedir.

- Yanı sıra uygulamada Cumhuriyet savcılarının işkence suçundan haberdar olmasını sağlayan pek çok olayla karşılaşmaktadır. Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları, yaptıkları izleme sonucunda üç ayda bir rapor hazırlamak ve bunu ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına sunmak zorundadırlar¹⁴⁴. Bu raporlarda yer alan işkence vakaları da resen soruşturulmak zorunda olmasına karşın soruşturulduğuna dair herhangi bir veri bulunmamaktadır.

- Yazılı ve görsel basında sık sık orantısız güç kullanımına örnek olabilecek ya da işkence yasağını ihlal edecek biçimde maddi güç kullanımına ilişkin haberler yer almaktadır. Bu tür haberler, suç işlendiği izlenimi verecek bir halin ötesinde, doğrudan suçun işlenişini göstermekte olsalar bile savcılar tarafından resen bir araştırma konusu yapılmadığı gözlenmektedir.

TİHV tarafından hâlihazırda izlenen 35 dosyada sadece 6 dosya resen açılmıştır. Bu 6 dosyadan 4'ü işkence nedeniyle şüpheli ölümdür. Yani aslında dosyalardan sadece 2'si hakkında resen soruşturma başlamıştır. Bunlardan birinde mağdurun babası, olayın hemen sonrasında savcıya giderek başvuruda bulunmuş¹⁴⁵, diğerinde ise avukatlar savcıyı olay yerine çağırılmışlardır¹⁴⁶. Bu verilerin de ortaya koyduğu üzere soruşturma makamları, doğrudan soruşturma başlatma görevini yerine getirme konusunda ihmal göstermekte, resen soruşturma görevini genellikle ölümlü sonuçlanan suçlarda hatırlamaktadır.

Ölümlü sonuçlanan vakalarda savcılar makam odalarından dışarı çıkmakta ve soruşturmanın en azından otopsi bölümüne katılmakla birlikte ölüm meydana gelmeyen işkence ve diğer kötü muamele vakalarında soruşturma işlemlerine katılmamaktadır.

TİHV tarafından takip edilen dosyalardan birinde savcının, avukatların devreye girmesiyle olay yerine giderek bizzat işlem yapmasının son derece önemli sonuçları görülmüştür.

¹⁴⁴ Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Yönetmeliği, m. 9.

¹⁴⁵ Honaz Asliye Ceza Mahkemesi, 2010/118 Esas.

¹⁴⁶ Midyat Ağır Ceza Mahkemesi, 2010/49 Esas.

İdil'de 21 Ekim 2008 tarihinde toplumsal bir gösteriye katıldıkları iddiası ile yakalanan M.B., M.S.G., H.D., M.B., H.E., Y.İ., M.G. ve A.K. iki gün gözaltında kalmış,gerek yakalanmaları sırasında, gerekse sonraki süreçte darp edildiklerini beyan etmiştir.

Mağdurların avukatları tarafından telefonla aranan savcı, karakola gelerek mağdurların doktor muayenelerinin yapılmasını sağlamış ve gerek karakolda görevli polislerin gerekse takviye için başka illerden gelen polislerin katıldığı bir teşhis işlemi yapmış, işlem sırasında teşhis edilen bir görevlinin, kendisini teşhis eden mağduru tehdit ettiğini tutanağa geçirmiştir.

Mağdurlar, haklarında işlem yapılan dosyadan tutuklanmış ve cezaevine nakledilene kadar nezarethanede tutulmaya devam edilmiştir. Ancak, Türkiye'de ilk kez bir savcı, mağdurların teşhis ettiği şüpheli polislerin, mağdurlar cezaevine nakledilene kadar silahlarına el koymuş ve karakola yaklaşımlarını yasaklamıştır¹⁴⁷.

Ancak bu örnek maalesef ki istisnadır ve savcıların olaya derhal ve bizzat el koyduklarında yapabilecekleri işlemleri ve işlevlerini ortaya koymaktadır. Buna karşın bu "birkaç iyi insan"ın yaptıklarının bir sisteme dönüşmesi için ciddi bir süreç gerekmektedir.

Savcılar görevlerinin gereklerini yerine getirmeyip soruşturmaya derhal başlamaması; delilerin kaybolmasına ve özellikle de kamera kayıtlarının silinmesine neden olmaktadır. Ayrıca diğer suç aletlerinin yok edilmesi, olay yerinin değiştirilmesi, parmak izi vb. kanıtların kaybolması/kaybedilmesi, tanıklıkların değiştirilmesi, tanıkların baskıya karşı korunamaması gibi sonuçlara yol açmaktadır.

Bağımsız Soruşturmaya İlişkin Sorunlu Alanlar

Soruşturma izni sorunu

Fail hakkındaki iddianın araştırılması için herhangi bir makamın iznine ihtiyaç olmaması savcılığın kendiliğinden soruşturma açabilmesinin ön koşuludur. Suçun aydınlatılmasına yarayacak bilgi ve delillerin toplanması için, herhangi bir makamdan soruşturma izni alınması gerektiği hallerde resen soruşturma ilkesine uyulduğundan ve soruşturmanın bağımsızlığından bahsedilmesi mümkün değildir.

İşkence suçu failleri veya suçun işlenmesine zemin hazırlayan, işlenmesini kolaylaştıran ya da ortaya çıkarılmasını engellen kamu görevlileri hakkındaki soruşturmaların doğrudan adli makamlarca açılması gerekir.

Hükümet cevaplarının 138-142. *paragraflarında*, savcıların bağımsızlığının sağlanabilmesi bakımından, soruşturma açılması için izin sistemi getiren eski CMUK

¹⁴⁷ Midyat Ağır Ceza Mahkemesi, 2010/49 Esas.

m. 148'in yürürlükten kaldırıldığı belirtilmektedir. Bu saptama kısmen doğrudur ancak izin sistemi tümüyle kalkmamıştır.

Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un 2. Maddesine 2003 yılında eklenen bir fıkra ile işkence ve zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması suçlarının doğrudan doğruya savcılar tarafından soruşturulacağı düzenlenmiştir¹⁴⁸. Bu suçlar kapsamında, kamu görevlisinin bağlı bulunduğu idarî birimden izin alınmasına gerek yoktur. Ancak yasa, *vali ve kaymakamlar ile en üst dereceli kolluk amirleri için soruşturma başlatılmasını izin sistemine bağlamıştır*. Maddenin kabul edilen ilk halinde bunun tek istisnası vali ve kaymakam iken, Ceza Muhakemesi Yasası'nda 2005 yılında yapılan değişiklikle *"en üst dereceli kolluk amirleri"* de istisna kapsamına almıştır¹⁴⁹. Dolayısıyla işkence suçunu işleyen veya müdafî ile görüşmeyi engelleyen, doktor raporlarının gereği gibi alınmasını sağlamayan, yakınlarla haber verme görevini yerine getirmeyen, işkence suçunu bildiği halde engel olmayan veya bildirmeyen, suçun iz ve delillerini gizleyen ya da ortadan kaldıran konumundaki *"en üst düzey amirler"*in soruşturulması *Adalet Bakanlığı'nın vereceği soruşturma iznine bağlanmıştır*.

Adli-idarî görev ayrımının yanı sıra "görev" konusunun kendisi, savcının görev ve yetkileri konusu, konuyla ilgili yasal düzenlemelerin karmaşıklığı ile uygulayıcıların ve özellikle de savcıların özensiz yaklaşımları bir araya geldiğinde izin sorunu konusu yukarıda aktarılanlardan çok daha karmaşıklaşmaktadır.

İzin sisteminin varlığı ve geniş kapsamı nedeniyle TCK'nın 94., 95. ve 256. maddeleri dışında açılan soruşturmalar idarenin takdirine bırakılmış durumdadır.

Savcıların, birbiriyle çelişen yetkilere sahip olması

Soruşturmaların bağımsız mercilerle yapılması konusu soruşturmaların en başat sorunlarından biridir. Savcıların yetki ve sorumluluklarının birbirinin içine girmiş olması, adli ve idarî kolluk ayrımının bulunmaması, idarî kolluğun aynı zamanda adli kolluk olarak görevi yapması gibi nedenlerle işkence ve kötü muamele vakalarının bağımsız mercilerce yapılması mümkün değildir.

Örneğin; memur suçlarını soruşturan savcı aynı zamanda gözaltı birimlerini denetlemekle görevlidir. Aynı biçimde cezaevinden sorumlu olan savcı hem cezaevlerini denetlemekten ve hem de cezaevlerinde gerçekleşen ihlalleri soruşturmaktan sorumludur. Yani hem denetlemekle yükümlü oldukları personelin hiyerarşik amiri ve hem bu birimlerde gerçekleşen ihlallerden sorumlu kişiler ve hem de soruşturacak kişilerdir. Tüm sıfatlar birbirine girmiş durumdadır ve bu iç içe geçmiş yapı aslında soruşturma makamlarının bağımsızlığını da doğrudan ilgilendirmektedir.

¹⁴⁸ 02.01.2003 tarih ve 4778 sayılı Kanun'un 33. maddesi.

¹⁴⁹ 25.05.2005 tarih ve 5353 sayılı Kanun'un 24. maddesi.

Soruşturmayı yürüten kolluğun aynı zamanda şüpheli sıfatını taşıması

Temel sorunlardan bir diğeri işkence soruşturmalarını yürüten kolluk görevlilerinin aynı zamanda suçun şüphelisi ve/veya tanığı durumunda olmalarıdır. İdari kolluk görevi yapan polis ve jandarma aynı zamanda adli kolluk görevi yürüten birimlerdir. Kendi görev alanları içindeki herhangi bir olaya idari görev nedeni ile müdahale ettiklerinde dahi müdahale ettikleri kişinin özgürlüğünün kısıtlandığı andan itibaren artık görevleri adli kolluk görevine dönüşmektedir.

Adli kolluk görevi nedeniyle ilgili birim hem el koydukları olayla ilgili adli işlem yaparken hem de bu işlem sırasında meydana gelmiş herhangi bir kötü muamele vakasını da (yine kendi görev alanlarında gerçekleştiği için) kendileri soruşturmaktadır.

Toplu gösteriler başta olmak üzere polisin güç kullandığı vakalarda mutlaka güç kullanılan kişi/kişilerin direndiğine, bu nedenle zor kullanmanın bir gereklilik olduğuna ancak bu zorun orantılı biçimde kullanıldığına ilişkin tutanaklar tutulmaktadır. Bu tutanaklar daha sonra hem kişinin işkence-kötü muamele şikâyetinde hem de kendisi hakkında açılan “görevli memura görevini yaptırmamak için direnme” davasında aleyhe delil olarak kullanılmaktadır.

Daha da vahim olan, soruşturmayı yapan savcılığın ve kovuşturmayı yürüten mahkemenin, olay senaryosunun tümünde asli rolde olan kolluğun, her türlü işlemini soruşturma ve kovuşturma faaliyetinin ana dayanağı yapmalarıdır. Herhangi bir tespit tutanağından daha fazla delil değeri olmayan tutanaklara dayanarak soruşturmalar başlatılmakta, tutanakta imzası bulunanların beyanlarına başvurulmakta ve bu “güvenilir tanık” beyanlarına dayanılarak kişiler hakkında ceza verilmektedir.

Dolayısıyla aslında olay senaryosunun bütününde ve soruşturmanın esaslı bölümünde failler asli roledir.

Fail ile soruşturma mercii arasında hiyerarşik ilişki bulunması

İşkence faili ile soruşturmayı yürüten kişi veya birimler arasında kişisel, mesleki veya hiyerarşik ilişki bulunmaktadır. İşkence ve/veya zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması suçlarının, doğrudan failin bağlı bulunduğu kurum ya da içinde görev yaptığı birim tarafından araştırılması nedeniyle soruşturmaların bağımsız bir biçimde gerçekleştiğinden bahsetmek mümkün değildir.

Tarafsız Soruşturmaya İlişkin Sorunlu Alanlar

Mevcut yasaların en iyi biçimde bir soruşturma zemini sunduğu, teknik olanakların en iyi durumda olduğu bir sistemde dahi adalet sisteminin içinde yer alan birimlerin ideolojik yapıları ve zihniyet kalıpları uygulamayı tamamen adaletsiz kılabilmekte ve soruşturmaların tarafsız biçimde yapılmaması nedeniyle faillere bir cezazırlık zırhı oluşturabilmektedir.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı tarafından 2007 yılında yayınlanan “Yargıda Algı ve Zihniyet Kalıpları Raporu”¹⁵⁰, hâkim ve savcılarla yapılan görüşmelerden çıkarılan sonuçlar ve görüşmelerin içeriği, işkence suçları yönünden de tarafsızlık sorununa dair önemli ipuçları taşımaktadır.

Bu raporda yer alan saptamalar da göstermektedir ki soruşturma ve yargı makamlarının algıları ve yaklaşımları işkence vakalarında gerçeğe ulaşmanın önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. İnsan haklarına bakış konusu, işkenceyle mücadelede yargının fonksiyonunu belirleyecek önemli bir kriterdir.

Kendisine “devlet görevlilerinin işlediği veya devlet adına işlendiği söylenen suçlara” karşı yaklaşımı sorulan yargı mensupları, güvenlik-adalet ilişkisinde “güvenlik” olgusunu öne çıkarmakta ve bu da soruşturma ve kovuşturma makamlarının da işkenceyi meşrulaştırma ve faillerini koruma eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır.

İşkence mağdurlarının devlete, kamu düzenine veya güvenliğine karşı bir tehdit oluşturdukları söylemi işkenceyi hem kamuoyu, hem de işkenceyle mücadele etme görevi bulunan kişi ve kurumlar nezdinde meşrulaştırmaktadır. Bireyle-devlet, bireyle-toplum yararları karşı karşıya geldiğinde, devletin veya kamu yararının korunması gerektiği görüşü işkence faillerinin dokunulmazlık ve cezasızlık zırhını güçlendirmekte, kalınlaştırmaktadır.

• Olay tarihinde 18 yaşından küçük olan C.E., Hakkâri’de 2008 yılı Newroz olayları sırasında polislerce dövülmüştür. Kendisine uygulanan şiddet tüm televizyon kanallarına yansımıştır. Üç gün gözaltında kalmış ve bu süreçte kendisiyle birlikte gözaltında olan diğer altı çocuğa yönelik, fiziksel ve şiddet devam etmiştir. Gözaltı sonrasında serbest bırakılmış ancak daha sonra tutuklanarak cezaevine gönderilmiş ve cezasızlıkta kaldığı süre boyunca fiziksel şiddete, küfür, hakaret ve tehditlere maruz kaldığını beyan etmiştir¹⁵¹.

• C.E. TİHV İzmir Temsilciliği’ne başvurmuş ve kendisine sağlanan tedavi sonucunda bir rapor düzenlenmiş, bu rapor da soruşturma dosyasına konulmuştur.

• Olayla ilgili yapılan şikâyet üzerine, polis memurları hakkında yürütülen soruşturmada takipsizlik kararı verilmiştir. Bununla birlikte, takipsizlik kararında¹⁵² “...Olay tarihinde güvenlik güçleri tarafından yapılan müdahaleler ve önleyici kolluk görevleri sırasında ilimiz (...) 300-400 kişilik gruplar halinde (...) terör örgütü lehine yasadışı slogan atıldığı, örgütün elebaşına yönelik övücü sloganların kullanıldığı, anayolun üzerine barikat kurulduğu ve ateş yakıldığı bildirilmesi (...) bu eylemlere bizzat iştirak halinde olan C.E.nin de bulunduğu ve güvenlik görevlilerince yakalanarak gözaltına alındığı (...) C.E. ve arkadaşları hakkında terör faaliyeti çerçevesinde 22.03.2008 tarihinde yaptıkları eylemler dolayısıyla soruşturmaların devam ettiği...”

¹⁵⁰ Mithat Sancar, Eylem Ümit, *Yargıda Algı ve Zihniyet Kalıpları Raporu*, Kasım 2007, http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/YargıdaAlgıveZihniyetKalıplarıRaporu.pdf.

¹⁵¹ 08.05.2008 tarihli TİHV Tıbbi Değerlendirme Raporunun Olay Öyküsü Bölümünden.

¹⁵² Hakkâri Cumhuriyet Başsavcılığı, 2008/544 Soruşturma, 2008/417 Karar sayılı 17.03.2008 tarihli karar.

• “(...) tüm bu iddiaların yapılan yasadışı eylem ve söylemleri gölgede bırakarak terör örgütü lehine propaganda amacı taşıdığı, olayın provoke edildiği, çeşitli görsel ve işitsel basın ve yayın kuruluşlarına kimliği belirsiz kişilerce servis yapılarak infial uyandırma amacı güttüğü ve bu konuda da kısmen başarılı olduğu, bunun sonucu olarak *birçok güvenlik görevlisinin hedef gösterildiği çeşitli basın ve yayın kuruluşlarına yayınlanan mesajlarda hedef alındığı, mağdurun ailesinin de bu olayı kullanarak kendisini mağdur gösterdiği ve bu olayın bir ranta dönüştürdüğü*, bununla ilgili olarak Cumhuriyet Başsavcılığımızca çok sayıda soruşturmanın yürütüldüğü, yukarıda açıklandığı üzere *mağdur C.E.’nin yakalanması anına ilişkin iddiaların gerçeği yansıtmadığı, güvenlik güçlerinin kanunlar çerçevesinde görevini yaptığı ve olay tarihinde terör örgütü lehine eylemlerde bulunan tüm diğer şahıslar gibi yakalandığı, (...) olayın çekilen görüntüleri üzerine terör örgütü güdümünde yayın yapan basın yayın kuruluşları tarafından provoke edilerek büyütülmesi üzerine böyle bir hâl aldığı ve olayın gerçeği araştırılmadan, bu kuruluşların istediği amaca hizmet edecek şekilde bazı yasal gerçek ve tüzel kişilerin de bu tuzağa düştüğü*, bu şekilde gerçek dışı haber ve yayınların tüm ülkede yayımlandığı(...) anlaşıldığından(...)”

Örneklenen soruşturmanın arka planının da gösterdiği gibi, savcı ve hâkimlerin devlet, adalet, suç ve cezanın kökenlerine dair algıları, insan hakları, toplumsal öncelikler, yargının fonksiyonu konularındaki kişisel görüşleri, tarafsızlığı etkileyen görünmez faktörler olarak işkencenin cezasız kalmasına hizmet etmeyi sürdürmektedir.

Soruşturmaların tarafsız biçimde gerçekleşmemesi soruşturmanın özellikle “kapsamlı/etkin” yapılıp yapılmamasını doğrudan etkilemektedir.

Kapsamlı Soruşturmaya İlişkin Sorunlu Alanlar

Yargı mensuplarının (savcılar ve yargıçlar) yukarıda belirtilen raporda da ortaya konan zihniyet kalıpları, işkence soruşturmalarına tarafı yaklaşılması sonucunu doğurmakta ve bu nedenle de –çok az sayıdaki istisna dışında- ne resen, ne derhal, ne tarafsız ve bağımsız ve ne de kapsamlı soruşturma yapılmaktadır.

Tarafsızlık ve bağımsızlığa ilişkin sorunlar nedeniyle deliller büyük çoğunlukla tarafı olarak toplanmaktadır. Toplanan deliller genellikle kolluk tarafından kullanılan gücün “orantılı” olduğunu ispatlamaya ve zanlıları suçtan kurtarmaya yönelik olmaktadır.

Dolayısıyla Hükümet yanlılarının *114. paragrafında* anlatıldığı biçimde “iddia, ciddi bir delille destekleniyorsa dava açılıyor olması” bir yanılısamadan ibarettir.

- TİHV başvurusu olan Y.S., 31.10.2008 tarihinde trafik polisleri tarafından, aralarında iki küçük çocuğunun da bulunduğu ailesinin önünde dövülmüştür. Polisler ise Y.S.'nin kendilerine saldırdığını, hakaret ettiğini, kendilerinin ise Y.S.'yi yakalamak için "orantılı" güç kullandıklarını ileri sürmüşlerdir.
- Kendisine karşı yapılan muameleden dolayı Y.S. vücudunda çok sayıda iz oluşturulacak şekilde yaralanmış, kaburgalarında kırık oluşmuş, gözaltında kaldığı süre içerisinde tedavisi sağlanmadığından karaciğerinde yırtılma meydana gelmiş ve Y.S. kendisine karşı yapılan muameleden dolayı üç kez tıbbi operasyon geçirmek zorunda kalmıştır.
- Olayla ilgili tüm soruşturma işlemleri olaya karışan polisler tarafından yürütülmüştür. Şüpheli polisler bir "olay tutanağı" düzenlemişler ve olayın gelişimi, olayın şüphelileri tarafından kaleme alınmıştır. Bu tutanak, soruşturmanın tümünü belirleyen temel evraktır.
- Soruşturma aşamasında alınan tüm karakol ifadeleri, failerin bağlı bulunduğu Polis Merkezi çalışanlarınca yani mesai arkadaşlarınınca alınmıştır. Polis tarafından düzenlenen fezlekedeki sadece polis memurunun anlatımları dikkate alınarak Y.S. hakkında "görevli memura mukavemet, tehdit, hakaret, küfretmek" iddialarıyla evraklar savcılığa sevk edilmiştir. Y.S.'nin, polislerce dövüldüğüne ilişkin iddiası herhangi bir biçimde değerlendirilmemiştir.
- Y.S.'nin, kendisine yönelik muameleye karşı cumhuriyet başsavcılığına yapmış olduğu suç duyurusu "Kovuşturmaya Yer Olmadığına" dair kararla sonuçlanmıştır. Gerekçe; suçun kanıtlanmasına ilişkin "müştekinin soyut iddiası dışında kamu davasının açılmasına yeterli şüphe oluşturacak nitelikte ve yeterlilikte delil elde edilemediği tüm soruşturma evrakı kapsamında anlaşılmış" olmasıdır.
- Sadece bununla da kalmamış, Başvurucunun suç duyurusunda bulunmuş olmasının "hakkında açılmış bulunan kamu davasında kendisini cezadan kurtarmaya yönelik olabileceği" de karara bağlanmıştır.
- Bununla birlikte, dosya içerisinde de bulunan ve Y.S.'nin iddialarını destekleyen tanık beyanları hiçbir biçimde değerlendirilmemiştir. Olayın doğrudan tanığı olan çocuklarının beyanlarına başvurulmamıştır.
- Y.S.'nin, henüz gözaltı aşamasında iken bozulan sağlığı ve bunun nedenleri konusunda herhangi bir araştırma yapılmadığı gibi, var olan raporları konusunda da herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.
- Ayrıca olay nedeniyle ciddi bir sağlık sorunu yaşayan Y.S. hakkında tutuklama kararı verilerek cezaevine gönderilmiş, 34 gün cezaevinde tutulmuş ve hakkında, polisin düzenlediği evraklara uygun olarak "görevi yaptırılmamak için direnme" suçlaması ile dava açılmıştır.¹⁵³
- Dava TİHV gönüllüsü avukatlarca izlenmektedir.

¹⁵³ Gaziosmanpaşa Cumhuriyet Başsavcılığı, 25/02/2009 tarih ve 2008/21412 nolu Kovuşturmaya Yer Olmadığı kararı; Gaziosmanpaşa 1.Asliye Ceza Mahkemesi, 2008/1603 Esas sayılı dosyası.

Hükümet yanıtlarının 135-137. paragraflarında belirtildiğinin aksine iddianın ciddi bir delille desteklenmesi durumunda dava açılması kuralı, işkence ve diğer kötü muamele suçlarında mutlak olarak uygulanabilecek bir kural değildir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), özgürlüğünden yoksun bırakılmış ve kamu görevlilerinin kontrolü altında bulunan kişilerde oluşan yaraların, işkence niteliğindeki bir fiilden kaynaklandığını karine olarak kabul etmek gerektiğini belirtmektedir. Bu karinenin aksi, yani yaralanmadan kamu görevlilerinin sorumlu olmadığı ancak "tatmin edici" ve "inandırıcı" gerekçelerle ispatlanmadığı sürece işkencenin varlığını kabul etmek gerekir.

Uluslararası Af Örgütü'nün de kaydettiği üzere, 2006 yılı Mart ayında Diyarbakır merkezindeki şiddetli gösteriler sırasında on kişi ölmüş ve olayların ardından birçok işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ortaya atılmıştır. Olaylar sırasında gözaltına alınan çocuklarla görüşen bir Uluslararası Af Örgütü heyeti, *çocukların iddialarının güvenilir ve tutarlı olduğunu tespit etmiştir*. Sonuçta, bu olayların üzerinden geçen (raporun yayımlandığı tarihe göre) 21 aydan fazla bir zamanın ardından yürütülen tek kovuşturma, 463 kişiye karşı gösteriler sırasında etrafa zarar vermekten dolayı açılan dava olmuştur. *Kolluk kuvvetleri görevlileri hakkında ise tek bir soruşturma bile açılmamıştır*¹⁵⁴.

Adalet Bakanlığı verilerine göre¹⁵⁵ 2009 yılında TCK, m. 94 ve 95 uyarınca 263 soruşturma açılmıştır. Bunlardan %50,58'i hakkında "kamu davası açılmasına gerek olmadığı" kararı, %33,34'ü hakkında "diğer kararlar" verilmiştir. Soruşturma dosyalarından sadece %16,48'i hakkında dava açılmıştır. 2008 yılında da açılan davaların toplam soruşturma dosyalarına oranı %17,26'dır.

2009 yılında zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması (TCK, m. 256) nedeniyle açılan, 1329 soruşturma dosyalarının %24,75'inde, 2008 yılında ise 1594 soruşturma dosyasının sadece %16,88'inde dava açılmıştır.

Adalet Bakanlığı'nın konuyla ilgili üç genelgesi bulunmaktadır. Bu genelgelerde pek çok soruşturma eksiğinden ve hatasından bahsedilmektedir ki bunlar çoğunlukla soruşturma savcısının "görevini ihmal" ettiğini ortaya koymaktadır. Bu ihmallere aynı zamanda Türkiye'nin AİHS m.13 uyarınca pek çok davada tazminat ödemesine de neden olmuştur. Bununla birlikte Hükümet yanıtlarının 114 ve 130. paragraflarında belirtildiğinin aksine bu güne kadar işkence ve kötü muamele soruşturmalarındaki

¹⁵⁴ Türk Hükümetine Memorandum, 17 Ocak 2008, Uluslararası Af Örgütü; http://www.amnesty.org.tr/yeni/index.php?option=com_content&view=article&id=648:tuerk-huekuemetine-memorandum&catid=69:raporlar.

¹⁵⁵ Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğü'nün TBMM Başkanlığı'na verdiği 02.07.2010 tarihli B.03.0.KGM.0.00.00.05/2010- 610.01-188/1644/3384 sayılı yazı.

eksiklikler nedeniyle savcılar aleyhine tek bir soruşturma dahi açılmış değildir. Aksine, bu konudaki suç duyuruları takipsizlik kararı ile sonuçlanmaktadır¹⁵⁶.

AİHM kararlarından derlenen ve Adalet Bakanlığı genelgelerine de yansıyan bazı sorun alanları şunlardır¹⁵⁷;

- Soruşturmalarda asıl yetki ve görev savcılarda olmasına rağmen soruşturmaların kolluğa bırakıldığı, bunun delillerin zamanında ve usulüne göre toplanmaması sonucunu yarattığı,
- Mağdur ifadelerinin alınmadığı, delillerin toplanmasında gerekli dikkat ve özenin gösterilmediği, suçun yeterince aydınlatılmadan soruşturmanın bitirildiği,
- İfade alma ve diğer işlemlerin yeterince süratli yapılmadığı, soruşturmaya geç başlanmasının iç hukuk yolunun etkinliğini zedelediği,
- Bilgi sahibi olmayan kişilerin imzaladığı tutanakların yasal işlemlere dayanak yapıldığı, kolluk tarafından sunulan belgelerdeki çelişki, tutarsızlık ve boşlukların giderilmediği, olay yeri fotoğraflarının çekilmediği,
- Gözaltı kayıtlarının incelenmediği, otopsi tutanak ve fotoğraflarında eksiklikler olduğu,
- Yetersiz muayene ve doktor raporları ile yetinildiği,
- Soruşturma evraklarının düzenli biçimde tutulmadığı, bazı evrakların kaybolduğu,
- Gerekli deliller toplanmadan kovuşturmaya yer olmadığı veya yetkisizlik kararları verildiği, verilen kararların mağdur ve dilekçe sahiplerine bildirilmediği,
- Bazı iddianame ve kovuşturmaya yer olmadığı kararlarının zabıt kâtiplerince yazdırıldığı.

Bu saptamalar aynı zamanda savcıların, Hükümet yanıtlarının *131. paragrafında* belirtilenin aksine, *bizzat işlem yapmadığını* ortaya koymaktadır. Bakanlık genelgelerinde işkence ve kötü muamele suçlarının soruşturmasının savcılar tarafından bizzat değil kolluk görevlileri tarafından yürütüldüğünü belirtmektedir.

İşkence ve diğer kötü muamele suçlarına ilişkin bizzat soruşturma yapma yükümlülüğü Hükümet yanıtlarının *131. paragrafında* belirtildiğinin aksine yasada yer almamaktadır.

¹⁵⁶ Örnek olarak; Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, 2009/17869 sayılı soruşturma açılmasına yer olmadığı kararı.

¹⁵⁷ Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün 01.01.2006 tarih ve 2, 4 ve 8 nolu genelgeleri.

Öneriler:

- Soruşturma savcılarının sayılarının artırılması gerekmektedir.
- Mesai saatleri dışında nöbetçi olan savcıların adliyede bulunması sağlanmalıdır.
- Nöbetçi savcılarının telefon numaraları aylık listeler halinde barolara bildirilmeli, alıkonma yerlerinde herkesin görebileceği şekilde asılı olmalıdır.
- Savcılarının, olaya derhal ve bizzat müdahale etmesi sağlanmalıdır.
- Kişilerin savcılık, hâkimlik ya da mahkeme önündeki sözlü beyanları, resmî raporlar, gazete haberleri, sivil toplum kuruluşlarının açıklama ya da raporlarında yer alan olgular ihbar kabul edilerek derhal işlem başlatılmalıdır.
- Savcılarının bağımsızlığına ve resen soruşturma yapma yetkisine aykırı olan izin sistemi tamamen kaldırılmalıdır.
- Adli kolluk sistemi en kısa sürede yapılandırılmalı ve yaşama geçirilmelidir.
- Sadece suçu bizzat işlediğinden şüphelenilenler değil aynı zamanda denetleme sorumluluğu, operasyonel sorumluluğu bulunanlar ile amirlerin sorumlulukları da araştırılmalıdır.
- Sadece kamu görevlileri lehine değil mağdur lehine de tüm deliller toplanmalıdır.
- Olay yeri araştırması yapılmalıdır. Mümkünse, soruşturma tamamlanana kadar olay yeri kapatılmalıdır.
- Olay yerindeki tüm delillere; (kamera kayıtları, parmak izi, nezarethane defteri, görevli listesi, vb.) el konulmalıdır.
- Kamera kayıtlarının ya da diğer delillerin elde edilememesi durumunda sorumlular hakkında hem idarî ve hem de adli soruşturma başlatılmalıdır.
- Olaya karıştığı iddiasında olan ya da tanıklık etmiş olabilecek tüm kamu görevlileri birbirinden ayrı yerlerde tutulmalı ve ifade işlemi yapılmadan önce birbirleriyle görüşerek ifade birliği sağlamalarının ve delil yaratmalarının önüne geçilmelidir.
- Olaya tanıklık etmiş olma olasılığı olan (olay gözaltı birimi dışında gerçekleşmiş ise) kişiler tespit edilmelidir.
- Tıbbî raporlar derhal ve İstanbul Protokolü'ne uygun biçimde aldırılmalıdır.
- Kolluk tarafından tutulan tutanaklar ve yapılan işlemler mutlak delil olarak kabul edilmemeli ve aslında olayın taraflarından biri ve hatta olası failer tarafından düzenlenmiş oldukları unutulmamalıdır.
- Kolluğun bir iddianame benzeri olan ve aslında iddianameye esas alınan "fezleke" düzenleme yetkisi olmamalıdır. Delilleri değerlendirme yetkisi münhasıran soruşturma savcısının olmalıdır.
- Kolluğa yaptırılan işlemler sadece yapılıp yapılmadığı ve hızlandırılması bakımından değil yapıma usulü bakımından da denetlenmelidir.
- Açık dosyalar kayıtlarla karşılaştırılmalı; kayıp, eksik veya işlemsiz dosya bırakılmamalıdır.
- Özellikle "yıllanmış" ve "çıkmaza girmiş" dosyaların zamanaşımına uğramadan sonuçlandırılmasının sağlanmalıdır.
- Adliye içinden elde edilecek bilgi ve belgeler için yazışmaya gidilmemeli, derhal ve elden işlem yapılmalıdır.

15. Lütfen, işkence içeren suçlar için zaman aşımı süresinin kaldırılıp kaldırılmadığı hakkında Komiteyi bilgilendirin; kaldırılmadıysa, bu tavsiyenin uygulanmamasının nedenlerini ve bu yönde atılan adımları belirtin. İşkence ya da kötü muameleyle suçlanan kamu görevlileri hakkındaki davaları ve suç duyurularını hızlandırılması; ve işkence ya da kötü muameleden soruşturma geçiren ya da yargılanan kolluk güçlerinin soruşturma sırasında görevden alınması ve mahkûm olduklarında da meslekten men edilmelerinin güvence altına alınması da Komite'nin tavsiyeleri arasında yer alıyordu¹⁵⁸; dava sürelerini ve işkence ya da kötü muameleyle ilişkili olarak görevden alınan ve meslekten men edilen kamu görevlilerinin sayısını belirten karşılaştırmalı veriler de dâhil olmak üzere bu konularda lütfen Komite'yi bilgilendirin.

Zamanaşımı

Türkiye'de işkenceyle mücadele konusunda yaşanan en önemli sorunlardan birisi cezalandırmayı ve cezanın, fiilen uygulanabilir olmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılmaması ve uygulama sorunlarının giderilmemesidir. Bu nedenle zamanaşımı ve alternatif cezaya dönüştürme halen bir zafiyet alanı olarak cezasızlık olgusunu beslemektedirler.

Hükümet yanıtının 146. paragrafında da belirtildiği gibi, işkence suçu yönünden zamanaşımı halen varlığını sürdürmektedir. Bunun tek istisnası; "işkence suçunun insanlığa karşı suç"¹⁵⁹ kapsamında işlenmesi halidir. Ancak bir işkence eyleminin bu madde kapsamına girebilmesi için; siyasî, felsefi, ırkı veya dinî saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plân doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi gerekmektedir.

Her hukuk sisteminde zamanaşımının olduğunu belirten hükümet, cevaplarının 149. paragrafında işkence suçlarında zamanaşımının kaldırılmasının Anayasa'ya ve eşitlik ilkesine aykırı olacağını belirtmiştir. Oysa yukarıda değinildiği gibi, TCK, m. 77'de düzenlenen insanlığa karşı suç yönünden zamanaşımı kuralları uygulanmamaktadır. Aynı şekilde soykırım suçlarıyla ve bu iki suçu işlemek için örgüt kurma suçları¹⁶⁰ da zamanaşımına tabi değildir.

Bu üç suç yönünden getirilen istisnalar, Anayasa ve kanun önünde eşitlik ilkesini ihlal etmezken, işkence suçu söz konusu olduğunda eşitlik ilkesinin ileri sürülmesi düşündürücüdür. Hükümetin yanıtının arkasında, işkence suçunu yeterince ağır ve bir insanlık suçu olarak kabul etmeme zihniyeti yatmaktadır.

Hükümet sorunun giderilmesi konusunda atılan somut adımlarla ilgili olarak 148., 151. ve 152. paragraflarda zamanaşımı sürelerinin uzatıldığını, yeni CMK ile soruşturmaların etkinliğinin ve yargılamanın adilliğinin sağlanmasına yönelik değişiklikler yapıldığını ileri sürmüştür. Ve soruşturmalara derhal başlanıp bitirilmesi

¹⁵⁸ Para. 7 (c) of CAT/C/CR/30/5.

¹⁵⁹ TCK, m. 77/3.

¹⁶⁰ TCK, m. 76, 78.

konusunda Adalet Bakanlığı genelgelerini göstermiştir. Ancak bu dayanaklar işkence suçuna özgü olmayıp tüm suçlar yönünden genel olarak uygulanacak niteliktedir.

Yeni CMK'nın kabulüyle olumsuz yönde bir düzenleme yapılmış ve zamanaşımı konusunda bugüne kadar atılmış tek somut adım ortadan kaldırılmıştır.

Eski yasada¹⁶¹ işkence ve kötü muamele fiillerine ilişkin yargılamaların acele işlerden sayılacağı, ivedilikle ele alınacağı ve bu suçlarla ilgili davalarda duruşmalara zorunluluk bulunmadıkça 30 günden fazla ara verilemeyeceği düzenlenmişti.

5271 sayılı (yeni) Ceza Muhakemesi Kanunu'nda bu hükme yer verilmemiştir. Eski kanundaki düzenlemede yer alan acele işlerden sayılmanın sonuçlarından biri, resmî ara verme/adli tatil sürelerinde de yargılamaya devam edilecek olmasıydı. Gerek acele işlerden sayılma, gerekse duruşmalara 30 günden fazla ara verilememesi yargılamayı hızlandıran somut faktörler iken, işkence davaları bu güvencelerin dışında bırakılmıştır.

Zamanaşımının hesaplanmasında hem soruşturma, hem de yargılama evrelerinde geçen süreler dikkate alınmaktadır. Bu nedenle soruşturmanın uzunluğu da yargılamaların uzunluğu kadar önemli bir unsurdur. İç hukukta işkence suçlarının soruşturulmasını hızlandırmaya yönelik özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Zaman zaman Adalet Bakanlığı'nın yayınladığı genelgelerde, soruşturmaların derhal açılması ve yürütülmesi istense de bunlar birer iyi temennisi olarak kalmakta, işkencenin soruşturulmalarının hızlılığının denetimine özgü bir mekanizması oluşturulmamaktadır.

İşkence soruşturmalarının hızlılığının yanında, niteliği ve sonucunda hazırlanan iddianamede suçun vasıflandırılması da zamanaşımı süresinin dolmasını etkileyen unsurlar arasındadır.

İşkence sanıklarının hangi normlar çerçevesinde yargılandığına dair 9. soruyla ilgili yapmış olduğumuz açıklamalarda, suçun yanlış nitelendirilmesinden doğan sorunlara değinmiştik. İşkence fiillerinin savcılar tarafından çoğu zaman, eziyet, zor kullanma yetkisinde sınırın aşılması nedeniyle yaralama ya da sadece yaralama olarak nitelendirilmesi, işkence faileri hakkında açılan davalarda istenen cezaların düşük olmasına neden olmaktadır.

Ceza sistemimizde dava zamanaşımı süreleri, atılı suçun üst sınırına göre arttığından, yargılamaya konu cezanın az olması zamanaşımı süresinin kısılması sonucunu yaratmaktadır. Bu nedenle pek çok işkence vakası, henüz mahkeme önünde, eylemin işkence olduğu tartışması devam etmekteyken zamanaşımına uğramaktadır.

Ayrıca işkence suçları ağır ceza mahkemelerinin görev alanına girdiğinden, suçun işkence olduğunun yargılama aşamasında kabul edilmesi halinde mahkemeler görevsizlik kararı vererek dosyayı ağır ceza mahkemelerine göndermektedir.

¹⁶¹ Mülga 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 7/ek maddesi.

Dosyayı alan ağır ceza mahkemesi görevli olduğunu düşünmezse, dosya görev uyuşmazlığı konusunda karar verilmek üzere Yargıtay'a gitmekte ve yapılan inceleme uzun zaman almaktadır.

Ağır ceza mahkemesi görevli olduğunu kabul etse bile, görevsiz mahkeme tarafından yapılan tüm işlemleri yeniden yapmak zorunda olduğundan, yargılamada en başa dönülmektedir. Her iki halde de yıllarla ifade edilen zaman kayıpları yaşanmakta ve davanın zamanaşımı nedeniyle düşmesi riski artmaktadır.

Yine soruşturmanın etkin olmaması, hiç ya da yeterince delil toplanmadan iddianame düzenlenmesi nedeniyle yargılama aşamasında, delil toplanmaya hatta delillerin ne olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Yargılamaların uzamasına neden olan bu durum zamanaşımı nedeniyle ortaya çıkan cezasızlığın sebeplerinden biridir.

Türkiye'de işkence mağdurları ve avukatları bir yandan kamu görevlilerinin engellemesine, yargı makamlarının direnmelerine karşı işkence suçunun cezalandırılmasına çalışırken, bir yanda da zamanla yarışmaya devam etmektedir.

Keza Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı tarafından hazırlanan "İşkence ve Kötü Muamele İle Etkin Mücadele" raporunun¹⁶² "Yargı ile İlgili Öneriler" başlığı altında da işkence ve kötü muamele suçlarının zamanaşımına uğratılmasının kamu vicdanını rahatsız ettiği söz edilerek, soruna yönelik acil ve önemli tedbirler alınması tavsiye edilmiş, somut olarak da hâkim sayısının artırılması önerilmiştir. Oysa önerilmesi gereken; işkence ve diğer kötü muamele suçlarına ilişkin yasal düzenlemelere, uluslararası standartlara uygun olarak zamanaşımına tabi olmama kuralının dâhil edilmesidir.

Zamanaşımı Dışında Cezanın Uygulanmasını Engelleyen Nedenler

Cezanın uygulanabilir olmasının önündeki engellerden biri de başka bir ceza veya tedbire dönüştürmedir. İşkence suçu kapsamında verilen cezaların ertelenmesi, hükmün açıklanmasının geri bırakılması ya da para cezasına çevrilmesi gibi yollarla gidilmemesi gerekir.

Zamanaşımı konusunda değinildiği üzere 2005 yılında yapılan değişikliklerle bu konuda da geri adım atılmıştır.

2003 yılında Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları kapsamında yapılan değişikliklerle, eski TCK, m. 243 ve m. 245'te düzenlenen işkence ve kötü muamele suçlarından dolayı verilen cezaların, para cezasına veya tedbirlerden birine çevrilemeyeceği ve ertelenmeyeceği kabul edilmişti¹⁶³.

2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı (yeni) TCK'da bu hükme yer verilmemiştir. Hükümet yanıtının 153. paragrafında her ne kadar işkence faillerinin iki yıldan

¹⁶² İşkence ve Kötü Muameleyle Etkin Mücadele Raporu, 26 Kasım 2008, Ankara www.ihb.gov.tr/RaporlarIstatistikler.aspx.

¹⁶³ 765 sayılı Mülga Türk Ceza Kanunu, m. 245/ek fıkra.

fazla ceza alması halinde cezanın ertelenemeyeceğini ve başka bir tedbire çevrilemeyeceği belirtilmişse de, bu 2005 yılı öncesine göre geri bir noktaya geldiğini göstermektedir.

Yeni CMK, m. 231'de hükmün açıklanmasının geri bırakılması adıyla yeni bir sistem kabul edilmiştir. Buna göre belli şartlar altında verilen ceza iki yıl veya daha az ise mahkûmiyet kararının açıklanması geri bırakılacak ve sanığın beş yıl içinde başka kasıtlı bir suç işlememesi halinde hüküm kaldırılarak, dava düşürülecektir. Maddede aranan koşulların oluşması halinde madde işkence sanıklarına da uygulanabilecektir.

Özellikle savcıların işkence niteliğindeki eylemleri daha az ceza gerektiren suçlar kapsamında ele alıp iddianame düzenledikleri durumlarda zamanışımı riskinin artması gibi, sanık suçlu bulunup mahkûm olduğunda dahi verilecek ceza daha az olacağından fiilen cezayı çekmeme riski de artmaktadır.

Görevden Uzaklaştırma

Görevden uzaklaştırma tedbirinin hangi durumlarda ve kimler hakkında uygulanacağına ilişkin temel düzenleme 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda (DMK) yer almaktadır. Ancak, emniyet teşkilatı mensuplarıyla subay, astsubay, uzman çavuş ve uzman jandarma olan askerî personel için özel kanun hükümleri bulunmaktadır¹⁶⁴. Emniyet görevlileri hakkında Emniyet Teşkilatı Kanunu ve Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğü'nde özel düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak bu düzenlemeler DMK'dakilerle karşılaştırıldığında kolluk görevlilerini koruyucu nitelikte ve işlevsiz olduğu görülmektedir.

Adalet Bakanlığı istatistiklerine göre; 2009 yılında işkence/kötü muamele suçu nedeniyle hakkında işlem yapılanların %91,1'i polis veya jandarmadır. Yukarıda belirtilen düzenleme nedeniyle işkence nedeniyle hakkında işlem yapılan kamu görevlilerinin tamamına yakını DMK hükümleri dışında bırakılmıştır.

Kamu görevlileri, haklarında "disiplin soruşturması" veya "ceza yargılaması" bulunması halinde görevden uzaklaştırılabilir¹⁶⁵. Oysa işkence suçu işleme oranı en yüksek olan kamu görevlisi konumundaki polis, sadece hakkındaki disiplin soruşturması tamamlanmışsa ve "memuriyetten men kararı verilmişse" görevden uzaklaştırılabilir¹⁶⁶.

Her iki halde de tedbirin uygulanması zorunlu olmayıp idarenin takdirine bırakılmıştır. Soruşturma makamlarının, görevden uzaklaştırma konusunda tedbir alma yetkileri bulunmamaktadır.

Bu tedbire geç başvurulması, tedbiri anlamsız ve işlevsiz kılmaktadır. Kaldı ki uygulamada işkence suçu şüphesi altında bulunan kamu görevlisinin tedbiren görevden uzaklaştırılmasına ilişkin mekanizma hiç işletilmemektedir.

¹⁶⁴ DMK, m.1/3.

¹⁶⁵ DMK, m.137.

¹⁶⁶ Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun Ek, m. 8.

Tutuklama Tedbiri

İşkence soruşturmalarının selameti için idarî yolların dışında veya yanında CMK'daki tutuklama tedbiri de kullanılabilir bir mekanizmadır.

CMK 100. madde "tutuklama nedenlerinin bulunması halinde" tutuklama kararı verilebileceğini düzenlemektedir. Tutuklama nedenleri ise, failin "delilleri yok etmesi, gizlemesi veya değiştirmesi" ya da "tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması"na yönelik davranışlar sergilemesi veya "kaçma, saklanma veya kaçacağı şüphesi uyandıran" davranışlarının varlığıdır.

CMK 101. madde belli suçlar yönünden, fail yukarıda sayılan tutuklama nedenlerinin varlığını gösterir davranışlar sergilemese bile, tutuklama kararı verilebileceğini düzenlemektedir. Tutuklama için somut neden aranmayan bu suçlara uygulamada "katalog suç" denmektedir. Yargı mercileri katalog suçlar söz konusu olduğunda sıkça tutuklama kararı vermektedir.

101. maddenin 4. fıkrasında "işkence suçu (TCK, m. 94-95)" katalog suçlar arasında sayılmıştır. Bu nedenle somut bir tutuklama nedeni mevcut olmasa bile işkence soruşturmalarında tutuklama kararı verilebilir. İşkence failinin konumu ve yetkisi gereğince delilleri karartma, mağdur ve tanıkları etkileme riskinin yüksek olduğu düşünüldüğünde tutuklama için somut bir neden aranmaması yerindedir.

İşkence failinin sahip olduğu yetki ve konum, zor kullanma sınırını aşan kamu görevlisi için de geçerlidir. Ancak iç hukukta zor kullanma yetkisinde sınırın aşılması suçu¹⁶⁷ TCK, 101. maddede sayılmamıştır. Oysa pek çok olayda uluslararası hukuk ve özellikle AIHM içtihatlarına göre bu tür eylemler de işkence olarak nitelendirilebilmektedir. Bu nedenle her somut olayda genel tutuklama nedenlerin bulunup bulunmadığının değerlendirilerek gerektiğinde tutuklama kararı verilmesi gerekir.

Türkiye'de işkence soruşturmaları ve yargılamaları açısından önemli bir tedbir olan tutuklamanın, neredeyse hiç uygulanmadığını söylemek mümkündür.

Yargı makamları katalog suçlarda çok sayıda tutuklama kararı verirken, yine katalog bir suç olan işkence söz konusu olduğunda tutuklama tedbirine (ölüm gerçekleşmemişse) neredeyse hiç başvurmamaktadırlar.

TİHV tarafından 2006-2008 yılları arasında, kamu görevlileri tarafından işlenen işkence veya öldürme suçları ile ilgili 38 dosyanın yalnızca 3 tanesinde fail/faillerin bir kısmı tutuklanmıştır.

Bu dosyalardan yalnızca birisi işkence neticesi öldürme, ikisiyse ateşli silah/bomba ile öldürme suçu ile ilgilidir.

İşkence suçu nedeniyle fail hakkında tutuklama tedbirine başvuru tek dosya örneğinde¹⁶⁸ ölüm meydana gelmiş olması, yargılama makamlarının tutuklamaya

¹⁶⁷ TCK, m. 256.

¹⁶⁸ Adana 5. Ağır Ceza Mahkemesi, 2007/288 E.

nadiren ve ancak ağır sonuçlarının olması halinde başvurduklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Meslekten Men Cezası/Tedbiri

İşkence ve kötü muamele suçları nedeni ile mahkûm olan kamu görevlilerinin meslekten men edilmeleri gerekmektedir.

Meslekten men yaptırımı iç hukukta, işkence suçları yönünden bir disiplin cezası olarak düzenlenmiştir. Kötü muamele suçlarına karşılık gelen zor kullanma yetkisinde sınırın aşılması suçu yönünden meslekten men sonucunu doğuran idarî bir yaptırım bulunmamaktadır (9. soruya verdiğimiz yanıtlarda bu konu ayrıca değerlendirilmiştir).

Ceza yargılamasında ise kasıtlı bir suçtan mahkûm olanların, cezanın infazı tamamlanıncaya kadar kamu görevi yapamayacakları düzenlenmektedir¹⁶⁹. Sadece belli bir süre kamu görevi yapamama sonucunu doğuran bu yasaklama biçimi, Komitenin aradığı “meslekten men” yaptırımına karşılık gelmemektedir.

Hükümet yanıtlarının 154. paragrafında “işkence suçu (TCK, m. 94, 95)” işleyen kamu görevlilerinin geçici veya sürekli olarak memuriyetten men edildiklerini belirtmiştir. Kötü muameleyle değinmemiştir.

TİHV’in başvurusu üzerine İçişleri Bakanlığının vermiş olduğu sayısal veriler kötü muamele suçlarında, kamu görevlilerinin görevlerine devam ettiğini göstermektedir. 14.02.2005 ila 01.06.2010 tarihleri arasında 20 kişi kötü muamele nedeniyle suçlu bulunmuştur. Bunlardan 11 kamu görevlisine para cezası, 8’ine hapis cezası verilmişken yalnızca 1 kişi görevden men edilmiştir. Bu yaptırımın sürekli mi, geçici mi olduğu ise, yanıtlardan anlaşılamamaktadır.

Öneriler:

- İşkence suçu yönünden zamanaşımının kaldırılmasına yönelik yasal düzenleme yapılmalıdır.
- Savcıların periyodik olarak yaptıkları soruşturma işlemleri hakkında bakanlık ve mağdura yazılı bilgi vermesine ilişkin düzenleme yapılmalıdır.
- Ceza miktarına bakılmaksızın işkence suçu nedeniyle verilen hapis cezalarının ertelenmesi, paraya çevrilmesinin yasaklanmasına ilişkin TCK, 53. maddede düzenleme yapılmalı, aynı istisna hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına dair TCK, 231. maddede de yer almalıdır.
- İşkence yargılamalarının acele işlerden sayılması, duruşmalara 30 günden ara verilememesi, adli ara vermelerde duruşmalara devam edilmesi ve temyiz incelemelerinin öncelikle yapılması hükmü yeniden yasaya konmalıdır.

¹⁶⁹ TCK, m. 53/1-a, 2.

- Görevden uzaklaştırma tedbiri için;
 - a. Disiplin soruşturması açılması ve meslekten men cezası verilmesi şartı kaldırılmalı,
 - b. Tedbire karar verme yetkisi disiplin amirlerinden alınarak doğrudan savcıya verilmelidir.
- Memuriyetten men yaptırımı idarenin tasarrufundan çıkarılmalı, ceza hukuku alanında ve sürekli bir yaptırım/tehdit olarak düzenlenmelidir.

16. Polis gözetimindeki tüm gözaltına alınanların, gözaltı süresinin başlangıcından itibaren ve hücrelerinden çıkarıldıkları süreler de dâhil olmak üzere, gözaltı kayıtlarının düzgün bir biçimde tutulmasını güvence altına almak için ve bu tür kayıtların gözaltına alınan kişilerin aileleri ve avukatları tarafından ulaşılabilir olmasını sağlamak için alınan önlemler hakkında lütfen bilgi verin¹⁷⁰. Bu güvencelerle ilgili olarak, kayıtlara ulaşmak için izlenmesi gereken yöntemi belirtin ve bunlara erişim hakkında istatistiksel veri sağlayın.

Komite, alıkonulan kişilerin yakınlarının ve avukatlarının gözaltı kayıtlarına ulaşmasını sağlayacak tedbirlerin neler olduğunu sormuştur. Oysa hükümet verdiği yanıtta genel olarak kişinin hakları konusunda bilgilendirilmesi, yakalama veya tutuklamanın yakınlarına bildirilmesi, avukatın hukukî yardımından yararlanma gibi, soruyla ilgili olmayan bilgiler vermiştir.

Bunun nedeni, Türkiye’de gözaltı kayıtlarının alıkonulan kişilerin yakınları veya avukatları tarafından denetlenmesini sağlayacak yasal bir düzenlemenin ve usulün bulunmamasıdır.

Hükümet cevaplarının 160. paragrafında kişilerin hekime erişim hakkı konusunda bilgilendirildiklerinden bahsetmektedir. 1. soruya verdiğimiz yanıtta da belirtildiği üzere iç hukukta hekime erişim bir hak olarak düzenlenmemiştir. Bu nedenle kişiye hekime erişim hakkı olduğuna dair bilgilendirme yapılmaz.

YGAIAY’nde gözaltı biriminde kişilerin üst araması yapıldıktan sonra nezarethaneye girişi “Nezarethaneye Alınanların Kaydına Ait Defter”e kaydedileceği düzenlenmiştir¹⁷¹.

İç hukukta “soruşturma evraklarının” incelenmesinden bahsetmektedir. Gözaltı biriminde kalan defterler bu kapsamda değildir. Bu kayıtların incelenmesi ve suret alınabilmesini sağlayan özel bir düzenleme de bulunmamaktadır.

Gözaltına alınan kişi, sadece yakınlarına haber verildiğine ve müdafî istediğine ve avukatı da kişiyi ziyaret ettiğine dair bilgileri imzalarken nezarethane defterini görebilir¹⁷². Nezarethane defterine bunun dışında bir erişim mümkün değildir.

¹⁷⁰ Para. 7 (e) of CAT/C/CR/30/5.

¹⁷¹ Yönetmelik m. 11/1, 12.

¹⁷² YGAIAY’nin 12. maddesi.

Ailelerin ya da yakınların bu kayıtları incelemesine ilişkin bir düzenleme de mevcut değildir. Hükümet cevaplarının 162. paragrafında belirtildiği üzere alıkonulan kişilerin aileleri sadece alınan önlemlerle alıkonulunun durumu hakkında güvenlik güçlerinden bilgi alabilir; kendileri inceleme yapamaz.

Özgürlüğünden yoksun bırakılma işleminin ilk aşaması olan yakalama¹⁷³ ile ifade ve sorgu işlemleri bir tutanağa bağlanır ve yakalama zamanı bu tutanaklarda gösterilir¹⁷⁴. Bununla birlikte uygulamada kolluğun, mevzuat gereği tutması zorunlu olan kayıtlar konusunda gereken titizliği göstermediği, ilgili tutanaklarda birçok bilginin eksik bırakılabildiği gözlemlenmektedir.

Daha vahimi, çoğu durumda yakalama, ifade alma, nezarethane kayıt defterlerinde yakalama zamanı veya yakalama nedenine ilişkin bilgiler arasında ciddi çelişkiler bulunmaktadır. Kayıtlardaki çelişkili bilgiler, kayıtların doğruluğunu şüpheli hale getirmekte ve kayıtları tutan kamu görevlilerinin bir kısmının, görevini kötüye kullandığını ya da en azından ihmal ettiğini göstermektedir.

Bu belgeler aynı zamanda soruşturma evrakı niteliğinde olduğundan savcılar önüne gitmekteyse de bu çelişkinin nedeni ve hangi kamu görevlisinin gerçek dışı tutanak düzenlediği araştırılmamaktadır.

Terörle Mücadele Kanunu kapsamında yürütülen soruşturmalarda hazırlanan tutanaklarda kolluk görevlilerinin açık kimlikleri yerine sadece sicil numaraları yazılmaktadır¹⁷⁵. Bu düzenleme nedeniyle, özellikle işkence ve kötü muamele soruşturmalarında failerin tespiti açısından sorun yaşanabilmektedir.

Hükümetin cevaplarının 156. ve 157. paragraflarında gözaltı işlemlerinin savcıların denetimi altında yapıldığı ve eksiklik veya yanlışlık bulunması halinde derhal hukuki işlem başlatıldığı belirtilmişse de bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır. Gözaltı birimlerini ve cezaevlerini denetleme yetkisi cumhuriyet başsavcılarının idarî görevleri arasında sayılmıştır. Uygulamada başsavcılar bu yetkilerini vekil tayin ettikleri bir veya iki savcı aracılığıyla kullanmaktadır.

Başsavcılıkların görev alanına giren onlarca alıkonma yerine ait kayıtların az sayıdaki savcı tarafından etkili olarak denetlenebilmesi ve içeriklerinin doğruluğunun araştırılması fiziksel olarak mümkün değildir.

Hükümetin cevaplarında bahsedilen denetimler daha çok şekilsel olarak kayıt tutulup tutulmadığını tespit etmek ve mevzuattan doğan gerekliliği yerine getirmiş görüntüsü yaratmaktan öte bir anlam ifade etmemektedir.

Gözaltı birimlerindeki kamera görüntüleri, işkencenin kanıtlanmasında çok önemli delillerdir. Ancak uygulamada, işkence/kötü muamele suçları kapsamında açılan soruşturma ve kovuşturmalarda kamera kayıtlarına ulaşmak neredeyse mümkün değildir.

¹⁷³ CMK, m. 97.

¹⁷⁴ CMK, m. 147, YGAİAY m.23.

¹⁷⁵ TMY m. 10/ç.

Soruşturma makamları kayıtları yerinde, derhal ve bizzat incelemedikleri için delile çoğu zaman ulaşamamaktadır. Savcılık kayıt bulunup bulunmadığını emniyet biriminin amirinden veya cezaevi müdürlüğünden sormakta, kayıt varsa kopyasını istemektedir. Bu tür yazılara idarî makamlar tarafından verilen yanıtlar genel olarak;

- Kameraların bozuk olması nedeniyle kayıt olmadığı,
- Kameraların sadece izleme yapmak için kullanıldığı, kayıt yapılmadığı,
- Belli bir süre geçmesi nedeniyle sistemin önceki kayıtlar üzerine yeniden kayıt yaptığından mevcut görüntülerin silinmiş olduğu, gibi yanıtlar verilmektedir.

Sadece alıkonma yerlerinde değil, diğer resmî kurumlarda bulunan kamera görüntülerinin de soruşturma makamlarına benzer gerekçelerle gönderilmediği görülmektedir¹⁷⁶.

Türkiye’de resmî binalarda bulunan kamera kayıtlarının silindiği veya üzerlerinde tahrifat yapılabildiği bilinmektedir. Kamuoyunda Danıştay Saldırısı olarak bilinen ve Danıştay binası içinde bir hâkimin öldürülmesi, dört hâkimin yaralanması ile sonuçlanan olayda, mahkemeye kameraların arızalı olduğu bilgisi verilmiş ancak yapılan bilirkişi incelemesinde kayıtların silinmiş olduğu anlaşılmıştır. Yargı binalarında bile görüntülerin güvenliğinin sağlanamıyor olması kaygı vericidir.

Ayrıca bazı alıkonma yerlerinde hâlâ kamera kaydı yapan sistem olmadığı bilinmektedir.

Bazı binalardaki kayıtlar ise kopyalanabilme özelliğine sahip olmadığından, dosya içinde saklanabilmesi mümkün olmamaktadır¹⁷⁷.

Bütün bu aksamaların temel nedeni, alıkonma yerlerindeki kamera kayıtlarının nasıl tutulacağı ve ne kadar süreyle saklanacağı konularında bir yasal düzenleme olmamasıdır. Her kurumun kendi iç işleyişini düzenleyen mevzuata, görüntü kayıtlarına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak bunlara ulaşmak mümkün olamamaktadır.

Nezarethanedeki şüphelinin polis silahıyla ölmesi üzerine açılan bir soruşturmada, kameraların nezarethaneyi izlemek için kullanıldığı ama kayıt yapmadığı bilgisi verilmiştir. Ölenin ailesinin avukatı bu konuda yasal düzenlemenin kaynağını Emniyet Genel Müdürlüğünden sormuş, kendisine iki adet yönetmelik ve bir yönergede emniyet binalarının güvenliğinin sağlanmasına ilişkin hükümler olduğu bildirilmiştir. Anılan mevzuata ulaşamayan avukat, EMG’den anılan yönetmelik ve yönergenin bir örneğini istemiştir. Bu başvuruya, yönetmeliklerin “hizmete özel” ve yönergenin “gizli” olması nedeniyle mevzuatın gönderilemeyeceği cevabı verilmiştir¹⁷⁸.

¹⁷⁶ Adli rapor işlemi için İdil Devlet Hastanesi’ne götürülen şüphelilerin koridorda ve muayene odasında dövüldüklerine ilişkin iddiaları üzerine hastanenin kamera kayıtları istenmiş; ancak sistemin arızalı olması nedeniyle kayıt bulunmadığı yanıtı verilmiştir. - Midyat Ağır Ceza Mahkemesi, 2010/49 E.

¹⁷⁷ Honaz Asliye Ceza Mahkemesi 2010/118 E.

¹⁷⁸ EGM, 13.01.2010 tarih, B.05.EGM.0.36.31 sayılı yazısı.

Ayrıca yargı makamlarının kayıt olmadığına ilişkin yanıtlar üzerine daha derin araştırma yapmaması, kaydın yapılamamasından sorumlu olan kamu görevlileri hakkında adli işlem başlatmaması önemli bir sorundur.

Öneriler:

Şüpheli/sanıklar ile avukatlarının ve yakınlarının alıkonma yerinde kalan defter ve evraklarda dâhil olmak üzere tüm gözaltı kayıtlarını inceleyebilmesi bir hak olarak ayrıca düzenlenmelidir.

Terörle Mücadele Kanunu'nun 10/ç. maddesi değiştirilerek, gözaltı işlemi yapan kamu görevlilerinin kimliklerinin saptanabilir olması sağlanmalıdır.

Gözaltı işlemlerine dair çelişkili evrak düzenleyen kamu görevlileri hakkında şikâyet aranmaksızın ve derhal soruşturma başlatılması sağlanmalıdır.

Kamera kayıtlarının nasıl tutulacağı ve ne kadar süre ile hangi esaslara göre saklanacağı ve kim tarafından denetleneceği konusunda yasal düzenleme yapılmalıdır.

Kamera kaydı yapılmamasından, kayıtların silinmesinden veya tahrif edilmesinden sorumlu olan kamu görevlileri hakkında res'en ve derhal soruşturma açılması sağlanmalıdır. İdarî kurumlardan gelen yanıtlarla yetinilmemeli; bilginin doğruluğu bizzat kontrol edilmelidir.

17. Komite'nin tavsiyelerini¹⁷⁹ göz önünde bulundurarak, işkence ve kötü muameleyle maruz kalanlara, mali tazminat, rehabilitasyon ve tıbbi ve psikolojik tedavi de dahil, adil ve uygun tazminat sağlanması için hangi önlemler alındı. Bu bağlamda, işkence ve kötü muameleyle maruz kalanlara sağlanan tazminat sayısı ve bunların toplamının yanı sıra gerçekleştirilen rehabilitasyon ve tedaviler de dahil olmak üzere, istatistiksel verileri lütfen sağlayın.

Rehabilitasyon

Hükümet her ne kadar 17. ve 19. soruların yanıtlarında suç mağdurları için çeşitli düzenlemeler yapıldığını belirtmekte ise de bu düzenleme suç mağdurlarını genel olarak ilgilendirmekte, işkence ve diğer kötü muamele mağdurlarına ilişkin ayrı bir düzenleme bulunmamaktadır.

Adalet Bakanlığı bünyesinde kurulan Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezi birimlerinden biri olan ve mağdurlara ilişkin çalışmaları yürüten "koruma kurulu"nun web sitesinde de belirtildiği üzere bu kurulun çalışmaları iş olanağı sağlamaya

¹⁷⁹ Para. 7 (h) of CAT/C/CR/30/5.

odaklanmıştır. Tedavi ve rehabilitasyon konusunda ne tür çalışmalar yapıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır¹⁸⁰.

Yine aynı web sitesinde denetimli serbestlik ve koruma kurullarına ilişkin istatistikî bilgiler yer almakta ise de dosya sayılarının hangi sistematığe göre yansıtıldığı anlaşılamamıştır. 2009 yılı Ekim ayından itibaren aylık dilimlerde verilen sayılar önce artmakta ve her ayın diğer aya eklendiği düşünülürken 2010 yılı Mayıs-Ağustos aylarında bu sayılar düşmekte ve daha sonra yükselmektedir. 2009 yılı Kasım ayından itibaren mağdurlara ilişkin aylık bilgiler de sitede yer almaktadır. Bu veriler bazı aylar stabil olmakla birlikte artarak ilerlemektedir. Kasım 2009 itibarıyla 559 başvuru/437 kabul varken bu sayı Ağustos 2010 itibarıyla 802 başvuru/495 kabul olmuştur. Yani 9 aylık bir süreçte 243 başvuru/58 kabul gerçekleşmiştir. Aynı dönemde denetimli serbestlik için işlem yapılan dosya sayısı 73.241'dir. İşlem yapılan koruma kurulu dosyaları ile denetimli serbestlik dosyalarının birbirine oranı 0,08'dir. Rakamların da ortaya koyduğu gibi failer için öngörülmuş olan denetimli serbestlik kurumu yaygın olarak işletilmektedirken mağdurlar için öngörülen sistem henüz işler durumda değildir.

Kaldı ki Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu'nun 111. ve 104. maddelerinde belirtildiği üzere mağdurlara sağlanacak destek için koruma kurulunun değerlendirme yapması ve karar vermesi gereklidir¹⁸¹. Verili

¹⁸⁰ "Koruma kurulu çalışmalarının önemli bir kısmını mesleki eğitim projeleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda; suçtan zarar görenler ile ceza infaz kurumundan salıverilen hükümlülerin iyileştirilmesi, topluma kazandırılması ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla başta Türkiye İş Kurumu olmak üzere çeşitli kurum, kuruluş ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapılarak iş ve meslek edindirme projeleri hazırlanmaktadır."

<http://www.cte-dsm.adalet.gov.tr/menusayfaları/korumakurulu/korumakurulu.htm>

¹⁸¹ Denetimli Serbestlik Ve Yardım Merkezleri İle Koruma Kurulları Kanunu

Madde 12 - (1) Şube müdürlüğünün soruşturma evresindeki görevleri şunlardır:

c) Suçtan zarar gören kişilerin karşılaştıkları psiko-sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde danışmanlık yapmak ve bu kişilere yardımcı olmak.

Suçtan zarar görenlere yönelik çalışmalar

MADDE 111 – (1) Koruma kurulları, suçtan zarar gören kişilerin suç nedeniyle karşılaştıkları sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunların çözümünde yardımcı olur.

(2) Suçtan zarar görenler tarafından koruma kurullarına yapılan başvurularda bu Yönetmeliğin 104 üncü maddesindeki işlemler yapılır.

(3) Koruma kurullarınca karar verilmesi halinde bu kişiler hakkında suçtan zarar görenlere özgü psiko-sosyal müdahale çalışmaları yürütülür.

(4) Suçtan zarar görenlere yönelik projeler, bu Yönetmeliğin 110 uncu maddesinin üçüncü fıkrasına göre hazırlanır.

(5) Koruma kurulu tarafından suçtan zarar gören kişinin talebine bağlı olmaksızın en uygun yardım yapılır.

Koruma kurullarına yapılan başvuruların kabulü sırasında yapılacak işlemler

MADDE 104 – (1) Koruma kurullarına yapılan başvuruların kabulü sırasında aşağıdaki hususlara dikkat edilir.

3) Suçtan zarar gören kişiler bakımından kesinleşmiş mahkeme kararı veya soruşturma veya kovuşturma evresinde ilgili merciin yazısı,

5) Talep konusu dikkate alınarak ekonomik durumunu gösteren belgeler, varsa Türkiye İş Kurumu kayıt belgesi veya numarası ile eğitim veya mesleki durumunu gösterir belge, şube müdürlüğüne gerekli görülen diğer belgeler, istenir.

rakamlar üzerinden bakıldığında koruma kurullarının talepleri kabul oranı 61,7'dir ve bu da çok sayıda başvurunun reddedildiğini ortaya koymaktadır. Dahası talebi kabul edilen toplam 437 mağdurlara yapılan desteğin niteliğinin belirtilmemiştir¹⁸².

Devletin etkili bir sistem geliştirmemiş olması nedeniyle mağdurlar (maruz kaldıkları muamelenin sonucunda ortaya çıkan sorunların farkında olanlar ve bir sağlık kurumuna başvuru olanağı bulunanlar) bu sorunlarını ya genel sağlık sistemi içinde ya da kendi olanaklarıyla çözmeye çalışmaktadır. Mağdurların önemli bölümünün herhangi bir tedavi alma olanağı bulunmamaktadır.

Sağlık kurumlarına ulaşanlar için ise yeterli ve gerekli tedavi şansı bulunmamaktadır. Mağdurlar, sıklıkla etiketlenme (stigmatizasyon), olumsuz yaklaşımların hedefi olma, yeniden devlet güçleri ile karşılaşma kaygıları vb. nedenlerle yaşadıkları işkence ve kötü muameleleri başvurdukları sağlık kurumlarında dile getirmekten kaçınabilmektedir.

Ne tıp fakültelerinin müfredatlarında, ne de mezuniyet sonrası eğitim programlarında işkence ve kötü muamelelerin yol açtığı ruhsal ve fiziksel sorunların tanınması, tedavi ve rehabilitasyonu yer almaktadır.

ATK'nun AB destekli, yararlanıcıları Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, ATK ve yürütücüleri TTB ve IRCT konsorsiyumu olan ve Kasım 2007-Aralık 2009 tarihlerinde yürütülen "İstanbul Protokolü Eğitimi Programı; Adli Tıp Uzmanı Olmayan Hekimler, Hâkimler ve Savcıların Bilgi Düzeyini Yükseltme" Projesi'yle verilmiş olan İstanbul Protokolü eğitimi teşhis ve tedavi konusunda hekimlere bir perspektif sunmuşsa da işkence ve diğer kötü muamele biçimlerinin mağdurlarına rehabilitasyon hizmeti verilmesi konusunda herhangi bir altyapı sunulmamıştır. Verilen eğitim sadece adli süreçlerde tanılama, tedavi ve raporlamaya odaklanmıştır.

Dolayısıyla üniversitelerde veya kamu hastanelerinde çalışan hekimlerin, işkence görene yaklaşım, işkenceye bağlı oluşan sorunların tedavi ve rehabilitasyonu alanında bilgi ve deneyimlerinin oldukça sınırlı olması da mağdurların gerekli tedaviye ulaşmalarında önemli bir engeldir.

TİHV ve TOHAV¹⁸³, olanakları sınırlı da olsa işkenceye maruz kalanlara yönelik kapsamlı tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sunmaktadır. Ancak bu kurumlara mağdurların sadece bu olanaklar hakkında bilgisi olan küçük bir oranı başvurmaktadır. Mağdurların büyük çoğunluğu da bu kurumların varlığı hakkında bilgi sahibi değildir.

Mağdurlara, işkence ve kötü muamelelere bağlı tedavi ve rehabilitasyon konusunda uzmanlaşmış bu kurumlar hakkında herhangi bir bilgi verilmemekte ve yönlendirme yapılmamaktadır. Hatta kimi zaman mağdurlar bu kurumlara başvurmaması konusunda uyarı, tehdit ve baskılara maruz kaldıklarını dile getirmektedir.

¹⁸² <http://www.cte-dsm.adalet.gov.tr/>

¹⁸³ Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı, <http://www.tohav.org>.

Bu nedenle, TİHV ve TOHAV gibi kurumların sağladığı rehabilitasyon hizmetlerinin, devletin sağlaması gereken bütüncül bir hizmetin yerine geçmesi mümkün değildir.

Tazminat

Yukarıda da belirtildiği üzere devletin rehabilitasyon konusunda etkin bir çalışması bulunmamaktadır. Nitekim giderim konusu da bütüncül olarak değerlendirilmemekte ve sadece nakdî tazminatla sınırlı olarak algılanmaktadır. Rehabilitasyona ilişkin etkin bir çalışmanın bulunmaması da bu sınırlı yaklaşımın doğal bir sonucudur.

Ancak mağdurlara, maruz kaldıkları muamele nedeniyle *nakdî tazminat* verilmesi meselesinin kendisi de sorunlu bir alandır.

İç hukukta, işkence ve diğer kötü muamele nedeniyle mağdurların, ceza soruşturması dışında başvurabileceği tek hukuk yolu tazminattır. Bunun için iki türlü yol öngörülmüş durumdadır:

- Bireylere, kişisel sorumlulukları nedeniyle tazminat talepleri,
- İdareye, hizmet kusuru nedeniyle tazminat talepleri.

Zarar gören taraf, *failin belli olması durumunda doğrudan kişinin kendisine karşı* bir hukuk davası açabilir ya da *fail belli olsun-olmasın idareye (devlete) karşı dava* açabilir. Kişinin bu davalardan her ikisine de başvurması bir zorunluluk değildir.

Her iki hukuk yolu da maddî ve manevî zararların tazmin edilmesi ilkesine dayalıdır.

- Bireylere yönelik davalar: Bireylerin sorumluluklarının belirlenmesi için açılan tazminat davalarında, bir zorunluluk olmadığı halde uygulamada, tazminat ile failin bir ceza yargılaması sonucunda ceza alması arasında doğrudan bir bağlantı aranmaktadır.
- Dolayısıyla tazminat talebini değerlendiren mahkeme, yapılan talebi ceza soruşturması/davasıyla ilişkilendirerek ceza davasının sonucuna göre karar vermektedir. Çok sayıda soruşturmanın davaya dönüşmediği, açılan davalarda ise çok sayıda beraat kararı çıktığı göz önüne alındığında bireylere karşı açılmış tazminat davalarının başarı şansı çok düşüktür etkin bir hukuk yolu olma özelliği maalesef ki bulunmamaktadır.

İdareye yönelik davalar: Bu dava yolu görece işlevli bir hukuk yoludur. Bununla birlikte aşağıdaki sorun alanları nedeniyle mağdurlar bakımından tatminkâr, failler bakımından ise caydırıcı olduğunu söylemek mümkün değildir¹⁸⁴.

Dava açma süreleri

Tazminat istemiyle idarî dava açma süresi 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu'nun 13. maddesi uyarınca idarî fiilin öğrenilmesinden itibaren 1 yıl ve idarî

¹⁸⁴ (Abdülmenaf) Kaya/Türkiye, Başvuru no: 158/1996/777/978; 19 Şubat 1998 tarihli karar, para. 104, 105, 108.

fil tarihinden itibaren her halükarda 5 yıl içinde, ilgili idareye yapılan başvurunun reddedilmesi ya da altmış gün içinde yanıt verilmemesinden sonra 60 gün olarak belirlenmiş durumdadır.

İşkence ve diğer kötü muamele mağdurlarının gerek idare ve gerekse hukuk mahkemeleri önünde tazminat istemli açtıkları davaların sayılarına ilişkin herhangi bir istatistikî bilgiye ulaşmak mümkün olmamakla birlikte son derece az olduğunu tahmin etmek zor değildir.

Dava açma sürelerinin kaçırılmış olması çok sık yaşanan bir olgudur, çünkü işkence ve diğer kötü muamele mağdurları genellikle ceza davasının, tazminat davasının sonucunu etkileyeceği düşüncesiyle önce soruşturma ve eğer dava açılmışsa, kovuşturmanın sonucunu beklemektedir. Ancak, ülkemizde suç soruşturmaları ve özellikle de işkence soruşturmalarına ilişkin sürelerin uzunluğu nedeniyle 1 yıllık idarî başvuru süresi zaten bu aşamada dolmaktadır. Bu durumda, takipsizlik kararı ya da yargı kararından sonra açılan tazminat davaları süre bakımından reddedilmektedir.

Tazminat davalarında zamanaşımı

Öte yandan asıl sorun, işkence ve kötü muamele vakalarıyla ilgili olarak ceza davalarında olduğu gibi tazminat davaları bakımından da bir *zamanaşımı müessesesinin* varlığıdır.

Tazminat davalarında harçlar/adli yardım

Gerek hukuk ve gerekse idarî usul çerçevesinde açılan tazminat davalarında, davacılar, talep ettikleri tazminat miktarıyla oranlı bir harç ödemekle yükümlüdür. Ancak, işkence ve diğer kötü muamele biçimleriyle ilgili tazminat davalarında istenen tazminat miktarlarının yüksekliğiyle birlikte bu miktara oranla ödenmesi gereken harçlar, mağdurları ya da yakınlarını bu davaları açmaktan vazgeçmeye yöneltmektedir.

Adli yardım sistemi Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 469. maddesine göre talepte bulunulan mahkemenin kararına itiraz hakkı bulunmaması nedeniyle, tarafları keyfî uygulamalara karşı korumaya yetecek usule ilişkin güvenceler sunmamaktadır¹⁸⁵;

- Adli yardım talebi sadece tarafların sunduğu yazılı belgeler üzerinden ve bir kez incelenmektedir,
- Tarafların dinlenmediği ve bu nedenle itirazlarını ortaya koyma imkanları da bulunmamaktadır,
- Adli yardım talebinin reddedilmesi, davacıların iddialarının bir mahkeme tarafından dinlenmesi imkânından tamamen yoksun bırakılmaktadır,
- Yargılamanın başlangıç aşamasında gerçekleşen bu işlem, mahkemeye başvuru hakkına sınırlama getirmektedir,

¹⁸⁵ Bakan/ Türkiye, Başvuru No: 50939/99, 12 Haziran 2007 tarihli karar.

- Devlet, mahkemeye başvuru hakkını Sözleşme'nin 6. maddenin 1. fıkrasının gereklerine uygun biçimde düzenleme yapma konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmektedir.

Hükmedilen tazminat miktarları için kamu görevlilerine rücu

Rücu, sistemi Türk hukuk sisteminde çok eskiden beri mevcut olmasına rağmen, insan hakları ihlalleri alanında tartışma ya da daha doğru ifadesi ile uygulama alanı bulması oldukça yeni sayılabilir.

İç hukuktaki ilgili düzenlemeler Anayasa'nın 40/3. ile 129/5. maddesi ve Devlet Memurları Kanunu'nun 13/1. maddesinde¹⁸⁶ yer almaktadır.

Devlet Memurları Kanunu'nun 13/1. maddesi idarî davalar sonucunda hükmedilen tazminatların yanı sıra AİHM tarafından hükmedilenler için de zarara neden olan kamu görevlisine rücu *yükümlülüğü* getirmektedir¹⁸⁷. Dolayısıyla AİHM tarafından idare aleyhine hükmedilen tazminatlar, kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlar nedeniyle ve Anayasa m. 129/5 uyarınca "kendilerine rücu edilmek kaydıyla" ödenmektedir.

Bununla birlikte, ulusal mahkemelerce verilen kararlar uyarınca *kendisine rücu edilen herhangi bir kamu görevlisi olduğuna dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır*. AİHM tarafından verilen kararlarda, 2009 yılı itibarı ile *rücu işlemi hiç yapılmamıştır*.

Uygulamaya ilişkin bu konu TİHV tarafından Adalet, İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıkları ile yapılan yazışmalarda ele alınmış, işkence ve kötü muameleden dolayı ödenen tazminatların rücu'en tahsiline ilişkin bilgi istenmiştir. İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği tarafından verilen yanıtta göre;¹⁸⁸

- "davaların sorumluluk sebebiyle ve davalı kişinin ilgili bulunduğu kuruma göre bir tasnif yapılmadığından, yazınızda belirtilen 26.03.2002 tarihinden itibaren kamu görevlileri aleyhine açılmış olan rücu'en tazminat davalarından hangilerinin İçişleri Bakanlığı personeli aleyhine ikame edildiği konusunda istatistikî bir bilgi verilmesinin teknik olarak mümkün bulunmadığının belirtilmesi üzerine, konu bu sefer ilgisi nedeniyle Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığına sorulmuştur.
- Alınan cevabî yazılardan; Jandarma Genel Komutanlığında (AİHM)'ne başvuru neticesinde *rücu işlemi yapılan personel bulunmadığı*, Emniyet Genel Müdürlüğüne ise (AİHM) kararlarıyla ilgili olarak rücu işlemi yapılması için (2) *personelin* isminin Maliye Bakanlığına bildirdiği anlaşılmıştır."

¹⁸⁶ Devlet Memurları Kanunu'nun 13. maddesine 4748 s. Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (R.G. 9.4.2002) m.3 ile eklenmiştir.

¹⁸⁷ Yukarıda belirtilen Danıştay 10. Dairesi kararı.

¹⁸⁸ İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'nin B.05.0.HUK.0.00.00.02-647.03.02/3925 sayılı ve 10.03.2009 tarihli yanıtı.

- Aynı konuda Maliye Bakanlığı Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü tarafından gönderilen yanıt bakanlık, "...kayıtlarında yapılan incelemede kurumlarınca kusurlu olarak bildirilen kamu görevlileri aleyhine rücu konusunda yapılmış *üç işlem kaydına* rastlanmıştır"¹⁸⁹ bilgisini vermiştir.

Başhukuk Müşavirliği, bunlardan birinin İçişleri Bakanlığı¹⁹⁰ birinin de Adalet Bakanlığı¹⁹¹ personeli olduğunu, haklarında rücu davaları açılması için ilgili bakanlıklarca talimat verildiğini; İçişleri Bakanlığı¹⁹² personeli olan üçüncü kamu görevlisi için rücu davası açılmış ise de davanın ilk derece mahkemesi tarafından *reddedildiği*¹⁹³ ve Yargıtay tarafından onanarak¹⁹⁴ kesinleştiği bilgisi verilmiştir. Bu ret kararının gerekçesine ise maalesef ulaşılammıştır.

Dolayısıyla, işkencenin önlenmesi bakımından son derece etkin bir araç olarak uygulamaya geçebilecek olan rücu işlemi, bu yazışmanın yapıldığı döneme kadar maalesef kullanıl(a)mamıştır.

Bu nedenle de işkence ve kötü muamele fiillerinin uygulanmasında ceza hukuku bakımından sorumlulukları saptanamayan ya da cezalandıramayan failer ve bu süreçte sorumlulukları bulunan tüm kamu görevlileri, tazminat hukuku çerçevesinde de bireysel sorumluluktan azade durumdadır. Ayrıca başkaca sorun alanları da bulunmaktadır;

Rücu edilecek kamu görevlisinin kişisel kusurunun saptanması usulü

Maliye Bakanlığı Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü tarafından gönderilen yanıtta rücu işleminin yapılacağı personelin nasıl belirlendiğine ilişkin bilgi de bulunmaktadır¹⁹⁵:

- "Bakanlığımızca başvuru konusu olayın ilgili bulunduğu idareden, kamu görevlisinin kişisel sorumluluklarının olup olmadığının,
- Sorumluluk söz konusu ise hukuki görüşleri eşliğinde,
- Sorumluların açık kimlik ve tebligata elverişli adreslerinin bildirilmesi talep edilmekte,
- İlgili idarece, kamu görevlilerine hukuken sorumluluk atfedileceğine dair görüş, bilgi, belge ve sorumlu ismi bildirilmesi halinde ..."

¹⁸⁹ Maliye Bakanlığı Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü'nün 05.02.2009 tarih ve B.07.0.BHM.0/00.4180-216 nolu cevabî yazısı.

¹⁹⁰ Binalı Huylu/Türkiye, 52955/99 nolu başvuru.

¹⁹¹ Zeynep Özcan/Türkiye, 45906/99 nolu başvuru.

¹⁹² Şevket İşçi/Türkiye, 31849/96 nolu başvuru.

¹⁹³ Malazgirt Asliye Hukuk Mahkemesi, 2002/247 E., 2006/18 K.

¹⁹⁴ Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, 2006/1920 E., 2007/11313 K.

¹⁹⁵ Maliye Bakanlığı Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü'nün 05.02.2009 tarih ve B.07.0.BHM.0/00.4180-216 nolu cevabî yazısı.

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere kişisel sorumlulukların belirlenmesinde bağımsız bir idarî personel görevlendirilmemekte tam tersine hizmet kusuru işlediği düşünülen personelin bağlı bulunduğu kurumdan bu konuda bir soruşturma yapması istenmektedir. Bu araştırmanın, bağımsız ve tarafsız bir biçimde yapılamayacağı ve kurumun kendi çalışanını koruyacağı açıktır. Bu nedenle de etkin bir usul sunmamaktadır.

AIHM kararları sonucunda ödenen tazminatlarda rücu

Maliye Bakanlığı tarafından gönderilen ve yukarıda belirtilen yanıtta “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince ihlal ve dostane çözüm çerçevesinde verilen kararlarda kamu görevlisine ilişkin olarak bir kusur değerlendirmesi yapılmadığından” rücu konusunun alacak davası açılmak suretiyle çözümlendiği belirtilmektedir. Yine aynı yanıtta 2009 yılı Şubat ayına kadar toplam 3 dava açıldığı ve bunların hiçbirinden sonuç alınmadığı belirtilmektedir¹⁹⁶.

AIHM kararlarında rücu konusunun başka handikapları da bulunmaktadır.

Devlet aleyhine AIHM’e başvuruya konu oluşturan durum büyük bir çoğunlukla iç hukukta gerek etkin soruşturmanın gerekleri yerine getirilmemiş ve gerekse de etkin soruşturma yapılmaması sonucunda zamanaşımı sürelerinin dolmuş olması nedeniyle failler hakkında bir mahkûmiyet kararı kurulamamasına dayanmaktadır.

Maliye Bakanlığı her ne kadar AIHM’in kişisel kusur saptaması yapmadığını belirtmiş olsa ve bu kararlarının özü devlet sorumluluklarının ortaya çıkarılması olsa da aslında AIHM kararlarında olgular, ihlaller ve ihlale neden olan kamu görevlilerinin kimler olduğu saptanabilir durumdadır.

Bunlar, etkin soruşturma yapmayan savcı, uzun yargılama yapan yargıç, usulüne (İP’ye) uygun sağlık raporu düzenlemeyen ya da etik ilkeleri ihlal eden hekim gibi pek çok dosyada somut olarak saptanabilecek durumdadır. İdarenin, kendi çalışanın hizmet kusurunun saptanması konusunda aynen disiplin soruşturmalarında olduğu gibi, ceza soruşturmalarından bağımsız bir biçimde ayrı bir mekanizma yaratması mümkündür.

Ayrıca, AIHM kararları aynı zamanda CMK, m. 311/1-f uyarınca “hükümlü lehine yargılamanın yenilenmesi” nedenidir¹⁹⁷. Ancak bu düzenleme, hükümlü aleyhine yani işkence failleri ya da aslı fail olmasalar da ceza sorumluluğu bulunanlar hakkında bir yargılamanın yenilenmesi yolu önermemektedir. Dolayısıyla, AIHM kararlarından sorumlular saptanmış olsa dahi ne cezaî ve ne de hukukî olarak aleyhlerine yargı yoluna başvurmak mümkün olmamaktadır.

¹⁹⁶ Maliye Bakanlığı Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü’nün 05.02.2009 tarih ve B.07.0.BHM.0/00.4180-216 nolu cevabî yazısı.

Öneriler:

- Mağdurlara sağlanacak giderimin sadece “maddi” karşılıkla sınırlı olması yeterli değildir ve bu nedenle de devlet, diğer giderim biçimlerinin hem yasal ve hem de uygulamadaki koşullarını yaratmalıdır.
- Rehabilitasyon, sadece bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığına kavuşması için gerekli yardımın sağlanmasını değil, aynı zamanda tüm sosyal kayıplarının giderilmesini de içermelidir.
- İşkencenin etkileri sadece bireyin üzerinde değil, aynı zamanda ailesi, yakın çevresi ve tüm toplumun bütünlüğünü zedelemekte, bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, rehabilitasyon çalışmaları sadece bireyi değil, ailesini, yakın çevresini ve tüm toplumu hedeflemelidir.
- Devletin tazminata ilişkin sunduğu hukuk yolları, etkili ve sonuç alınabilir olmalıdır.
- İşkence ve diğer kötü muamele fiillerine ilişkin açılacak tazminat davaları, her türlü harç ve masraftan muaf olmalıdır.
- İşkence ve kötü muameleden zarar görenlerin açacağı tazminat davalarında zamanaşımı kaldırılmalıdır.
- Hazine tarafından ödenen tazminatlarda kendisine rücu edilecek personelin kişi olarak belirlenmesi konusunda;
 - Mevzuatın, yeterli ve etkili bir yol sunacak biçimde değiştirilmesi gereklidir.
 - Kamu görevlilerinin sorumluluklarının belirlenmesi için bağımsız ve tarafsızlığı güvence altına alınan ayrı bir mekanizma yaratılmalıdır.
 - Rücu işlemi için hizmet kusurunun belirlenmesinde; denetleme ve ihbar yükümlülüğünü yerine getirmeyen, “planlama ve icradan” sorumlu olan, soruşturma “izni” vermeyen, etkin soruşturma ve adil yargılama yapmayan, hekimlik meslek etiğini ihlal eden personel gibi sorumlulukları olanlar da “aslı kusurlu” personelin sorumluluğunun yanı sıra değerlendirilmelidir.
- Dostane çözüme gidilmiş olsa bile AİHM tarafından verilmiş kararlarda hem cezaî ve hem de tazminat sorumluluğunun belirlenmesi için;
 - Eğer iç hukukta bir soruşturma başlatılmamışsa, savcılara derhal ve resen soruşturma başlatma yükümlülüğü getirilmeli;
 - Olayla ilgili soruşturma başlatılmış ve takipsizlikle sonuçlanmışsa; AİHM kararı, yeni delil kabul edilerek hakkında takipsizlik verilmiş olan kişiyle ilgili kamu davası açılmalıdır¹⁹⁸;

¹⁹⁸ CMK, m. 170/2’de sayılan

- Kamu görevlisi hakkında dava açılmış ve beraat etmiş ise; “sanık veya hükümlünün aleyhine yargılamanın yenilenmesi nedenleri”ni düzenleyen CMK, m.314’e fıkra eklenerek, AİHM tarafından verilen kararlar aleyhe yargılanmanın yenilenmesi nedeni sayılmalıdır.
- Bu çerçevede Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, savcılıklar ve mahkemeler nezdinde ihbar ve gerekli işlemlerin başlatılmasından sorumlu birim olmalıdır.

18. Özel Raportörün işkence ve yargısız infaz iddialarının soruşturulmasıyla ve cezasızlığa karşı mücadeleyle ilgili, terörizmle mücadele ederken insan haklarının yaygınlaştırılması ve korunması ve temel özgürlüklere ilişkin Türkiye’ye ziyaret raporunun 91. paragrafında yer alan tavsiyelerin uygulanması için alınan önlemler hakkında bilgi veriniz¹⁹⁹.

Para 91/a -Lütfen 2. ve 14. Soruların yanıtlarına bakınız.

Para 91/b-

12 Eylül 1980 askerî darbesi döneminde demokrasinin rafa kaldırıldığı, olağanüstü rejim koşullarında 90 günlük gözaltı sürelerinde ve işkence altında alınan ifadelerle tutuklanmış ve sıkıyönetim mahkemelerinde hüküm giymiş olan pek çok siyasi mahkûm hâlâ cezaevinde tutulmaktadır. Yanı sıra, bu dosyalardan bazıları halen açık durumdadır.

Sıkıyönetim mahkemelerinin devamı durumunda olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri de pek çok davada işkence altında alınan ifadelerle ve elde edilen delillerle hüküm kurmuştur. Yine sıkıyönetimin fiilen devamı için sivil bir mekanizma olan “olağanüstü hal” ve bu dönemde yapılan yargılamalar da olağanüstü yargılamalar olarak tarihe geçmiş durumdadır. Devlet güvenlik mahkemeleri tarafından hem olağanüstü hal bölgesi ve hem de ülke genelinde verilen kararlarla ilgili çok sayıda AİHM başvurusu yapılmış ve Türkiye hakkında mahkûmiyet kararları çıkmıştır.

Her ne kadar CMK, m. 311 ile AİHM tarafından verilen kararlarda yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilmesi güvence altına alınmış ise de DGM’lerde yapılan yargılamaların yenilenmesi ile ilgili bekleyen pek çok karar bulunmaktadır²⁰⁰.

Bu davalarda, terör suçlusu olarak yargılananlar için af çıkarılması acil bir gereksinim olmakla birlikte bu gün için hükümetin çalışmaları arasında cezalarının ortadan kaldırılması gibi bir hazırlık bulunmamaktadır.

¹⁹⁹ Özel Raportör’ün, terörizmle mücadele sırasında insan haklarının ve temel özgürlüklerin yaygınlaştırılması ve korunması konusunda Türkiye’ye ziyareti raporu, Para. 91, 2006 (A/HRC/4/26/Add.2).

²⁰⁰ Örn; Güneş v.Türkiye, no:28490/95, 19 Haziran 2003; Göçmen/Türkiye, no: 72000/01, 17 Ekim 2006; Söylemez/Türkiye, 46661/99, 21 Eylül 2006.

Öneri:

- Olağanüstü rejim dönemi mahkemelerinin yapmış olduğu yargılamalar tüm hukuksal sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırılmalıdır. Bunun için hükümetin siyasî bir genel af çıkartması gerekmektedir.
- Bu dönemlere ilişkin olarak bir geçmişle hesaplama süreci başlatılmalı ve işkence failleri de dâhil olmak üzere olağanüstü rejim uygulamalarından sorumlu olanların saptanarak toplumsal vicdan ve adalet önünde hesap vermeleri sağlanmalıdır.

Para 91/c-**Kızıltepe dosyası:**

Ahmet Kaymaz ve 12 yaşındaki oğlu Uğur Kaymaz'ın düzenlenen operasyon sırasında 4 polis tarafından öldürülmesine ilişkin dava 19 Nisan 2007 tarihinde beraat kararı ile sonuçlanmıştır. Ancak davada adil bir yargılamanın yapıldığını söylemek mümkün değildir.

- Dava "güvenlik" gerekçesi ile nakledilmiş; yetkili mahkeme olan Mardin Ağır Ceza Mahkemesi yerine Eskişehir Ağır Ceza Mahkemesinde görülmüştür.
- 19 Nisan 2007 tarihli duruşmada şikâyetçilerin avukatları tarafından yazılı olarak ve olay yerinin fotoğraflarıyla birlikte yapılan, adil bir yargılama için olay yerinde keşif ve Mardin Emniyet Müdür Yardımcısı ile Özel Harekât Şube Müdürü'nün dinlenmesini talepleri reddedilmiştir.
- "Baba-oğlu kasten ve tasarlayarak öldüren sanıkların cezalandırılmaları" talebine karşılık olayın "meşru müdafaa sınırları içinde gerçekleştiği" gerekçesiyle beraat kararı verilmiştir²⁰¹.
- Şikâyetçi vekilleri karardan sonra mahkeme heyetini Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı ve Hâkimler Savcılık Yüksek Kurulu'na şikâyet etmiştir²⁰².

Ayrıca, duruşmalar sırasında kamuoyunun ilgisini davaya çekmek isteyenler üzerinde baskı kurulmuştur²⁰³;

- İlk duruşma 24 Ekim 2005 tarihinde yapılmıştır.
 - Duruşmaya izlemek üzere otobüslerle gelen izleyiciler ve avukatların bir kısmı, valilik talimatıyla şehre sokulmadı.
 - Şehre sokulmayan izleyicilerin üzerine bir sivil grup saldırdı. İzleyicilerden bir kısmı adliyeye toplu halde yürümek istediği için 11 kişi gözaltına alındı²⁰⁴.

²⁰¹ <http://www.milliyet.com.tr/2007/04/19/guncel/axgun03.html>.

²⁰² <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=219177>.

²⁰³ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/438939.asp>.

²⁰⁴ Davanın avukatı Tahir Elçi'den alınan bilgi.

- Avukatların duruşmaya katılmamasına ilişkin açıklama yapan ve davanın adil bir biçimde yapılamayacağını söyleyen Avukat Tahir Elçi hakkında “yargılamayı etkilemeye çalışmaktan” dava açılmış ise de bu dava beraatla sonuçlanmıştır.
- 27 Eylül 2006 tarihli duruşmada emniyet yetkilileriyle tartışan bir avukat ve bir parti genel başkan yardımcısı ile il başkanının da aralarında bulunduğu 6 kişi gözaltına alınmıştır.
- Diyarbakır Sur Belediye Başkanı, Uğur Kaymaz’ın heykelini yaptırdığı için hakkında 3 yıla kadar hapis istemli dava açılmış; davada beraat etmesine rağmen karar Yargıtay tarafından “21 Kasım 2004 tarihinde güvenlik güçleri tarafından evinin önünde öldürülen 12 yaşındaki Uğur Kaymaz anısına, yaşı ve vücudundaki mermi sayısını sembolize eder nitelikte heykel yaptırarak belediyeyi 2.292 YTL zarara uğrattığı,” gerekçesiyle 16 Eylül 2010 tarihinde bozulmuştur²⁰⁵.

Şemdinli dosyası

“Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmaya yönelik eylemde bulunmak, adam öldürmek ve adam öldürmeye teşebbüs etmek, suç işlemek için anlaşmak” suçlarından 3 sanık hakkında Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi’nde açılan dava çeşitli aşamalar geçirmiştir ve süreç halen devam etmektedir. Ancak sürecin bütününe bakıldığında adil bir yargılama yapıldığından söz etmek imkânsızdır.

- Soruşturmanın başından itibaren, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt başta olmak üzere sanıkları koruyucu açıklamalar yapmışlardır.
- Olayı soruşturan Savcı Ferhat Sarıkaya, iddianamede Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt’a ilişkin iddialara da yer vermesi Genelkurmay tarafından tepkiyle karşılandı. Adalet Bakanlığı’nın görevlendirdiği iki müfettişin Sarıkaya hakkında “CMK’ya göre iddianamede bulunmaması gereken hususlara yer vermek” suçlamasında bulundu. Hemen ardından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) tarafından görevden alınan Sarıkaya hakkında, 20 Nisan 2006 tarihinde, “*mesleğin şeref ve onurunu ve memuriyet nüfuz ve itibarını bozacak nitelikte görüldüğü*” gerekçesiyle meslekten ihraç kararı verildi.
- Şemdinli davası 5 Mayıs 2006 tarihinde, siyasî baskı ve tutanak tartışmalarıyla başladı. Mahkeme heyeti, müdahil tarafın tüm ısrarlarına rağmen iddianamenin Kara Kuvvetleri Komutanı Yaşar Büyükanıt ve diğer komutanların suçlandığı bölümünü okumadı²⁰⁶.
- Sanıklar hakkında Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi’nce toplam 39 yıl beş ay 10’ar gün hapisle cezalandırıldı.
- Karar temyiz edildi ve Yargıtay 9. Ceza Dairesi kararı eksik soruşturma gerekçesiyle bozdu ve ayrıca sanıkların eylemini “*terörle mücadele görevleri kapsamında*” değerlendirerek davanın askerî mahkemede görülmesine karar verdi.

²⁰⁵ <http://www.firatnews.tv/index.php?rupel=nuce&nucelID=33099> (son erişim 24.09.2010).

²⁰⁶ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=186384> (son erişim 24.09.2010).

- Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi, davayı askerî mahkemeye göndermedi.
- Yargıtay tarafından bir eksiklik olarak gösterilen “olay yerinde keşif” işlemini yapma kararı aldı. Ancak olay yerinde güvenliği sağlama sorumluluğunda olan güvenlik güçleri, “mahkemenin güvenliğini sağlayamayacağını” belirterek keşif işlemini yaptırmadı.
- Davayı askerî mahkemeye göndermeyen mahkeme heyeti hakkında HSYK tarafından inceleme başlatıldı ve başka illere atandı. Yeniden oluşan heyet, dosyayı Van Jandarma Asayiş Kolordu Komutanlığı Askerî Mahkemesi’ne gönderdi.
- Müdahil avukatları, askerî mahkemenin yetkili olmadığı gerekçesi ile itirazda bulundu ancak talepleri reddedildi. Bunun üzerine avukatlar, dava sivil bir mahkemede görülmedikçe duruşmalara katılmayacaklarını açıkladı.
- Askerî mahkemede 14 Aralık 2007 tarihinde yapılan ilk duruşmada, tutuklu olan sanıkların üçünü de tahliye edildi²⁰⁷.
- 22.01.2010 tarihinde askerî mahkeme sanıkların, “devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak” suçunu işlediklerine dair hiçbir delil bulunmadığı, iddianamede konu edilen eylemlerin sübut bulması halinde; sanıkların eyleminin “nitelikli kasten adam öldürme” ve “nitelikli kasten adam öldürmeye teşebbüs” ve buna “yardım” suçlarını oluşturabileceği” gerekçesiyle dosyanın Hakkâri Ağır Ceza Mahkemesi’ne gönderilmesine karar verdi²⁰⁸.
- Dava halen devam etmektedir.

Para 91/d-

OPCAT için lütfen 30. sorunun yanıtına bakınız.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, Roma Statüsü’nün imzalanması konusunda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nde 8 Ekim 2004 tarihinde yaptığı konuşmasında dile getirdiği, Türkiye’nin UCM Statüsü’ne kısa sürede taraf olacağına dair taahhüdü halen yerine gelmemiştir.

Bunun da ötesinde hakkında Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından tutuklama kararı verilen Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir’in 9 Kasım 2009 tarihinde İstanbul’da yapılacak olan İslam Konferansı Örgütü zirvesine katılması için davet edilmiştir. Türkiye’ye gelerek konferansa katılan El Beşir hakkında kamuoyunun yoğun baskısına rağmen tutuklama kararı verilerek Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne teslim edilmemiştir.

20. İşkenceyle elde edilmiş delillerin hiçbir davada delil olarak kullanılamayacağı ilkesinin uygulanması hakkında lütfen bilgi verin²⁰⁹.

²⁰⁷ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=241641> (son erişim 24.09.2010).

²⁰⁸ <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/01/22/semindinli.davasinda.gorevsizlik.karari/560533.0/index.html> (son erişim 24.09.2010).

²⁰⁹ Para. 4 (d) of CAT/C/CR/30/5.

Hükümet 20. soruya verdiği yanıtlarda, işkence altında alınan ifadelerin, işkence mağduru hakkında verilecek karara esas alınamayacağını açıklamıştır. Hükümet, yanıtlarını Anayasa, yasa ve yönetmelik hükümlerine dayandırmıştır.

Her şeyden önce belirtmek isteriz ki, Anayasa'nın 38. maddesinde sayılan yasak, CMK 148. maddede sayılandan daha geniş bir uygulama alanına sahiptir. AY m. 38/6, "*kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez*" derken, CMK, m.148/3 "*yasak usullerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da delil olarak değerlendirilemez*" hükmünü içermektedir. Yasa geçen "ifadeler" kavramı, Anayasa yer alan "bulgular" kavramından daha dardır.

İç hukukta ifade alınırken, iradeyi sakatlayan her türlü eylem yasaktır. Kural olarak işkence altında alınan veya alıkonulan kişinin iradesini sakatlayan herhangi bir yolla elde edilen ifadeler delil olarak değerlendirilemez²¹⁰.

Oysa işkenceyle elde edilen "delillerin" yargılamada kullanılamayacağı" kuralı daha geniştir. Sadece şüphelinin ifadesini değil, bir ifadeye dayansın ya da dayanmasın kişinin iradesinin sakatlanmasıyla elde edilmiş tüm delillerin yasak delil kabul edilmesini ifade eder.

Örneğin, işkenceyle alınan ifadelere dayanılarak yapılan yer gösterme, keşif veya teşhis gibi işlemlerle elde edilen delillerin de yargılamada kullanılmaması gerekir. İç hukuk bu konuları açıkça düzenlemediğinden, uygulamada sadece şüpheli ifadelerinin kararda delil olarak kullanılamaması sonucu doğmaktadır.

Ayrıca sadece ifadenin delil olamamasını sağlaması için bile ifadenin yasak usullerle elde edildiğinin ispatlaması gerekmektedir.

Sanık, ifadesinin işkence altında alındığını iddia ettiğinde mahkemeler, bu konuda soruşturma veya yargılama olup olmadığı araştırmaktadır. Eğer soruşturma açılmamış veya takipsizlik kararı ile sonuçlanmışsa veya yargılama mahkûmiyet kararıyla sonuçlanmamışsa, işkence altında alındığı iddia edilen ifadeler hükme dayanak yapılabilmektedir.

İşkence soruşturma ve yargılamalarında yaşanan bu sorunlar²¹¹, işkence iddialarının ispatlanamamasına neden olmakta ve işkence altında alınmış olsa bile kolluktaki ifadelerin delil olarak kabul edilmesi sonucunu yaratmaktadır.

Mevzuatta yasak yöntemlerle elde edilen ifadeler ve bunlara dayanarak elde edilen delillerle ilgili nasıl bir işlem yapılacağı düzenlememiştir. Yargılama, özü itibariyle mahkemeyi ikna etme sürecidir. Bu nedenle delil değeri taşımasa bile işkenceyle elde edilen ifade veya delillerin dava dosyasından çıkarılması gerekir. Bu delillerin, hâkimin düşünce ve kanaat oluşturmasında etkili olmaması ancak bu yolla sağlanabilir.

²¹⁰ Anayasa m.38, CMK, m.148, YGAİAY m. 24.

²¹¹ İşkence soruşturmalarına ilişkin sorunlar için 14. soruya verdiğimiz yanıtlarda ayrıntılı açıklamalar bulunmaktadır. Ayrıca zamanaşımı, hükmün açıklanmasının geri bırakılması gibi yargılamanın sonuçlanmasına engel olan faktörlere, 15. soruyu yanıtlarken değinmiştik.

İç hukukta yasak delillerin dosyadan çıkarılmasına dair bir usul düzenlenmemiştir. Bu nedenle yargılamada kullanılmaması gereken ifade veya deliller hâkimi, diğer dava süjelerini (savcı, şikâyetçi/mağdur, bilirkişi veya tanık) etkilemeye devam etmekte, doğrudan ya da dolaylı olarak yargılamada kullanılmaktadır.

Öneriler:

- CMK, m. 148 ve YGAİAY, m.24'de sayılan "yasak usullerle elde edilmiş ifade" sınırlaması kaldırılarak, "yasak usulle elde edilmiş ifade veya deliller" olarak değiştirilmelidir. Ayrıca, "delil olarak kullanılamaz" derken neyin kastedildiği açıklanmalı; sadece kararda değil, yargılamanın hiçbir aşamasında bu ifadelerin kullanılmayacağı yoruma yer vermeyecek şekilde belirtilmelidir.
- Yasak usullerle elde edilen ifade ve delillerin, dosyadan çıkarılması ve yargılamada kullanılmaması sağlanmalı, uygulama birliğini sağlamak için bu konuda yasal düzenleme yapılmalıdır.

22. Gözaltı Çalışma Grubu'nun, çocuk adalet sisteminde gözaltının yanı sıra cezaî adalet sürecinin dışında kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılması üzerine, Türkiye'ye ziyaret raporunun 102. ve 103. paragraflarındaki tavsiyelerin uygulanmasına ilişkin alınan önlemler hakkında lütfen bilgi verin.

Türkiye'de Çocuk Ceza Adalet Sistemi tam olarak kurulmamıştır. Bu konuda Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen kriterlere uyumlu bir mevzuat yetersizdir. Türkiye'nin sadece büyük şehirlerinde çocuk mahkemeleri bulunmaktadır. Çocuklarla ilgili yapılan düzenlemelerde, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen çocuğun yararı ilkesi düzenlenmemiştir. 12 Eylül 2010'da yapılan referandumla kabul edilen anayasa değişikliği ile anayasanın 41. maddesinde çocuğun yararı ilkesi sadece ana ve baba ile kişisel ilişki kurma bakımından düzenlenmiştir. Bu nedenle eksik bırakılmıştır. Türkiye'de çocuklarla ilgili ceza infaz kurumlarının sayısı oldukça yetersizdir, birçok çocuk büyüklerle aynı cezaevinde farklı odalarda tutulmaktadır.

Öneriler:

- Türkiye'nin 81 ilinin tamamında çocuk mahkemeleri olmalıdır.
- Türkiye Ceza İnfaz kurumlarında çocuklar için ayrı bir infaz kurumu olmalıdır.
- Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne uygun ceza adalet sistemi kurulmalıdır.

25 Temmuz 2010 tarihinde yürürlüğe giren 6008 sayılı Kanuna kadar geçen zamanda Terörle Mücadele Kanunu kapsamında yürütülen soruşturmalarda, çocuklar büyüklerle birlikte soruşturmaya tabi tutulmaktaydı. Bu durumun yarattığı çok ağır ihlaller olmuştur. 6008 sayılı bu kanun çocukların belirli suçlar bakımından tutuklanmasını sınırlandırmıştır. Bu kanun çıkmadan önce, yaklaşık 4000 çocuk, 2006-2010 tarihleri arasında büyüklerle birlikte özel yetkili ve görevli ağır ceza mahkemelerinde yargılanmışlardır. Bu çocuklardan hâlâ cezaevinde olanlar vardır.

Bu çocuklar yasadışı silahlı örgüt üyesi olmak, silahlı örgüt adına propoganda yapmak, polise mukavemet etmek ve yasadışı gösteri yapmaktan yargılanmışlardır. Örneğin bir gösteride polise taş atan çocuk, bu dört suç tipinden yargılanmış ve cezalandırılmıştır. 6008 sayılı Kanun birden fazla taş atma halini kapsamadığı bırakmıştır (bir defa taş atınca cezaevine konmuyor başka ıslah tedbirleri alınıyor fakat tekrar ederse cezaevine gönderiliyor.)

24. İnsan hakları savunucularının ve NGO'ların yanı sıra onların binalarının, arşivlerinin saygı görmesini güvencelemek için ne tür önlemlerin alındığı ve bu önlemlerin sonuçlarının yanı sıra bu tür hakların ihlal edilmesiyle ilgili şikâyetler ve bunlarla ilgili soruşturmalar hakkında lütfen bilgi verin²¹².

BM İnsan Hakları Savunucuların Korunması Bildirgesi Türkiye tarafından uygulanmamaktadır. Toplantı ve gösteri hakkının kullanılmak isteyen kişilere karşı sıklıkla 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet etmekten dolayı çok sayıda dava açılmaktadır. İnsan Hakları Savunucuları üzerinde yargı baskısı devam etmektedir.

Son 1 yılda gözaltına alınıp tutuklanan bazı insan hakları savunucuları:

Yüksel Mutlu-İHD Onur kurulu üyesi (Tahliye)
 Filiz Kalaycı-İHD MYK üyesi (Tahliye)
 Muharrem Erbey-İHD Genel Başkan Yardımcısı
 Vetha Aydın-İHD Siirt Şube Başkanı
 Roza Aydede ve Aslan Özdemir-İHD Diyarbakır Şube yöneticileri
 İHD Mardin Şube Yöneticisi
 Genççağa Karafazlı -İHD Rize temsilcilik yöneticisi-(tahliye)

Türkiye'deki insan hakları kurulları illerde valilikler, ilçelerde kaymakamlıklar başkanlığında kurulmaktadır. Sıklıkla ihlali yapan kamu görevlilerinin amiri durumunda olan vali ve kaymakamların başkanlığındaki kurullar işlevli değildir. İHD bu kurullara bu nedenle katılmamaktadır.

Ayrıca 2007 yılından beri insan haklarından sorumlu başbakan yardımcısı aynı zamanda Terörle Mücadele Yüksek Kurulu'nun da başkanlığını yapmaktadır. Kendisi bugüne kadar insan hakları örgütleri ile diyaloga geçmemiştir. Hükümetin insan hakları politikası güvenlik öncelikli olarak yürütülmektedir.

Türkiye'de, BM Paris Prensiplerine uygun ulusal insan haklar kurumu bulunmamaktadır. Bununla ilgili Türkiye İnsan Hakları Kurumu kanun tasarısı yetersiz olduğundan TBMM'den geçememiştir.

Türkiye'de ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik kurumu kurulması konusunda bir kanun bulunmamaktadır.

²¹² Para. 7 (i) of CAT/C/CR/30/5.

İşkenceye karşı Sözleşmeye Ek Seçmeli Protokol henüz onaylanmamıştır. Ulusal önleme mekanizması kurulmamıştır. Bu mekanizmalar kurulmadığından insan hakları savunucularının aktif rol alması engellenmiştir.

Öneriler:

- Türkiye BM İnsan Hakları Savunucuların Korunması Bildirgesi'ne uymalıdır.
- Ulusal insan hakları kurumu kurulmalıdır.
- Ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik kurumu kurulmalıdır.
- Seçmeli Protokol onaylanarak, kurulacak ulusal önleme mekanizması içerisinde insan hakları savunucuları yer almalıdır.

25. Ceza Muhakemesi Kanununun 100. maddesinde belirtilen belirli suçlarla ilgili suçlamalarda tutuklama sebebi var kabule dilerek kolaylıkla tutuklama yapılabilmektedir. Örneğin, yasadışı örgüt üyeliğiyle suçlanan bir kişi süre sınırlaması olmaksızın yargılaması bitene kadar tutuklu kalabilmektedir. Ceza Muhakemesi Kanunu birçok suç bakımından (katalog suçlar) istisna getirmiştir. Böylece ikili bir tutuklama rejimi yaratılmıştır. Özel Yetkili ve Görevli Ağır Ceza Mahkemelerinin görev alanına giren suçlarda tutuklama ile ilgili süre sınırı bulunmamaktadır. Bu mahkemeler eski devlet güvenlik mahkemelerinin devamı niteliğinde mahkemelerdir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda, özel görevli ve yetkili ağır ceza mahkemelerinin görev alanına giren suçlarda gözaltı süresi tek kişide iki gün, birden çok kişide 4 gün olarak uygulanmaktadır. 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanuna göre gözaltının ilk 24 saatinde avukatla görüşme yasağı getirilmektedir. Bu durum ilk 24 saatte şüpheli üzerinde işkence ve kötü muamele yapılmasına sebep olabilmektedir.

Türkiye'de tutuklama tedbiri dışında farklı tedbirler alınacağına dair Ceza Muhakemesi Kanunu'nda hükümler vardır. Ancak uygulamada genellikle tutuklamaya başvurulmaktadır. Bunu sebebi ise 100. Maddedeki katalog suçla suçlanma halinde tutuklama sebebinin varsayılabilmesine dair hükümdür.

Türkiye'de tutuklama merkezleri yani nezarethaneler insan hakları savunucularının denetimine açık değildir.

Öneriler:

- Hangi suçla suçlama olursa olsun tutuklulukta üst sınır konmalı, kamu davasının en kısa sürede açılması sağlanmalıdır.
- Tutukluluk en son başvurulması gereken bir tedbir olarak yer almalı, tutukluluk yerine denetimli serbestlik modeli ağırlıkla olarak uygulanmalıdır.
- Terörle Mücadele Kanunu'ndaki kısıtlamalar kaldırılmalı, her koşulda ve zamanda şüpheli ile avukatın görüşmesi sağlanmalıdır.

Gözaltı süreleri her suç tipi bakımından eşit olmalıdır.

Gözaltı merkezleri insan hakları savunucuları bakımından düzensiz olarak ziyaret edilmelidir.

26. Özgürlüğünde²¹³, de facto ya da de jure -fili ya da hukukî olarak-, alıkonan kişilerin yanı sıra işkenceye maruz kaldığını iddia eden kişiler için var olan şikâyet mekanizmaları hakkında lütfen bilgi verin.

Öncelikle, özgürlüğünden fiilen yoksun bırakılmış kişiler TCK, m. 109'da düzenlenen "kişi özgürlüğünden yoksun bırakma" uyarınca suç duyurusunda bulunabilir. Bu madde, suçun basit halinde 1-5 yıl arası hapis cezası öngörmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'de de facto özgürlüğünden yoksun bırakma halleri genelde "kaçırma" biçiminde yaşanmakta ve ne failerin, ne araçların (vehicle) ne de götürülen mekânların saptanması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle de aslında, de facto alıkoyma hallerinde herhangi bir hukuksal yola başvurmanın hiçbir başarı şansı yoktur.

Kişilerin de jure özgürlüğünden yoksun bırakıldıkları durumlarda hükümet yanıtlarının 286. paragrafında belirtildiği üzere CMK, m. 108 uyarınca bir tutuklamaya itiraz müessesesi bulunmaktadır. Yanı sıra, yakalama ve gözaltı işlemine itiraz hakkı da bulunmaktadır²¹⁴. Ancak, tutuklamaya itiraz müessesesi zaman zaman olumlu sonuçlar verebilmekte ise de yakalama ve gözaltı işlemlerine itirazlardan bir sonuç alındığına ilişkin herhangi bir bilgi mevcut değildir.

De jure olarak özgürlüğünden yoksun bırakılan kişiler, özgürlüğünden yoksun bırakılmanın hukuksuz olduğunun tespitinden sonra, devlete karşı tazminat davası açma hakkına sahiptirler²¹⁵. Ancak burada temel iki sorun vardır;

- Yasada tazminat istenebilecek haller kapsayıcı değildir. Örneğin 2005 yılında yapılan TCK değişikliğinden sonra lehte olan yeni düzenlemenin kendisine uygulanması sonucunda fazladan cezaevinde kaldığı saptanan kişiler yasadan yararlanamamaktadır.

- Bu yol, tazminat miktarlarının çok düşük olması nedeniyle etkin değildir.

Hükümet yanıtlarının 289. paragrafında belirtildiği üzere özgürlüğünden yoksun bırakıldıkları ve/veya işkence gördükleri durumlarda başvurabilecekleri adli ve sivil mekanizmalar bulunmaktadır. Hükümet, bu soruya yanıtlarında mekanizmaları listelemiş bulunmaktadır. Ancak temel problem, bu mekanizmaların ne denli işler olup olmadığıdır. Mekanizma sayısının çokluğunun kendisi bile esasında ortada bir sorunun olduğunu ortaya koymaktadır. Adli mekanizmanın etkin olmadığı bir hukuk düzeninde kişilerin başka yollar aramaktan başka çaresi bulunmamaktadır.

²¹³ Report on the visit to Turkey of the Working Groups on Arbitrary Detention, 2007 (A/HRC/4/40/Add.5).

²¹⁴ CMK, m. 91/4.

²¹⁵ CMK, m.141.

Adli mekanizmalar konusu hem 9. ve hem de 14. sorularda ele alınmış, denetim mekanizmaları 2. ve 5. sorularda, giderim konusu da 17. ve 19. sorularda değerlendirilmiştir. Bu bölümlerde de vurgulandığı üzere mekanizmaların tümüne “devlet aklı” egemendir ve özellikle devletin güvenlik güçleri söz konusu olduğunda genel eğilim, suçlananları aklama yönünde olmaktadır. Sorun, mevzuattaki eksiklik ya da mekanizma yokluğu değil tam tersine bu mekanizmalarda yer alanların mantalitesinde yatmaktadır.

Öneriler için lütfen 9,14, 2 ve 5 ile 17 ve 19. sorulara yanıtlarda yer alan önerilere bakınız.

27. Ülke içinde yerinden edilen kişilerle ilgili “Köye Dönüş Programı”nın uygulanması hakkında lütfen bilgi verin²¹⁶. Bu tür bir programın uygulamadaki sonucu nedir?

Köye Dönüş Programının kapsamı: Proje 14 ili kapsamaktadır oysa tüm Türkiye’yi kapsamı gerekmektedir. Ayrıca projenin adından da anlaşılacağı gibi köy dışında kalan diğer yerleşim birimlerini kapsamı dışında bırakmaktadır; hükümetin raporunun 294. paragrafında 2008 yılının Ekim ayına kadar projeden 151.469 kişinin yararlandığı belirtilmektedir: Oysa Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü’nün (HÜNEE), Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) koordinatörlüğü altında Temmuz 2004-Haziran 2006 tarihleri arasında gerçekleştirdiği “Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması”nın (TGYONA) sonuçlarına göre, çatışmaların başlangıcı olarak kabul edilen 1984 yılından 1999 yılına kadar 950.000 ila 1.200.000 kişinin göç etmeye zorlanmıştır²¹⁷. Bu da gösteriyor ki ülke içinde göçe zorlanan her altı kişiden biri ancak bu projeden yararlanabilmiştir. STK’ların hazırladığı raporlara göre süreç olması gerektiği gibi şeffaf işlememektedir. Projeye yöneltilen bir başka eleştiri de hükümet raporunun 292. paragrafta yer alan gönüllülük ilkesinin aksine kişilerin daha önce yaşadıkları yerden farklı yerlere yerleştirilmek istendiği ve aksi takdirde de projeden yararlanamadıklarıdır. Tarımsal altyapının çökmüş olması, çatışmaların yeniden hız kazanması, yerel ekonomiyi korucuların ele geçirmiş olması, geri dönmek isteyenlerle korucular arasındaki husumetin giderilmemiş olması ve toprağa gömülü mayınlar geri dönüşün önündeki en önemli engellerdir. Çatışmaların yeniden başlaması karşılıklı güvensizlik ortamını körüklemekte ve projeden yararlanarak geri dönen kişileri yeniden göç etmeye zorlamaktadır. Bütün bu engeller varlığını sürdürdüğü sürece projenin başarıyla uygulanması mümkün görünmemektedir.

27 Temmuz 2004’te yürürlüğe giren 5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkındaki Kanun gerekçesinde belirtilen amaçları yerine getirebilecek potansiyele sahip olmaktan çok uzaktır. Kanun 1984-1987 yılları arasında meydana gelen zararı karşılamamaktadır; manevî tazminat

²¹⁶ Para. 7 (m) of CAT/C/CR/30/5.

²¹⁷ Dilek Kuban, “Raporun Söylemedikleri”, *Radikal* 2, 31 Aralık 2006.

öngörmemektedir (bu da fail ve sorumluların ortaya çıkmasını, dolayısıyla da devletin sorumluluğunun tespit edilmesini önlemektedir); insan canına ve bedenine gelen maddî zararlara ödenecek tazminat miktarı sabitlenmiştir; tazminde aynı ifaya öncelik verilmektedir; terör suçlarından mahkûm olanların, uğradıkları maddî zararlar kendi fiillerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığına bakılmaksızın kanunun kapsamı dışında bırakılmıştır; mağdurlara ağır ispat yükü dayatılmaktadır (olay tespit tutanağı, tapu, zilyetlik vb. belgelerin istenmesi gibi) ve korucuların kayırıldığı ileri sürülmektedir. Şimdiye dek ödenen taminat miktarları zararı karşılamak bir yana mağdurları rencide edecek kadar düşüktür. Aşağıda yer alan verilere bakılacak olursa ortalama en yüksek tazminat miktarının 16.472 TL olduğu ve Van'da ödendiği görülebilir; söz konusu miktarla kişilerin hayatlarını yeniden kurmalarının söz konusu olamayacağı açıktır.

5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkındaki Kanun					
İl	Başvuru Sayısı	Kabul edilen	Tazminat miktarı	Ortalama Tazminat Miktarı	Haber tarihi
Tunceli	17.393	13.351	8.000.000 TL	599 TL	20.02.2010
Van ²¹⁸	33.795 ²¹⁹	12.323	202.995.518 TL	16.472 TL	18.08.2010
Batman	18.200	8.000	107.000.000 TL	13.375 TL	19.07.2010

29. Sözleşmenin yanı sıra Komite'nin sonuç ve tavsiyelerinin taraf devlette tüm uygun dillerde, medya ve NGO'lar aracılığıyla yaygınlaştırılması için alınan somut önlemleri lütfen belirtin. NGO'larla işbirliği içinde hangi eylemlere ya da programlara karar verilmiştir? Sivil toplum örgütlerinin raporun hazırlanmasına nasıl katıldığını lütfen belirtiniz.

UPR sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı NGO'lardan görüşlerini ve önerilerini yazılı ve sözlü olarak sunmalarını istemiş ama bunlardan nasıl yararlanılacağına dair bir bilgi vermemiştir; NGO'ların bir kısmı yazılı olarak görüşlerini ve önerilerini ilgili kuruma iletmış ve söz konusu toplantıya katılmıştır. Ancak toplantıya katılım yetkililerin beklediğinden de az olarak gerçekleşmiştir. Süreç içinde ek bilgi istenmemiş ve (geribildirim) feedback yapılmamıştır.

Bu durum sadece UPR süreci için geçerli değildir. NGO'lardan 2008'de Üçüncü Ulusal Program'ın taslak metni üzerine görüşlerini ve önerilerini iletmeleri istenmiş ancak iletilen görüşler programa yansımamıştır²²⁰. 2009'da kurulması öngörülen ulusal

²¹⁸ Sulhname imzalamayan 3000; idare mahkemesinde dava açan 1800.

²¹⁹ 30.090 karara bağlanan.

²²⁰ <http://tihv.org.tr/index.php?HRFTaEs-Opinions-and-Suggestions-on-the-Constitutionalisation-of-a-National-Human-Rights-Institution>.

insan hakları kurumu hakkında NGO'lardan görüşlerini ilgili bakanlığa iletmeleri istenmiş ama NGO'ların görüşleri yine dikkate alınmamıştır²²¹.

Öneriler:

- Devlet ve NGO'lar arasındaki ilişkiyi yönlendirecek ve her iki tarafında görüşleri alanarak hazırlanan bir protokol oluşturulmalıdır.
- Söz konusu ilişkinin tek taraflı olmaması için özellikle devletin NGO'ları bilgilendirmesi gerekmektedir.

31. Taraf devlet sözleşmenin seçmeli Protokolü'nü onaylamayı öngörmekte midir? Öyle ise, taraf devlet işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ve cezanın önlenmesi için, kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlere düzenli ziyaretler gerçekleştirecek bir ulusal önleme mekanizması kurmak ya da tasarlamak için herhangi bir adım atmış mıdır?

Seçmeli Protokol, işkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik etkili bir mücadele aracıdır. Protokolün önemi BM İşkenceye Karşı Sözleşme ve Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi de dahil olmak üzere işkence yasağını bünyesinde barındıran pek çok uluslararası insan hakları sözleşmelerin aksine ihlali daha gerçekleşmeden önce önlemeye odaklanmasından kaynaklanır. Protokolün önleme işlevi ise resmî ya da gayiresmî her türlü alıkonulma yerinin habersiz biçimde ziyaret edilmesine dayanmaktadır.

Türkiye, Protokol'ü 14 Eylül 2005 tarihinde, yani AKP yine iktidardayken imzalamıştır. Hükümetin "işkenceye karşı sıfır tolerans" gibi büyük bir iddiaya ve onaylanması için TBMM'de yeterli çoğunluğa sahip olmasına karşın Protokol'ün hâlâ onaylanmamış olması düşündürücüdür.

TİHV, 2006-2008 yılları arasında Protokol'ün onaylanmasına yönelik olarak kapsamlı bir kampanya yürütmüştür. Söz konusu kampanya çerçevesinde milletvekillerine mektuplar gönderilmiş, TBMM'de soru önergeleri verilmesi sağlanmış, aralarında o tarihlerde aynı zamanda insan haklarından da sorumlu olan Dışişleri Bakanı olan Abdullah Gül'ün de olduğu bazı hükümet üyeleri ile görüşmeler yapılmıştır. Buna karşın 2009 Sonbaharında Protokol'ün onaylanmasına yönelik bir yasa tasarısı TBMM'ye gönderilirken TİHV'e ve konuyla ilgili diğer NGO'lara danışılmamış ve bilgi verilmemiştir. Yasa halen TBMM'de beklemektedir. Protokol hızla onaylansa bile hemen uygulamaya geçirilmeyeceği kaygısı büyüktür. Çünkü yasa tasarısının gerekçesinde onaydan sonra uygulamanın üç yıl ertelenebileceği özellikle vurgulanmaktadır. Protokol'ün öngördüğü mekanizmalara yönelik henüz bir hazırlık yoktur. Söz konusu mekanizmalara oluşturulması düşünülen İnsan Hakları Ulusal Kurumu içinde yer verilmesi ayrıca önemli bir eleştiri konusudur.

²²¹ <http://tihv.org.tr/index.php?The-HRFTaEs-Opinions-and-Suggestions-on-the-Draft-Law-of-the-Human-Rights-Council-of-Turkey>.

Öneriler:

- OPCAT hemen onaylanmalı ve uygulamanın üç yıl ertelenebileceği gerekçesinden vazgeçilmelidir.
- Ulusal önleme mekanizması, Paris İlkeleri ve OPCAT uyarınca NGO'ların da görüşleri alınarak şeffaf, bağımsız ve etkin bir biçimde oluşturulmalıdır.

Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararını göz önünde bulundurarak, taraf devletin terörizm tehdidine yanıt olarak almış olduğu adli, idarî ve diğer önlemler hakkında lütfen bilgi verin; bu önlemler mevzuattaki ve uygulamadaki insan haklarına ilişkin güvenceleri etkilediyse ve taraf devletin, terörizme karşı alınan önlemlerin onun uluslararası yükümlülükleriyle uyum içinde olmasını nasıl sağladığını açıklayın.

"Terör"ün evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımının olmamasının bu kavramın bölgesel ve uluslararası düzeyde, özel olarak da Türkiye'de sınırları son derece geniş, muğlak ve müphem tanımlamalara yol açtığına dikkat çekmek isteriz. Bu tür muğlak tanımlar, ifade özgürlüğü, dernek kurma ve örgütlenme özgürlüğü, bilgi alma hakkı ve kamusal konularda söz sahibi olma hakkı gibi uluslararası düzeyde kabul gören hakların meşru kullanımının Türkiye dâhil devletler tarafından yasadışı olarak görünmelerini kolaylaştırmaktadır.

Nitekim, Türkiye'de insan hakları alanında özel olarak 2000-2004 yılları arasındaki nispi olumlu gelişmeler, 2005 yılından sonra tersine dönmüştür. "Güvenlik mi? İnsan hakları mı?" şeklindeki yanlış soru çerçevesinde "güvenliğin/teröre karşı mücadele"nin esas alındığı bir ortam yaratılmıştır. Bu olumsuz ortam yasal düzenlemeler, uygulama ve yetkililerin söylemleri başlıklarında bu gölge rapor kapsamında kısaca altta özetlenmiştir.

a. Yasal düzenlemeler:

i. Esas olarak güvenlikçi bir zihniyetle yasalaşan 2005 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu sadece 220 maddesinin 6. fıkrası bunun somut bir örneğidir: Buna göre, "örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleyen kişi, ayrıca örgüte üye olmak suçundan dolayı cezalandırılır".

Örgüt üyesi olmayanların da örgüt üyeliği gibi anlaşılmaz bir ifade, bugün Türkiye'de yoğun olarak tanık olunan çocuklar dâhil her yaşta binlerce kişinin keyfi gözaltı, tutuklama ve cezalandırmalar yol açmaktadır.

ii. İkinci Dönemsel Rapor'da eleştirilen ve daha sonra kaldırılan Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yerine yine 2005 yılında yürürlüğe giren Ceza Muhakemesi Kanunu 250. maddesi ile Özel Görevli ve Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri kurulmuştur. Ne yazık ki, benzer adil yargılama hakkı başta olmak üzere insan hakları ihlallerine yol açan uygulamalar şimdi Özel Görevli ve Yetkili Ağır Ceza Mahkemelerince sürdürülmektedir.

iii. 2006 yılında yürürlüğe giren Terörle Mücadele Kanun'daki değişiklikler bu raporun ilgili bölümlerinde yer verildiği gibi başta yaşam hakkı, kişi güvenliği, ifade özgürlüğü ve işkence yasağı olmak üzere tüm hak alanlarında sınırlamalar getirmiştir.

iv. 2007 yılında yürürlüğe giren Polis Vazife ve Salahiyet Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile, yine bu raporun ilgili bölümlerinde yer verildiği gibi kişilerin, dernek, vakıf, sendika ve benzeri örgütlerin özgürlük alanı polislin tasarruf alanı haline getirilmiştir.

v. Bu temel kanunlara dayalı olarak pek çok yönetmelik ve genelge de yasal mevzuat başlığında ele alınabilir.

b. Uygulamalar:

Yukarıda kimi örneklerine yer verilen yasal düzenlemeler, TİHV'in ve diğer insan hakları kuruluşlarının çeşitli raporlarında yer verdiği gibi gündelik hayatta olumsuz uygulamalara yol açmıştır.

c. Bütün bu süreçte yetkilerin olumsuz söylemlerine özel bir örnek olarak;

Mevcut hükümette, insan haklarından sorumlu bakan olan Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek'in Başbakanlık web sitesinde de duran görev dağılımında "Terörle Mücadele Yüksek Kurulu Başkanlığı" ön sıralarda yer alırken, altıncı ve son görevi olarak "insan hakları ile ilgili kurullar ve insan hakları ile ilgili konularda koordinasyon" belirtilmesi bu konunun kısa bir özeti olabilir. İnsan haklarından sorumlu bakan olarak Cemil Çiçek bu görevi üstlendiği Temmuz 2007 tarihinden bu yana bir kere bile insan hakları kurumları ile birlikte bir görüş paylaşma toplantısı düzenlememiştir. Hatırlatmak gerekir ki, 1990'lı yıllarda Türkiye'de sadece insan haklarından sorumlu bir bakan var idi.

Kaldı ki, bir resepsiyonda TİHV Başkanı'nın, insan haklarından sorumlu bakan olan Cemil Çiçek'e, "insan hakları gündemin gerisinde kalmasından kaygı duyduğunu" belirtmesi üzerine, kendisinin "şimdi güvenlik daha önemlidir" şeklindeki yanıtı yetkilerin söylemleri konusunda özel bir örnektir.

Öneri:

- Başta yukarıda yer verilen Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu başta olmak üzere mevcut yasalar ve ekleri insan hakları perspektifi doğrultusunda gözden geçirilip, yeniden düzenlemelidir.

İşkenceye Karşı Komite

45. Oturum

Cenevre, 1-19 Kasım 2010

**Sözleşmenin 19. Maddesi Uyarınca Taraf Devletlerin
Sunduğu Raporların Değerlendirilmesi
İşkenceye Karşı Komite'nin Sonuç Gözlemleri**

Türkiye

1. İşkenceye Karşı Komite, Türkiye'nin 3. Dönemsel Raporunu (CAT/C/TUR/3) 3 ve 4 Kasım 2010'da gerçekleştirilen 959. ve 960. Toplantısında değerlendirdi (CAT/C/SR.959 ve 956), 975. toplantısında aşağıda yer alana nihai gözlemlerini ve tavsiyelerini benimsedi (CAT/C/SR.975).

Giriş

2. Komite Türkiye'nin 3. Dönemsel Raporunun sunulmasını olumlu karşılamaktadır ancak raporun, Komitenin Sözleşmenin uygulanması üzerine süregiden analizine engel olacak şekilde, 4 yıl geç sunulmasından dolayı müteessirdir.

3. Komite raporun, Komite tarafından hazırlanan ve taraflara iletilen sorunlar listesine taraf devletlerin yanıtlarını içeren Komitenin yeni seçmeli raporlama prosedürüne uygun olarak sunulmasını ayrıca olumlu karşılamaktadır. Komite, taraf devlet ve Komite arasındaki işbirliğini kolaylaştıran bu yeni prosedüre göre rapor vermeyi kabul ettiği için taraf devleti takdir ettiğini ifade eder. Komite sorunlar listesine yanıtların istenen zamanda sunulmuş olmasını takdir eder. Komite üst düzey temsilcilerle yürütülen yapıcı diyalogu ve onun raporun tartışılması sırasında açıklamalar sunma çabalarını olumlu karşılamaktadır.

Olumlu Gelişmeler

4. Komite 2. Dönemsel Raporun değerlendirilmesinden bu yana geçen dönemde taraf devletin aşağıda yer alan araçları onaylamasını ya da benimsemesini olumlu karşılamaktadır:

- Ulusal Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ni 2003'de;
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ni 2003'de, ve onun Seçmeli Protokolü'nü 2006'de;
- Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi, Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılmalarına ilişkin ek protokollerinin 2004'de;
- Tüm Göçmen İşçilerin ve Onların Ailelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2004'de;
- Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 2009'da.

5. Komite taraf devletin insan hakları alanında kapsamlı reformlarını ve işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı muamele veya cezalara maruz kalmama hakkı da dahil insan haklarının daha güçlü korunmasını güvence altına almak için süregiden mevzuatını gözden geçirme çabalarını takdirle kaydeder. Komite şunları özellikle olumlu karşılamaktadır:

- Uyuşmazlık halinde uluslararası antlaşmaların ulusal yasaların üzerinde olduğunu düzenleyen Anayasanın 90. maddesinin değiştirilmesi;
- 2005'te (5271 sayılı) yeni Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ve 2004'te (5237 sayılı)

yeni Ceza Kanunu'nun benimsenmesini. Komite özellikle şu düzenlemeleri olumlu karşılamaktadır:

- i) İşkence suçu için öngörülen cezalar arttırıldı (3-12 yıl hapis) (TCK, 94. madde);
- ii) Avukata erişim hakkını engelleyen ya da kısıtlayan kişiler hakkında cezai sorumluluk öngörülmesi (CMK, 194. m);
- iii) Şüpheli ya da sanığın soruşturmanın herhangi bir aşamasında bir ya da daha çok avukat atama hakkı (CMK, 149. m);
- iv) Tutuklama emri verilmesi durumunda bir avukatın yardımının zorunlu kılınması (CMK, 101(3). m).

c) Diğer şeylerin yanı sıra şunları sağlayan, ulusal bir referanduma uygun olara Eylül 2010'da anayasal reform paketinin unsurlarının benimsenmesi:

- i) Ombudsman kurumunu kuran anayasal bir hak olarak dilekçe hakkı (74. m);
- ii) Temel hak ve özgürlüklerle ilişkili olarak Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkı (148. m);
- iii) Savaş hali dışında sivillerin askerî mahkemede yargılanmasının güvence altına alınması (145. ve 156. m).

6. Komite taraf devletin, insan haklarının daha güçlü bir şekilde korunması ve Sözleşmeyi etkin kılmayı güvence altına almak için, şunları kapsayan, siyasa değişikliklerini olumlu karşılar:

- a) 10 Aralık 2003'teki "İşkenceye karşı sıfır tolerans" açıklamasını;
- b) Kaçakçılıkla Mücadele için İkinci Ulusal Eylem Planının hazırlanmasını;
- c) Birleşmiş Milletler özel usul mekanizmaları için daimi davetlerin uzatılması ve taraf devletin terörizmle mücadele sırasında insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve ilerletilmesiyle ilgili Özel Raportörünün (2006), Keyfi Gözaltılar üzerine Çalışma Grubunun (2006); ve Kadınlara Yönelik Şiddet üzerine Özel Raportörünün (2008) ziyaretlerini kabul etmesini;
- d) Taraf devletin 2005 yılında imzaladığı Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü'nü onaylama ve sivil toplum temsilcilerine danışarak, Ulusal Kurumların Statüsüne ilişkin Paris İlkelerine uygun bir şekilde kurulacak ulusal insan hakları kurumunun bir parçası olacak bir ulusal önleme mekanizması kurulması konusunda kararlılığını.

İlgili Öncelikli Konular ve Tavsiyeler

İşkence ve cezasızlık

7. Komite, taraf devletin resmî gözaltı yerlerinde işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı muamele veya cezalara ilişkin raporların sayısındaki belgelenen düşüşü göz önünde bulundurmakla birlikte, işkence ve kötü-muameleyle mücadelenin "öncelikli madde" olduğu taraf devletin sağladığı bilgilere rağmen,

özellikle polis araçları, sokaklar ve karakolların dışını da kapsayan resmî olmayan gözaltı yerlerindeki işkencenin kullanımıyla ilgili birçok, süregiden ve kapsamlı iddialar konusunda ciddi olarak kaygı duymaktadır. Komite, ayrıca, Sözleşme'nin 12. maddesinin gerektirdiği, güvenlik ya da kolluk görevlisi tarafından işlenen işkence iddialarını hızlı, eksiksiz, bağımsız ve etkili bir biçimde yürütülecek soruşturmaların eksikliğinden ve bunlarının yürütülmesindeki başarısızlık örüntüsünden endişe duymaktadır. Kötü-muameleden suçlu bulunan birçok kolluk görevlisinin sadece ertelenen cezalar alması da endişe vericidir; bu da cezasızlık ortamına katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan, işkence iddialarıyla ilgili yargılamaların TCK'nın 94. ("işkence") ve 95. ("neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış işkence") maddeleri yerine sık sık daha hafif cezalar ve cezaların ertelenmesini olasılığını öngören TCK'nın 256. ("aşırı güç kullanımı") ya da 86. ("kasıtlı yaralama") maddeleriyle yapılması Komite için endişe konusudur.

Taraf devlet işkence fiillerinde cezasızlığa son vermek için acil önlemler almalıdır. Taraf devlet tüm işkence iddialarının hızlı, etkin ve tarafsız biçimde soruşturulmasını özellikle güvence altına almalıdır. İlk bakışta işkence ve kötü-muamele ile ilgili davalarda, taraf devlet, iddia edilen şüphelinin soruşturmayı engellemesini ya da Sözleşmenin ihlali olabilecek herhangi bir izin verilemez eylemlere devam etmesini engellemek için soruşturma süreci boyunca görevden alınmasını ya da başka bir göreve atanmasını güvence altına almalıdır. Taraf devlet ayrıca, kötü-muameleyle ilgili davalarda hangi hallerde TCK'nın 94. maddesi yerine TCK'nın 256. ve 86. maddelerinin kullanılacağını belirlemek için bir rehberi güvence altına almalıdır. Dahası taraf devlet tüm işkence ve kötü-muamele ile ilgili iddiaların etkili, hızlı ve bağımsız soruşturmasını yapmak için etkili ve tarafsız mekanizmaları kurmalıdır ve Sözleşme'nin 4. maddesinin gerektirdiği gibi işkencenin uygun cezalarla cezalandırılmasını güvence altına almak için, işkence faillerinin TCK'nın 94. ("işkence") ve 95. ("neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış işkence") maddeleri uyarınca yargılanmasını güvence altına almalıdır.

Şikayetler hakkında etkili, hızlı ve bağımsız soruşmaların yokluğu

8. Komite, yetkililerin işkence ve kötü-muamele ile ilgili iddialar hakkında hızlı, etkin ve tarafsız soruşturmalar yürütülmesindeki süregiden başarısızlığı konusunda kaygı duymaktadır. Komite özellikle, savcıların kolluk görevlileri aleyhine şikâyetlerin etkin bir biçimde soruşturulması sırasında engellerle karşılaşması ve bu tür soruşturmaların genelde kolluk görevlileri tarafından gerçekleştirildiği (Adalet Bakanlığı'nın 8 nolu genelgesine istinaden işkence ve kötü-muamele iddialarının kolluk görevlilerince değil Cumhuriyet Savcıları tarafından soruşturulması gerektiği belirtilmesine rağmen bağımsız, tarafsız ve etkin olmayan bu yöntem uygulanmaktadır,) üzerine raporlardan kaygı duymaktadır. Bu açıdan, Komite tarafsızlıktan ve bağımsızlıktan

²²² Grup çalışmalarına 182 kayıp vakasıyla başladı. Elde edilen bilgilerle bu sayı 2009'da 69'a indirildi. UN Report of the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances, 21 December 2009, A/HRC/13/31, s. 118-9 (çevirenin notu).

yoksun polisin gücünü kötüye kullanması konusundaki iddialarla ilgili verili idarî soruşturma sistemini çevreleyen belirsizlikten ve üst düzey kolluk görevlilerinin soruşturulması için CMK gereğince izin zorunluluğundan kaygı duymaktadır.

Komite mahkemelerin işkencenin bağımsız tıbbî belgelenmesini delil olarak kabul etmemesi ve yargıç ve savcılarının sadece Adalet Bakanlığı'na bağlı Adli Tıp Enstitüsü'nün raporlarını kabul ettiği konusundaki raporlardan ayrıca kaygı duymaktadır. Dahası, "Bağımsız Polis Şikâyet komisyonu ve Türk Polisi ve Jandarması için Şikâyet Mekanizması" başlatmak için projenin 2006'da başlamasına rağmen Komite, herhangi bir bağımsız polis şikâyet mekanizmasının yerinde olmamasından kaygı duymaktadır. Komite taraf devletın yurttaşlarına karşı polisin, kolluk görevlilerinin ve askerî personelin işlediği şiddet, kötü-muamele ve işkence suçlarının soruşturulması, yargılanması ve mahkûm edilmesindeki gecikme, eylemsizlik ve aksi durumlarda tatmin edici olmayan bir biçimde gerçekleştirilmesi örüntüsünden kaygı duymaktadır (12 ve 13. maddeler).

Komite, tüm işkence ve kötü-muamele iddialarının etkin, hızlı ve bağımsız olarak soruşturulmasını güvencelemek için tarafsız ve bağımsız mekanizmaların kurulması için süregiden çabaları güçlendirmesi için taraf devlete çağrıda bulunur. Öncelik sorunu olarak, devlet şunları yapmalıdır:

a) soruşturma yürüten savcılarının ve adli polislerin sayılarını, yetkilerini ve eğitimlerini arttırarak, cumhuriyet savcılıklarının etkinliğini ve bağımsızlığını güçlendirmelidir;

b) Savcı gelene kadar delillerin korunmasını güvence altına almalıdır ve mahkemelere, delillerin üzerinde oynanmış ya da kayıp olma olasılığının yargılama sürecinde merkezî unsur olarak ele alınması konusunda talimat vermelidir;

c) Savcılarının ve adli görevlilerin, kurumsal bağılılıklarına bakılmaksızın, yetkin ve İstanbul Protokolü üzerine uzmanlaşmış eğitimi olan, tıbbî personel ve adli tıp doktorları tarafından hazırlanmış, işkence ve kötü-muameleyi belgeleyen tüm tıbbî raporları okuması ve değerlendirmesi güvence altına alınmalıdır;

d) İçişleri Bakanlığı tarafından planlandığı gibi bir bağımsız polis şikâyet mekanizması kurulmalıdır;

e) Sözleşme'nin ihlali ile suçlanan üst düzey kamu görevlilerinin yargılanması için özel izin gerekli olmamasını güvencelemek, CMK'nın 24. maddesi yürürlükten kaldırılmalıdır.

Kayıpların araştırılmasında başarısızlık

9. Komite kayıp vakalarının soruşturmasında kaydedilen ilerleme hakkında taraf devlet tarafında bilgi verilmemesinden kaygılıdır. Komite, özellikle şunlardan dolayı kaygı duymaktadır: (a) Birleşmiş Milletler Zorla ve Kendi İsteği Dışında Kayıplar üzerine Çalışma Grubu'nun saptadığı belli başlı kayıp vakalarının sayısından (2009 itibarıyla 63 vaka²²²) ve (b) taraf devletın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2., 3. ve

5. maddelerini ihlal ettiği saptanan kayıp davalarındaki soruşturmalarda kaydedilen ilerleme hakkında bilgi yokluğundan (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Kıbrıs/Türkiye* ve *Timurtas/Türkiye* davaları). Komite, şunlardan da kaygı duymaktadır: (a) bu tür davalarda etkili, bağımsız ve şeffaf soruşturmaları üzerine bilgi yokluğu; ve (b) bu tür soruşturmaların ve davaların sonuçları hakkında kayıp kişilerin ailelerine bilgilendirilmemesi. Soruşturmadaki ve bilgilendirmedeki bu eksiklik taraf devletin Sözleşme'nin altındaki yükümlülüklerini yerine getirmedeki başarısızlığı konusunda ciddi soruları gündeme getirmektedir ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin de saptadığı gibi, bu durum kurbanların aileleri karşısında süregiden bir ihlal oluşturmaktadır (12. ve 13. maddeler).

Taraf devlet Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin davaları (*Kıbrıs/Türkiye* ve *Timurtas/Türkiye*) belirttikleri ve Birleşmiş Milletler Zorla ve İsteksiz Kayıplar üzerine Çalışma Grubu'nun saptadıkları da dahil olmak üzere tüm belli başlı kayıp iddialarıyla ilgili etkili, şeffaf ve bağımsız soruşturmaları güvencelemek için acil önlemler almalıdır. Taraf devlet bu tür soruşturmaların ve davaların sonuçları hakkında kayıp kişilerin ailelerine bilgilendirmelidir. Komite, taraf devleti Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına dair Uluslararası Sözleşmeyi imzalamayı ve onaylamayı düşünmeye davet etmektedir.

Yargısız infazlar

10. Komite taraf devletin Özel Raportörün terörizmle mücadele ederken, insan haklarının ve temel özgürlüklerinin korunması ve güçlendirilmesi üzerine tavsiyelerinin uygulanmasıyla ilgili olarak sağladığı sınırlı bilgiden dolayı kaygılıdır. Çünkü taraf devlet sırsıyla 2004 ve 2005 yıllarında Kızıltepe ve Şemdinli olaylarında güvenlik güçlerinin iddia edilen rolleri hakkında tarafsız, eksiksiz, şeffaf ve hızlı soruşturmalar ve adil yargılamalar yapmayı üstlenmiştir (12. ve 13. maddeler).

Taraf devlet tüm güvenlik ve kolluk görevlileri tarafından gerçekleştirilen yargısız infaz iddiaları için hızlı, eksiksiz ve bağımsız soruşturmaları üstlenmeli ve failleri adaletin önüne çıkarılmasını ve işledikleri suçun doğasına uygun cezalara çarptırılmalarını güvence altına almalıdır.

Temel yasal güvencelerin sınırlandırılması

11. Komite yeni kanunların yürürlüğe girmesi ve 2005 tarihli CMK'nın değiştirilmesi sonucunda işkence ve kötü-muameleye karşı temel yasal güvencelerin kullanımının sınırlandırılmasından kaygılıdır. Komite özellikle şunlardan kaygı duymaktadır: (i) (3713 Sayılı) Terörle Mücadele Kanunu'na göre tutuklanmasının üzerinden 24 saat geçinceye kadar şüphelinin bir avukatla görüşme hakkının reddi; (ii) beş yıldan daha az hapis gerektiren suçlar için şüphelinin hukukî yardım hakkının reddedilmesi (5560 sayılı Kanun); (iii) bağımsız tıbbî muayene hakkı konusunda hukukî düzenlemenin yokluğu ve (iv) doktora hemen ulaşma hakkı konusundaki hukukî düzenlemenin mahkûmlar için sınırlandırılması (5275 sayılı Kanun'un 94. maddesi). Komite tıbbî personelin kişisel güvenlik nedenleriyle talep etmeleri hali dışında kanun tarafından yasak olmasına rağmen gözetilme ve gözaltındakilerin tıbbî muayenesi

sırasında kamu görevlilerinin bulunması üzerine raporlardan kaygı duymaktadır. (2. madde)

Taraf devlet tüm gözaltındakilerin, gözaltına alınmalarından hemen sonra hızla bir avukata, bir aile üyesine ve bağımsız bir tıbbî muayeneye erişim hakkını kanunla ve uygulamada güvence altına almalıdır. Taraf devlet bu tür tıbbî muayeneler sırasında hasta-doktor gizliliğini desteklemelidir.

Uygulamaya ilişkin genel düşünceler

12. Komite, raporlama sürecinden önce konular listesinde ve taraf devletle sözlü diyalog sırasında, istatistiksel bilgiler istenmiş olmasına rağmen, istenen bilgilerinin birçoğunun sağlanmamış olmasından üzüntü duyar. Özellikle, kolluk, güvenlik ve cezaevi görevlileri tarafından işlenen işkence ve kötü-muamele vakaları hakkında şikâyet, soruşturma, yargılama ve mahkûmiyet; sınırdışı edilen mülteci ve sığınmacı; gözaltı kayıtlarına erişim; yargılama süresi; rehabilitasyon ve tazminat; ve insan ticareti ve cinsel şiddet sayılarına ilişkin kapsayıcı ve birleştirilmemiş verilerin yokluğu, Sözleşme'nin ihlalinin belirlenmesini ciddi olarak engellemektedir ve bu uyarı gerektirmektedir.

Taraf devlet, ulusal düzeyde Sözleşme'nin izlenmesiyle ilgili olanların yanı sıra işkence ve kötü-muamele vakaları hakkında şikâyet, soruşturma, yargılama ve mahkûmiyet; sınırdışı etme; işkence ve kötü-muamele faillerinin yargılama süresi; rehabilitasyon ve tazminat (malî tazminatlar dahil); insan ticareti ve cinsel şiddet, ve bu tür tüm davaların ve şikâyetlerin sonuçlarının sayılarına ilişkin kapsayıcı verilerini -cinsiyet, yaş, etnik grup ve azınlık statüsü, coğrafi konum ve milliyet kriterlerine göre birleştirilmemiş olarak- derlemeli ve Komite'ye sunmalıdır.

Kolluk görevlilerinin aşırı güç kullanımı ve kişilerin işkence ve kötü-muameleyi rapor etmekten yıldırmak için kullanılan karşı suçlamalar

13. Taraf devletin temsilcilerinin kolluk yetkilileri tarafından aşırı güç kullanımını kabul etmesini yanı sıra gösteriler sırasında polis memurlarının kasklarına kimlik numaralarının yazılması da dahil, bu tür uygulamaların ortadan kaldırılması için alınan önlemler hakkındaki bilgiyi göz önünde bulundurmasına rağmen, Komite, polisin, resmî gözaltı yerleri dışında, göstericilere aşırı güç kullanmasında ve kötü-muamelede bulunmasında artış olduğuna dair raporlardan hâlâ kaygı duymaktadır. Komite polis ve jandarmanın ölümcül silah kullanımını hakkındaki raporlardan ve polise herhangi bir kişiyi durdurma ve kimlik sorma yetkisi veren, ki bunun şiddet içeren karşılaşmaların artmasına neden olduğu ileri sürülmektedir, (2559 sayılı) Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'nda Haziran 2007'de yapılan değişikliğin keyfi bir biçimde kullanılması üzerine raporlardan özellikle kaygı duymaktadır. Dahası Komite polisin kötü-muamelesi hakkında suç duyurusunda bulunan kişilere ve onların ailelerine yönelik olarak Türk Ceza Kanunu'ndan, özellikle 265. madde: "kamu görevlisine karşı görevini yapmasını engellemek amacıyla, cebir veya tehdit kullanmak", 125. madde: "polisli rencide etmek", 301. madde "Türk

milletine, (...) hakaret" ve 277. madde "yargılama sürecini etkilemeye teşebbüs", karşı suçlamalara sık sık başvurulmasından kaygı duymaktadır. Komite bu tür suçlamaların kötü-muamele gördüğü iddia edilen kurbanların ve onların ailelerinin suç duyurusunda bulunmaktan caydırmak ve hatta yıldırım için kullanılmasından kaygı duymaktadır(11. ve 16. maddeler).

Taraf devlet, kolluk otoritelerinin aşırı güç kullanımına ve kötü-muamelelerine son verecek etkili önlemleri hızla uygulamalıdır. Taraf devlet, özellikle şunları yapmalıdır:

a. İç hukukun, çatışma kurallarının ve kamu düzeni ve kalabalıkları denetimi konusundaki standart işleyiş prosedürlerinin, Birleşmiş Milletler Kolluk Memurlarının Kuvvet ve Silah Kullanma Temel İlkeleri'yle (18 Aralık 1990 tarihli Genel kurul Kararı 15/121) ve özellikle silahların öldürücü bir biçimde kullanımının sadece hayatı koruma amacıyla, kesinlikle kaçınılmaz durumlarda olması gerektiğiyle ilgili hükümle (madde 9) uyumlu olmasını güvence altına almalıdır.

b. (2559 sayılı) Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'nun uygulanması ve kanunun keyfi bir biçimde uygulanmasını engellemek konusunda bir izleme mekanizması kurulmalı;

c. Devlet görevlilerinin, gözaltına alınan kişilerin ve onların akrabalarının işkenceyi bildirmekten yıldırmanın bir aracı olarak, karşı suçlama tehdidini, TCK'nın 265, 125, 301 ve 277. maddeleri gibi, kullanmamalarını ve raporlama sürecinde bu tür maddelerden verilen mahkûmiyet kararlarının, herhangi bir kötüye kullanımı belirleyecek şekilde gözden geçirilmesini ve, daha önceden temin edildiği gibi, işkenceyi bildiren tüm geçerli iddiaların bağımsız bir soruşturmaya ve yargılamaya tabi olmasını güvence altına alınmalıdır.

Rehabilitasyon dahil onarım ve tazminat

14. Komite Sözleşmenin 14. maddesinin gerektirdiği gibi, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalan kişilerin rehabilitasyonu dahil, onarım ve tazminat konusunda kapsamlı bilgi ve istatistiksel verinin yokluğundan dolayı kaygılıdır (madde 14).

Taraf devlet onarım ve tazminat ve rehabilitasyon konusundaki çabalarını güçlendirmelidir ve işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalan kişilere rehabilitasyonun da dahil olduğu, adil ve uygun bir onarım ve tazminat sağlamalıdır. Taraf devlet işkence ve kötü-muameleyle maruz kalan kişilere yardım etmek için özgül bir programın geliştirilmesini düşünmelidir.

Mültecilerin sınırdışı edilmemesi ve mültecilerin, sığınmacıların ve ülkeye usule aykırı giriş yapan yabancıların gözaltına alınması

15. Komite, taraf devletin temsilcilerinin, sığınmayla ve sığınmacılar ve yabancılarla ilgili konularla ilgilecek uzmanlaşmış bir birimle ilgili üç kanun

taslağının TBMM'ye sunulmak üzere olduğu konusunda sağladığı bilgiyi olumlu karşılamaktadır. Komite ayrıca İçişleri Bakanlığının 2010 Martı'nda yayınladığı 18/2010 (yasadışı göç) ve 19/2010 (sığınma ve göç) nolu genelgeleri de göz önünde bulundurur. Yine de Komite, mültecilerle ilgili kanun tasarısının, Avrupalı-olmayan sığınmacıları Sözleşme'nin korumasından dışlayan 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin coğrafi sınırlamasını korumasından kaygılıdır. Dahası Komite, ülkeye yasadışı giriş yaparken ya da ülkede yasadışı yaşarken ya da taraf devleti yasadışı yollardan terk etme girişiminde bulunurken yakalanan yabancıların, geçici sığınma konusundaki ulusal prosedürlere sınırlı bir erişimin olduğu, "Yabancı Misafirhaneleri"ndeki ve diğer sınırdışı etme merkezlerindeki idarî gözaltı sisteminden kaygılıdır. Komite işkence riskine rağmen yabancıların geldikleri ülkeye geri gönderilmesi ya da sınır dışı edilmesi konusunda bildirilen vakalardan da kaygı duymaktadır. Bu açıdan Komite, sığınmacıların hukukî yardıma erişim yoksunluğu, sığınma başvurusu sistemindeki eksiklikler, sığınma başvurusunun değerlendirmesi sürecinde sınırdışı etme işlemlerinin askıya alınmaması ve gözaltındaki sığınmacılara BMMYK'nin ve avukatların erişimin engellenmesi konusundaki bilgilerden kaygılıdır. Dahası Komite bildirilen kötü-muamelelerden ve "Yabancı Misafirhaneleri"ndeki ve diğer sınırdışı etme merkezlerindeki aşırı doluluktan ciddi olarak kaygılıdır (3. madde).

Taraf devlet, Sözleşme'nin 3. maddesindeki, işkence riskiyle karşı karşıya olan hiç kimseyi geri çevirmeme ve uluslararası korumaya ihtiyaç duyan tüm bireylerin sığınma prosedürlerine adil ve eşit erişimini ve insan haysiyetine uygun bir biçimde muamele görmesini güvence altına alma yükümlüğünü yerine getirmek için hızlı ve etkili önlemler almalıdır. Komite taraf devleti şunları yapmaya:

a. "Yabancı Misafirhaneleri"nin ve diğer gözaltı merkezlerinin bağımsız izleme birimlerce erişimin güvence altına alınmasını ve güvenli ve sağlıklı yaşam koşulları sağlayan yeni barınakların inşa edilmesiyle vakit kaybedilmeksizin takip edilmesini;

b. Sözleşmedeki çekinceyi geri çekerek, 1951 Mültecilerin Statüsüne ilişkin Cenevre Sözleşmesi'nin coğrafi sınırlamasını kaldırmayı düşünmeye;

c. Tüm tanınan mültecilerin BMMYK tarafından sağlanan uluslararası korumaya erişiminin güvence altına alınmasına;

d. Gözaltında tutulan yakalanmış yabancıların sığınma prosedürlerine etkin erişimini güvence altına almaya ve sığınma başvurusunun değerlendirmesi sürecinde sınırdışı etme işlemlerinin askıya alınmasını başlatmaya;

e. İçişleri Bakanlığının genelgesi doğrultusunda BMMYK personelinin, sığınmacılara, mültecilere, bunu yapma haklarını güvence altına almak için sığınma için başvuru yapmak isteyen gözaltındaki kişilere erişimini güvence altına almaya;

f. Avukatların gözaltındaki sığınmacılara ve mültecilere erişimini, onların sığınma başvurularına ilişkin kararlarını ya da uygun bir hukuki yargılama

öncesinde yasal statülerini tartışma hakları böylece güvencelemek için, güvence altına almaya;

davet eder.

Gözaltı yerlerinin izlenmesi ve incelenmesi

16. Taraf devletin temsilcileri tarafından TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun rolü hakkında verdiği bilgiyi göz önünde bulundurarak ve gözaltı yerlerinin insan hakları savunucuları tarafından ziyaret edilmesini olumlu bularak, Komite bu tür yerlere sivil toplum temsilcilerinin bağımsız izleme ve ziyaretlerine izin veren resmî düzenlemenin yokluğundan üzüntü duyar. Komite ayrıca, gözaltı yerlerinin incelenmesi konusunda yetkili olan ve taraf devletin raporunun 58-68. paragraflarında gönderme yapılan devlet kurumların esas tavsiyelerinin ve bulgularının uygulanması konusundaki bilgi eksikliğinden de üzüntü duyar (2, 11 ve 16. maddeler).

Taraf devlet sivil toplum temsilcilerinin, avukatların, tıbbî personelin, yerel baro üyelerinin kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları yerlere bağımsız ziyaretlerine izin veren resmî düzenleme hakkında bilgi vermelidir. Taraf devlet, Komite'ye taraf devletin raporunun 58-68. paragraflarında gönderme yapılan devlet kurumlarınınkiler de dahil kurumların bulguları ve tavsiyeleri üzerine takip önlemleri ve etkinlikler hakkında ayrıntılı bilgi de sağlamalıdır.

Gözaltı koşulları

17. Komite taraf devletteki gözaltı yerlerinin aşırı kalabalıklılığı konusundaki bilgilerden ciddi bir biçimde endişelidir ve taraf devletin temsilcilerinin bu durumun "kabul edilemez" olduğunu samimi olarak kabul etmesini göz önünde bulundurur. Taraf devletin, [cezaevlerindeki] toplam doluluk oranının, yarsının tutukluların oluşturduğu, 120.000 tutuklu ve hükümlü olması üzerine, sağladığı bilginin ışığında, Komite, yargı otoritelerince özgürlüğünden yoksun bırakma ve, özellikle yeni [özel yetkili] ağır ceza mahkemelerinde yargılananların, aşırı uzun tutukluluk hali konusunda, alternatif önlemlerin yokluğu konusunda endişe duyar. Dahası Komite F tipi cezaevlerinde tecritte tutulan ve terörizm ya da örgütlü suçlarla suçlanan, ya da mahkûm olan kişilerin, tutuklu ve hükümlülerin grup etkinlikleriyle ilgili ayrıcalıklarının sınırlandırılabilmesi üzerine bilgilerden endişeyle göz önünde bulundurur. Komite, cezaî yargılama işlemlerinde delil olarak sorgulamaların kaydedilmesinin hâkimler tarafından istenebilmesini olumlu karşılamakla birlikte, polis karakollarının şu anda sadece yüzde otuzunun gözetleme kameralarıyla donatılmış olmasından ve bu tür kameraların birçok davada başarısız olduğu iddiasından endişe duymaktadır. Aşırı kalabalıklılığın yeni ceza infaz kurumlarının inşası yoluyla azaltılması için bildirilen malî kaynak yokluğu; taraf devletin temsilcilerinin işaret ettiği cezaevi personeli kadrolarındaki çok sayıdaki (yaklaşık 8.000) boşluk; tıbbî personel açığı ve taraf devletteki hasta tutuklu ve hükümlülerin tıbbî bakıma erişimindeki bildirilen eksiklikler de, Komite için endişe kaynağıdır.

Ayrıca Komite, gözaltı merkezlerinin (4982 sayılı) Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'ndaki sınırlamalara tabi olabileceği konusundaki bilgileri endişeyle göz önünde bulundurur (2. ve 16. maddeler).

Taraf devlet aşırı tutukluluk süresi ve gözaltı yerlerinin aşırı kalabalıklılığı konusundaki endemik sorunlara son vermek için acil önlemler almalıdır. Dahası suiistimallere karşı kortuma sağlamak amacıyla cezaevlerinin ve gözaltı yerlerinin altyapısını iyileştirmek için gösterdiği çabaları sürdürmelidir. Taraf devlet özellikle şunları yapmalıdır:

a. Yargı mensuplarını, bu amaç için gerekli hukukî düzenlemeleri yapmayı da kapsayan yöntemlerle, cezai müeyyide olarak özgürlükten yoksun bırakmaya alternatif araçları düşünmeye ve uygulamaya, teşvik etmelidir;

b. Tüm polis karakolları gözetleme kameralarıyla donatılmalı ve sorgulanan tüm kişilerin video kaydının yapılmasını standart uygulama haline getirmelidir;

c. (4982 sayılı) Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 15-28. maddelerinin, Sözleşme'nin getirdiği hukukî zorunluluklarla uyumluluğunu değerlendiren bir bakışla, hukukî olarak değerlendirmesini üstlenmelidir;

d. Cezaevlerinde yeterli personelin olmasını güvence altına almak için ceza infaz kurumlarındaki boş kadroların doldurulması çabalarını sürdürmeli;

e. Cezaevlerinde tecritte tutulan tutuklu ve hükümlülerin grup etkinlikleriyle ilgili ayrıcalıklarının sınırlandırılmasını sadece istisnai ve iyice tanımlanmış durumlarda sınırlandırmalı;

f. Tıbbî personel eksikliğini ele almalı ve hasta tutuklu ve hükümlülerin tıbbî bakıma erişimini, gerektiğinde cezanın ertelenmesi de dahil, güvence altına almalı.

Gözaltına alınanların kaydedilmesi

18. Komite şüphelilerin resmî olarak kaydedilmeksizin polis gözetiminde tutulmasına ilişkin raporlardan kaygı duymaktadır ve bu açıdan, gözaltına alınanların kaydının yakalanmalarından sonra "makul bir zamanda" yapılacağına ilişkin mevzuattaki belirsiz düzenlemeyi endişeyle göz önünde bulundurmaktadır (2. madde).

Taraf devlet özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin hızla kaydedilmesini güvence altına almalıdır ve resmî kaydın yakalamadan sonra yapılması gereken azamî süreyi yasada belirtmelidir.

Kadınlara yönelik şiddet

19. Komite güvenlik görevlileri, gardiyanlar ve kolluk memurları tarafından işlenen tecavüz, cinsel şiddet ve toplumsal cinsiyet temelli işkence ve kötü-muamele fillerinin diğer biçimleri üzerine çok sayıda ve süregelmekte olan raporlardan endişe duymaktadır. Taraf devletin bu tür filleri ele almak ve engellemek için üstlendiği eğitim ve farkındalık arttırmaya yönelik programları göz önünde bulundurmakla

birlikte Komite, failerin hesap verebilirliğini güvence altına almak için alınan önlemler hakkındaki, Sözleşme'nin 14. maddesinin gerektirdiği işkence gören kişiler için rehabilitasyonu da kapsayan, onarım ve tazminatlar hakkındaki bilgilerin yanı sıra failer hakkındaki soruşturmalar, yargılamalar ve mahkûmiyet kararlarını kapsayan bilgilerin eksikliğinden üzüntü duymaktadır. (2. ve 16. maddeler)

Taraf devlet özgürlüğünden yoksun bırakılan kadınlara yönelik tecavüz ve cinsel şiddetin diğer biçimleri de dahil tüm işkence ve kötü-muamele fiillerinin önlenmesi için önlemleri hızla almalı ve bu tür fiillerin failerinin hesap verebilirliğini, suç duyuruları hakkında hızlı soruşturmaları ve gerektiğinde de failerin yargılanmasını ve uygun cezalarla mahkûm edilmesini üstlenerek güvence altına almalıdır. Taraf devlet toplumsal cinsiyet temelli işkence ve kötü-muamele fiillerinin tüm kurbanlarına, rehabilitasyonu da kapsayan, uygun onarım ve tazminatın sağlanmasını güvence altına almalıdır.

Hane içi şiddet ve namus cinayetleri

20. Komite (4320 sayılı) Ailenin Korunmasına Dair Kanunu'nda 2007'de ve Türk Ceza Kanunu'nda 2005'de yapılan şiddet karşısında kadınların korunmasını güçlendirmeyi amaçlayan değişiklikleri, Kadınlara Yönelik Hane içi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı'nın kabul edilmesini ve kolluk memurlarına yönelik çeşitli eğitim programını göz önünde bulundurmasına rağmen, Komite kadınlara yönelik fiziksel ve cinsel şiddetin bildirilen boyutları konusunda hâlâ kaygılıdır.

Komite, kadınların kendilerine yönelik şiddeti ve kötü-muameleyi polise bildirme konusunda nadiren istekli olduğu ve 2005 tarihli Belediye Kanunu'ndaki ilgili düzenlemeye rağmen şiddet gören kadınlar için yetersiz sayıda barınak olduğu yönündeki raporlardan kaygı duymaktadır. Dahası Komite, Sözleşme'nin 14. maddesinin gerektirdiği işkence gören kişiler için rehabilitasyonu da kapsayan, onarım ve tazminatlar hakkındaki bilgi eksikliğinden kaygı duymaktadır. Komite devlet otoritelerinin namus cinayetlerini soruşturma konusundaki başarısızlığı üzerine raporlardan ve namus cinayetlerinin yanı sıra hane içi şiddet üzerine kapsamlı resmî istatistiklerin yokluğundan da kaygı duymaktadır. Komite ayrıca, TCK'nın 287. maddesi uyarınca hâkim ve savcıların tecavüz davalarında kadının rızası dışında bekâret testi emredebilmesi konusunda kaygı duymaktadır. (2 ve 16. maddeler)

Taraf devlet kadınları şiddetin tüm biçimlerinden korumak ve bunları engellemek için Avrupa Konseyi'yle, Avrupa Birliği'yle ve Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmalarıyla işbirliği de dâhil çabalarını sürdürmeli ve güçlendirmelidir. Taraf devlet şunları da yapmalıdır:

a) Kadınların hane içi şiddet konusunda polise şikâyetinde bulunma haklarını kullanmalarını kolaylaştırmak ve onları haklarını kullanmaya cesaretlendirmek için, sığınma evlerinin inşası ve kadrolarının sağlanması, acil başvuru hatları ve diğer koruyucu önlemler dahil, gerekli tüm önlemleri almalıdır;

b) Namus cinayetleri ve kadınlara yönelik şiddet konusundaki tüm iddiaların

hızlı ve etkili bir biçimde soruşturulmasını güvence altına almalıdır ve faillerin adaletin önüne çıkarılmasını ve suçlarının doğasına uygun cezalarla cezalandırılmalarını güvence altına almalıdır;

c) Kurbanlara rehabilitasyonu da kapsayan, uygun onarım ve tazminatların sağlanmasını güvence altına almalıdır;

d) Haneîçi şiddet ve namus cinayetlerini de kapsayan, kadınlara yönelik şiddet üzerine; yaş, etnik kimlik, azınlık durumu ve coğrafi konuma göre ayrıştırılmış, kapsayıcı bir veri toplama sistemini ve istatistikleri başlatmalıdır.

Gözüaltındaki çocuklar

21. yasadışı toplantı ve gösterilere katıldığı ya da yasadışı örgütlerin propaganda malzemelerini dağıttığı gerekçesiyle reşit olmayanların terörizm suçlamasıyla yargılanmasını yasaklayan ve terörizmle bağlantılı suçlarla suçlananların cezalarını azaltan Terörle Mücadele Kanunu'nda 2010 yılında yapılan değişikliği olumlu karşılamakla birlikte Komite, çocukların gösterilerde yakalanmalarından sonra kayıt tutulmaksızın, Emniyet Müdürlüklerinin Çocuk Şubeleri yerine Terörle Mücadele Şubeleri dâhil birimlerde, yetişkinler için olan nezarethanelerde tutulmaya devam edildiklerine ilişkin raporlardan kaygı duymaktadır. Dahası Komite, resmî olmayan gözüaltı merkezlerinde tutuldukları sırada kötü-muameleye maruz kalan çocuklarla ve hukukî yardım olmaksızın ya da bir yetişkinin ya da hukukî vasinin mevcut bulunmadığı sorgulamalarla ilgili raporlardan endişe duymaktadır. Taraf devletin temsilcisinin verdiği cezaların birçoğunun iki yılı geçmediğine ilişkin bilgiyi göz önünde bulundurmakla birlikte Komite, çocukların uzun süreli cezalara çarptırıldığı iddia edildiği raporlardan kaygı duymaktadır. (16. madde)

Taraf devlet, çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılmasının, olası en kısa süre için, uygun koşullarda ve sadece son kertede başvuru bir önlem olmasını güvence altına almak için, alternatif önlemlerin kapsayıcı bir sistemini geliştirmeli ve uygulamalıdır. Taraf devlet, hiçbir çocuğun kötü-muamelenin hiçbir türüne maruz kalmamasını ve hiçbir çocuğun kaydı yapılmaksızın gözüaltı yerlerinde tutulmamasını güvencelemek için, çocukların gözüaltına alınmasının düzenli gözden geçirmelere tabi olmasını güvence altına almalıdır. Dahası taraf devlet, çocuk mahkemeleri üyelerinin, çocuk adaletiyle ilgili uluslararası insan hakları ölçütleri uygulamasını ve bu konudaki farkındalığını güçlendirmeli ve bu tür mahkemelerin sayısını arttırmalıdır. Ek olarak, Komite, taraf devleti hâlihazırda 12 olan, cezaî sorumluluk yaşını uluslararası ölçütlere uygun olarak, yükseltmeyi düşünmeye teşvik eder.

Bedensel cezalandırma

22. Komite, ebeveynlerin [çocuklarını] cezalandırma hakkını ortadan kaldıran Medenî Kanun'da 2002 yılında yapılan değişikliği göz önünde bulundurmakla beraber, mevzuatta, haneîçinde ve diğer yerlerde bedensel cezalandırmayı açıkça yasaklayan bir düzenlemenin olmamasının yanı sıra bedensel cezalandırmanın, ebeveynler tarafından yaygın bir biçimde uygulandığına ve hâlâ okullarda eğitimsel bir

değerinin olduğuna inanıldığına dair raporlardan kaygı duymaktadır. (16. madde)

Taraf devlet, okullarda ve ceza infaz kurumlarında bedensel cezalandırmanın hukukî statüsüne şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklık getirmelidir ve bir öncelikli bir sorun olarak, hane içinde ve diğer yerlerde ve gerekiyorsa okullarda ve ceza infaz kurumlarında yasaklamalıdır.

Psikiyatrik bakıma gereksinim duyan kişilerin tedavisi

23. Komite taraf devletin raporunda psikiyatrik bakıma gereksinim duyan saldırganlarla/suçlularla ilgili rehabilitasyon merkezlerinin koşullarına ilişkin bilginin yokluğunu kaygıyla göz önünde bulundurur. Taraf devletin temsilcisinin verdiği, hâlihazırda ceza infaz sisteminde, psikiyatrik sorunu olan tutuklular için beş gözaltı merkezinin bulunduğu bilgisini göz önünde bulundurmakla birlikte, Komite, bu tür tutuklulara dair temel güvencelerin tam ve eksiksiz uygulanması hakkında olanlar dâhil, bu merkezlerin durumuna ilişkin bilgi yokluğundan kaygı duymaktadır. Komite, psikiyatrik merkezler ve akıl hastanelerindeki genel koşullar ve buralardaki kişilerin kötü-muameleye karşı yasal güvenceleri ve korunmasına ilişkin bilgi yokluğundan kaygı duymaktadır ve taraf devletin raporunda belirtilen, akıl hastanelerinde ve kliniklerde uygulanan elektrokonvulsif tedavinin (ECT) fazlalığını kaygıyla göz önünde bulundurmaktadır (306. paragraf). Dahası Komite bu tür merkezlere bağımsız izleme mekanizmalarının erişimi hakkındaki bilginin yokluğundan üzüntü duymaktadır. (16. madde)

Taraf devlet psikiyatrik bakıma gereksinim duyan kişilere elektrokonvulsif tedavisinin (ECT) uygulanmasını ciddi bir şekilde gözden geçirilmesini üstlenmelidir ve Sözleşme'nin yasakladığı fiillere dönüşebilecek diğer tedavilere son vermelidir. Taraf devlet ister psikiyatrik merkezlerde, akıl hastanelerinde isterse de ceza infaz kurumlarında olsun psikiyatrik bakıma gereksinim duyan kişiler için temel yasal güvenceleri yasayla ve uygulamada güvence altına almalıdır. Taraf devlet kötü-muameleyi engellemek için bağımsız izleme mekanizmalarının psikiyatrik merkezlerine ve akıl hastanelerine erişimine izin de vermelidir.

Zaman aşımı

24. Komite 2005 tarihli TCK'da ölümle sonuçlanan işkence filleri için zaman aşımı süresinin 15 yıldan 40 yıla çıkarılmasını göz önünde bulundurur. Yine de Komite, Taraf devletin işkence suçlarına ilişkin zaman aşımı süresini sürdürmesinden kaygı duymaktadır (2., 12. ve 13. maddeler).

Taraf devlet, Ceza Kanunu, işkence fillerinin zaman aşımı süresine tabi olmamasını güvence altına almak için değiştirmelidir.

Eğitim

25. Taraf devletin temsilcisinin, kolluk memurlarının ve jandarmanın eğitiminin İstanbul Protokolü eğitimini içerdiği yönünde verdiği bilgileri olumlu karşılamakla birlikte Komite cezaevi ve diğer gözaltı yerlerinden sorumlu devlet müfettişlerinin

bu eğitimi alıp almadığı ve alıyorsa nasıl aldıklarına dair bilgi eksikliğinden kaygı duymaktadır. Dahası Komite, Geçici Köy Korucularının ve göçmenlerle ilgili memurların işkencenin mutlak yasağı üzerine herhangi bir eğitim alıp almaması konusundaki bilgi eksikliğinden üzüntü duymaktadır (10. madde).

Taraf devlet, hâkimler ve savcılar, gözaltı yerlerinden sorumlu devlet müfettişleri, kolluk personeli, güvenlik görevlileri, Geçici Köy Korucularının, cezaevleri ve göçmenlerle ilgili memurları dahil tüm memurların Sözleşmenin yasaklarının, ve işkencenin mutlak yasağının ve Sözleşme'ye aykırı herhangi bir eylemlerinden dolayı kendilerinin sorumlu tutulacağına tamamen farkında olmasını güvence altına alacak bir biçimde süregiden eğitim programlarını geliştirmeli ve güçlendirmelidir.

26. Komite taraf devleti Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü'nü ve henüz taraf olmadığı Birleşmiş Milletler'in temel insan hakları sözleşmelerinin yanı sıra Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nü, Devletsiz Kişilerin Statüsü konusundaki BM Sözleşmesi'ni ve Devletsizliğin Azaltılmasına dair Sözleşme'yi onaylamaya davet eder.

27. Taraf devletten, Komite'ye sunulan raporunu, özet kayıtları ve Komite'nin sonuç gözlemlerini uygun bir dillerde, resmî web sitesi, medya ve devletdışı örgütler aracılığıyla yaygın bir biçimde dağıtması istendi.

28. Komite taraf devletten bu belgenin 7, 8, 9, ve 11. paragraflarında yer alan, Komite'nin tavsiyelerin yanıt olarak, follow-up bilgileri bir yıl içinde sağlamasını ister.

29. Komite taraf devleti, bundan sonraki dönemsel raporunu raporlama yönergelerine uygun olarak ve sözleşmeye-özgü belgelerin 40 sayfalık sayfa sınırını gözeterek sunmaya davet eder. Ayrıca Komite taraf devleti, güncelleştirilmiş ortak esas belgeyi, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin raporlaştırma üzerine (HRI/GEN.2/Rev.6), Uyumlaştırılmış Yönergelerine uygun olarak sunmaya ve ortak esas belgenin 40 sayfalık sayfa sınırını gözetmeye davet eder.

30. Taraf devlet, dördüncü raporu olacak olan bundan sonraki dönemsel raporunu 19 Kasım 2014'te sunmaya davet edilir.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI YAYINLARI

- 1) Türkiye İnsan Hakları Raporu 1991 (Türkçe-İngilizce)
- 2) Türkiye İnsan Hakları Raporu 1992 (Türkçe-İngilizce)
- 3) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 1990–1992 (Türkçe- İngilizce)
- 4) Türkiye İnsan Hakları Raporu 1993 (Türkçe-İngilizce)
- 5) İşkence Dosyası–12 Eylül 1980–1994 (Türkçe-İngilizce)
05/2) İşkence Dosyası–12 Eylül 1980–1995 (Geniş. 2. Baskı Türkçe-İngilizce)
- 6) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 1993 (Türkçe-İngilizce)
- 7) Abidin Dino/İşkence Desenleri (Yayın numarası verilmemiştir)
- 8) Güneydoğu'da Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Personelinin Sorunları (İngilizce)
- 9) Emil Galip Sandalcı'ya Armağan (Türkçe)
- 10) Türkiye İnsan Hakları Raporu 1994 (Türkçe-İngilizce)
- 11) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 1994 (Türkçe-İngilizce)
- 12) Düşünce Özgürlüğü ve Göç (Türkçe)
- 13) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 1995 (Türkçe-İngilizce)
- 14) Türkiye İnsan Hakları Raporu 1995 (Türkçe-İngilizce)
- 15) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 1996 (Türkçe-İngilizce)
- 16) TİHV Yargıda 1998 (Türkçe)
- 17) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 1997 (Türkçe-İngilizce)
- 18) Türkiye İnsan Hakları Raporu 1996 (Türkçe-İngilizce)
- 19) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 1998 (Türkçe)
- 20) Türkiye İnsan Hakları Raporu 1997 (Türkçe)
- 21) Türkiye İnsan Hakları Raporu 1998 (Türkçe)
- 22) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 1998 (İngilizce)
- 23) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 1999 (Türkçe-İngilizce)
- 24) İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu-"İstanbul Protokolü" (Türkçe-İngilizce)
- 25) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2000 (Türkçe-İngilizce)
- 26) Türkiye İnsan Hakları Hareketi 1. ve 2. Konferansları 1998-1999 Bildirileri (Türkçe)
- 27) Tek Başına Orkestra "Mahmut Tali Öngören" (Türkçe)
- 28) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2001 (Türkçe-İngilizce)
- 29) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2001 (Türkçe-İngilizce)
- 30) Türkiye İnsan Hakları Raporu 1999 (Türkçe)
- 31) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2000 (Türkçe)
- 32) Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri (Türkçe)
- 33) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2002 (Türkçe)
- 34) Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2000 Bildirileri (Türkçe-İngilizce)
- 35) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2002 (Türkçe-İngilizce)
- 36) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2003 (Türkçe)
- 37) Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2001 Bildirileri (Türkçe)

- 38) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2004 (Türkçe-İngilizce)
- 39) İşkence ve Cezasızlık Dosyası 2005 (Türkçe-İngilizce)
- 40) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2004 (Türkçe)
- 41) Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2004 Bildirileri (Türkçe)
- 42) İfade Özgürlüğü Hakkı, Örgütlenme Özgürlüğü Hakkı, işkence Yasağına İlişkin İhlalleri İzleme Rehberi (Türkçe)
- 43) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2005 (Türkçe)
- 44) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2005 (İngilizce)
- 45) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2005 (Türkçe)
- 46) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2005 (İngilizce)
- 47) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2006 (Türkçe)
- 48) Birleşmiş Milletler işkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşmenin Seçmeli Protokolü işkenceyi Önleme Kılavuzu (Elektronik ortamda-Türkçe)
- 49) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2006 (Türkçe)
- 50) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2006 (İngilizce)
- 51) Birleşmiş Milletler Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız infazların Önlenmesine ve Soruşturulmasına İlişkin El Kılavuzu (Minnesota Protokolü) (Türkçe)
- 52) İşkence Atlası (Türkçe)
- 53) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2007 (Türkçe)
- 54) Cezaevi İzleme Kılavuzu
- 55) İşkenceyi Önlemede Ortak Akıl
- 56) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2007 (Türkçe)
- 57) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2007 (İngilizce)
- 58) İşkenceye Karşı Usul Güvenceleri El Kitabı
- 59) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2008
- 60) İşkenceye Açık Kapılar, Mevzuat ve Uygulama Çerçevesinde Cezasızlık Olgusunun Değerlendirilmesi
- 61) İşkencenin Önlenmesi Projesi Raporu
- 62) İşkence Fiillerinin Etkin Belgelendirilmesi ve Soruşturulması İçin Rehber
- 63) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2008 (Türkçe)
- 64) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2008 (İngilizce)
- 65) Türkiye İnsan Hakları Raporu 2009
- 66) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2009 (Türkçe)
- 67) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2009 (İngilizce)
- 68) İşkence Atlası (İngilizce)
- 69) Mevzuat ve Uygulamalar Işığında Cezasızlık Olgusu
- 70) Medya ve İnsan Hakları Örgütlerinin Verilerinden Hareketle 1980'lerden Günümüze Türkiye'de İşkence: Epidemiyolojik Bir Başlangıç Çalışması
- 71) TİHV Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2010 (Türkçe)
- 72) Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın Türkiye'nin Üçüncü Dönemsel Raporu'nun Değerlendirilmesi İçin BM İşkenceye Karşı Komite'ye İlettiği Görüşleri ve Önerileri - 15 Ekim 2010 ve İşkenceye Karşı Komite'nin Sonuç Gözlemleri Türkiye - 19 Kasım 2010 (Türkçe)

